

Someron Joulu

**HYVÄÄ
JOULUA!**

S MARKET

**S RAUTA
MARKET**

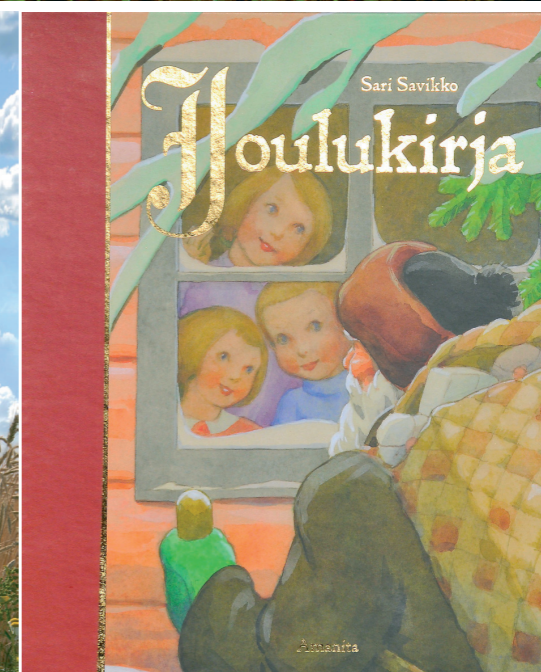
Kaikki samalta pihalta

Rauhallista Joulua

2011

**Rauhallista Joulua
Someron Jouluun lukijoille
Somero-Seura**

Someron Joulu 2011

TOIMITUSKUNTA

Päätoimittaja:	Leeni Tiirakari
Toimitussihteeri:	Aila Talonen
Editointi:	Pekka Salminen
Levikki:	Essi Torkkomäki ja Nella Lindberg
Ilmoitukset:	Oili Suominen-Hurme ja Essi Torkkomäki
Kansikuva?	
Painopinnan valmistus:	Graafinen Palvelu Seppo Mäkinen
Painopaikka:	Sälekarin kirjapaino

Sisällysluettelo

Saara Roto	Joulun kajastus heijastuu nykyhetkeen.....	3
Anja Känkänen	Sadasensimmäinen vuosi. Tähdenvälejä	4
Sinikka Ojala	Pyhäkoulumuistoja.....	6
Irja Laiho	Seimen luokse	7
Terttu Sagulin	Lapsuusmuistoja vuosilta 1922–23.....	8
Annikki Lehtonen	Ojalan joulu 1930-luvulla	10
Jussi Rajala	In memoriam Martti Jokinen	11
Kalle Pirttilä	”Krai pystyyn ja Hovilaan”	12
Oiva Nokka	Kedonpään miehet	16
Pekka Salminen	Pankkimiehistä on moneksi.....	18
Matti Sjöberg	Kalle Listomaan kertomaa: Hevosmarkkinoilla ja uusi puku	22
Antti Toukkari	Tohtori Jonkka	24
Mikko Paakkonen	Isäni muisteli.....	26
Olavi Virtanen	Uhvatta ja tsukuna	27
Lisa de Gorog	Someron elämää 1920-luvulla	28
Aarre Harju	Yksityistiet.....	29
Reijo Siltasaari	Olipa kerran Someron Saha.....	31
Maija Haataja	Häät Someron Kultelan kylän Mäkitalossa 1947	34
Sanna Eloranta	Matonkutoja	36
Juhani Lakio	Vanhoiden tavaroiden kertomaa	37
Juhani Lakio	Maalaistalon vuodenkierto ja perinnetyöt.....	39
Arja Torkkomäki	Hovilan kartanon kunnostus	42
Sauli Kaipainen	Häntälästä ”Vuoden kaupunginosa”	45
Helga Laakso	Viljanviljelyä Häntälän notkoissa.....	46
Manu Kärki	Vinttikaivo	47
Arja Torkkomäki	Kun isoisä auton osti	48
Maija Liisa Hyytiäinen	Hämeen Härkätiellä	50
Sanna Eloranta	Perunannostotalkoot	52
Jouni Tamminen	Sanoi Horila.....	53
Pekka Raitanen	Kouluun vaikka puupohjakenkät jalas	54
Risto Ahti	Horilan koulussa ja Vilkin opinsaunassa.....	56
Raija Rajala (o.s. Romu)	Riemuylioppilaan puhe Someron lukion kevätjuhlassa 4.6.2011.....	58
Irja Laiho	Matti ja Tatti	59
Santtu Kerko	Pablo Picasso naisen kuvaajana	60
Juha Mäntylä	Pupulaakson joulu.....	61
Lyyli Honkio	Hiihtäen, muistellen ja seurustellen	62
Reijo Mattila	Muistikuvia jouluaatosta 1939	63
Kimmo Hovila	Sotilaspoika Matti Pentti	64
Martti Jokinen	Pyäräharmeit	66
Ahti Kukkonen	Monokkaan kyläiltamaprojekti.....	68
Timo Alanen	Neuvostoliittolaiset sotavangit Somerolla jatkosodan aikana	70
Ritva Haavisto	Keikyän Eläkeläiset retkeilivät 15.6.2011.....	71
Sauli Kaipainen	Museolla riittää talkootöitä joka vuosi	72
Kalle Elo	Digitointi – Kotiseutuarkiston tulevaisuus.....	73
Somero-Seura kiittää	.....	74
Somero-Seuran toimintaa	.....	75

Joulun kajastus heijastuu nykyhetkeen

Valokuvat auringonnousuisista ja -laskuista ovat mielenkiintoinen ilmiö. Niitä ei ole helppoa erottaa kuvia katsellessa. Näyttävät maallikon silmin hyvin samanlaisilta. Tarkka ja osaava silmä näkee eron. Auringon nousu mielletään väreiltään kirkaammaksi, vastaavasti lasku on punertavampi.

Jouluvaikeuksissa kiinnitämme huomionsa pitkälti hoitamattomiin ja tekemättömiin asioihin. Pysähdymmekö miettimään, kuinka paljon kaikkea joulun valmisteluita on ehtinyt jo tehdä? Eihän sitä oikein ehdi tehdä kun on vielä niin paljon kaikkea tekemättä. Mikä sinulle tarkoittaa kyllin hyvin valmisteltu joulukuusi? Toisille joulukuusi on ruokaa, toisille

joululauluja ja kolmannelle joulukuusi on lahjoja tai yhdessäoloa. Joulukuusi kuuluu monta elementtiä ja monesti ne sekoittuvat rosollin kaltaiseksi salaattiksi. Vähän kaikkea kuuluu olla ja joka talossa on hieman eri suhteet aineiden kanssa.

Kaiken tekemisen ja laittamisen keskellä joulukuusi on suurin rauhoittumisen ja yhteisten hetkien juhla. Joulukuusi on meille tärkeä. Tahdomme tehdä jokaisesta joulukuusista ikuistuneen tai vähintäänkin onnistuneen ja hyvän. Joulukuusi kuuluu tänäkin päivänä seimi, jossa makaa pieni lapsi. Lapsi jonka syntymistä emme järjellä voi koskaan täysin käsittää. Jumala syntyi maailmaan pienenä, avuttoman ja tarvitsevana. Aivan,

Jumala syntyi maailmaan tarvitsevana. Entä jos se onkin niin, että joulukuusi sanoma puhuttelee juuri sen tähden? Ensimmäisenä joulukuusista kukaan ei voinut tietää, mitä Jeesuksen syntymä tuo tullessaan. Aavistuksia suuresta ilosanomasta oli ilmassa. Enkeliparvet lauloivat ylitystä paimenille, Marialle ja Josefille oli ilmestynyt enkeli, joka johdatti itämaan tietäjät Jeesuksen synnyinsijoille. Kukaan ei voinut tietää mitä tulemaan piti. Kaiken keskellä kajasti toivon ja rakkauden valonsäikeet kirkaampana kuin koskaan. Sama valon heijaste kajastaa tänäänkin. Kristus, Vapahtajamme syntyi maailmaan ja tuo meille elämää suuremman lahjan.

Hän antaa rauhan ja juhlan sydämeen. Saamme joka päivä herätä ihmettelemään suurinta ihmettä kaikista – rajaton tuli rajalliseksi jotta meidän rajallisuutemme ei olisi omanarvon mitta. Me emme tiedä mitä tämä joulukuusi tuo tullessaan. Joulukuusi odotus täyttää mielemme ja sydämessä koemme joulukuusi-vaikkeen kajastuksen.

Jo, joulurauha, saavu, jää nyt joka sydämeen, luo toivon, ilon lämmin sää maailman kylmyyteen. Vieraaksi saan nyt kuninkaan, et muutu Herra milloinkaan! Jo, joulurauha, saavu, jää, luo toivon lämmin sää. (Virsi 31:3)

Siunattua Vapahtajan syntymäjuhlaa!

Sadasensimmäinen vuosi. Tähdenvälejä

Sadasensimmäinen vuosi on kulumassa siitä kun Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (SLEY) johtokunta hyväksyi Somerolle perustetun Someron Joensuun nuorisoliitto-osaston. Koska evankelinen toiminta on ollut täällä hyvin vahvaa, on se mielestäni muistelukin aihe. Koettua, kuulua ja kirjoitettuaakin löytyy.

Ensimmäiset muistoni ovat siitä, kun äidin kanssa kävelimme seuroihin Kalliolle tai Mattilaan tai missä nyt Kultelassa kokoonnuttiin. Evankeliumiyhdistyksen kolpörtöorejä (matkapuhujia) oli joskus useitakin. Väkeä oli tuvan täydeltä. Kolmen kilometrin kotimatalla äiti puhui Pietari Kurvisesta, jota hänen äitinsä oli käynyt kuulemassa Turussa. 17-vuotiaana olin vuoden Loimaan Evankelisessa opistossa vuonna 1947, ja sen jälkeen kävin seurakuntanuorissa, jossa lauloimme Siionin Kannelta ja Otto Perko piti raamattutunteja. Retkeilimme valtakunnallisilla evankeliumijuhlilla. Kun olin opiskelemassa Helsingissä, ne juhlat olivat lähellä. Luther-kirkko ihmisineen tuli tutuksi. Kerran sain kortin Helsinkiin Somerolta japanilähetyspiiriltä. Kun myöhemmin työpaikakseni tuli Someron seurakunta, kutsuttiin minut japanilähetyspiiriin, joka silloin toimi Aino ja Osmo Lyyllä. Työ ja perhe veivät aikani niin, että en nähin kokoontumisiin osallistunut jatkuvasti, mutta lähetys- ja evankeliumijuhlisiin yritin aina päästä mukaan.

Ensimmäisenä evankelisenä pappina Somerolla

Juho, Emma ja Amanda Lukumies Kultelassa matkalla Ypäjän evankeliumijuhlille vuonna 1910. – Kuva Maija Haatajan.

oli jo 1857–1868 kappalainen Carl Eneback. Hänet tunnetaan Lutherin teosten suomentajana ja utterana seurakunnan paimenena, joka silloin raivonneen lavantautiepidemian aikana kulki sairastuneiden luota toiselle. Hän sai itsekin tartunnan ja kuoli siihen vuosien pahojen nälkävuosien aikaan. Näistä ajoista saakka evankelisuus on vaikuttanut Somerolla. Mutta kansanherätysluonteeseen se sai vasta 50 vuotta myöhemmin.

Vuonna 1899 tuli Somerolle kappalaiseksi Ypäjällä syntynyt pappi Oskar Levänen. Hän oli saanut voimakkaita vaikutteita synnyinseutunsa elävästä evankelisuudesta. Maallikkopuhujia alkoi käydä eri puolilla Someroa, ja kirkolla pidettiin evankeliumijuhlia. Näissä tilaisuuksissa aloitettiin jumalanpalveluksella ja jatkettiin kirkonmällä, jossa puhujakoroke oli koristettuna. Vastuunkantajia oli paljon, ja juhlaväkeä saapui pitkin pitäjää.

Evankeliumiyhdistys oli perustanut Nuorisoliiton ja sen osastoja oli alettu perustaa eri puolille maata, myös Somerolle. Sellainen syntyi ensin Häntälään 1907, siellä kun oli evankelisuus voimakkainta. Seuraavana vuonna osasto syntyi Hirsjärvelle ja vuonna 1909 Vilukselaan ja Joensuuhun.

Evankeliumiyhdistyksen johtokunta hyväksyi Joensuun osaston 6.4.1909 jäsenekseen. Ensimmäisiltä toimintavuosilta ei ole säilynyt kirjallisia tietoja. Jälkeenpäin kirjoitettujen muistitietojen mukaan ensimmäiseen johtokuntaan kuului ainakin osaston perustaja J. O. Levänen rouvineen, kauppias herastuomari Nikolai Kallio ja rouva Hilma Kallio, lautamies Vihtori Suutela, Iida Aliyrkkö ja isoisäni Kustaa Pirttilä, Vihtori ja Agneta Toivola ja maanviljelijät Nils Knaapi ja Juho Avellan.

Tänä vilkkaana alkuaikana juhlia pidettiin Rautelan Suutelassa, Kultelan Pirt-

tilässä, Sylvänän Näykillä, Härkälän kartanossa ja Hirsjärven kartanossa, jossa Risto Roto oli tilanhoitajana. Seuroja pidettiin myös Kultelan Kalliolla, herastuomari kun oli seudun aktiivisimpia evankeliumin eteenpäinviejiä. Vielä mainitaan Sylvänän Koljo, jonka omisti Teodor Roos, sekä Härkälän Toivola, Rautelan Knaapi ja Ollilan Haali. Kun pitäjään muutti Pusulasta Sariolan perhe, seuroja pidettiin myös heillä. Puhujina oli ainakin Wiik ja Kämäri, Eskolan veljekset ja Yrjö Helkiö.

Näiltä vuosilta on peräisin kahviseura, joka kokoon-tui kodeissa. Myöhemmin sitä sanottiin japanilähetyspiiriksi. Nimitys vaihteli, mutta se kokoontuu edelleen joka kuukauden kolmantena maanantaina, nyt nimellä SLEY:n lähetyspiiri.

Koko pitäjää ja erikoisesti evankelisia järkytti kansalais-sodan aikana vuonna 1918 tapahtunut pastori Leväsen surmaaminen. Tämä uskol-

linen evankeliumin saarnaaja ei eläessään erotellut ihmisiä, vaan saarnasi erotuksetta kaikille Jumalan sanaa. Molemmiin puolin häntä surtiin. Tämän tapahtuman jälkeen vilkas toiminta vähitellen laimistui.

Osaston uusi aika alkoi vuonna 1938, kun saatiin kappalaiseksi pastori Sulo Tasanko. Asialle lämmenneitä olivat myös kunnalliskodin johtaja Olga Knaapinen, herastuomari Kallio, Sariolan sisarukset ja vasta paikkakunnalle muuttaneet opettajat Tuovi ja Eero Helkiö.

Perustava kokous kutsuttiin seurakuntatalolle 13.9.1938. Tilaisuudessa puhuivat pastorit Sulo Tasanko ja Kauno Salo. Johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin Sulo Tasanko, varapuheenjohtajaksi Eero Helkiö, kirjuriksi Olga Knaapinen, rahastonhoitajaksi Irma Sariola (Virtaperko) sekä neiti Alma Jaatinen ja Frans Saarinen.

Toiminta vilkastui. Perustettiin opintopiiri, joka toimi sota-ajasta huolimatta. Kuoro toimi opettaja Helkiön johdolla. Nuorisotyö aloitettiin 1940-luvun lopulla. Kaksi nuorisopiiriä ja kolme tyttökerhoa aloitti toimintansa. Kymmenen vuoden

Japanilähetyspiiri Elsa Lakalan luona 19.5.1992. Vas. Maila Vasama, Kirsti Sariola, Viola Karhunen, Virpi Tiensuu ja Terttu Lindberg. – Kuva Viola Karhusen.

jälkeen ne muuttuivat seurakunnallisiksi. Tyttötyön ohjaajaksi palkattiin Kirsti Inkinen. Kesäisin pidettiin nuorten suvipäiviä evankelisten opistojen merkeissä. Sulo Tasanko ohjasi sodan jälkeisen ajan nuorisoa kansanopistoihin Loimaalle ja Muurlaan, jonne pidettiin yhteyttä toveripäivien ja retkien avulla.

Olin vuosina 1947–48

Lounais-Suomen evankelisessa opistossa. Somerolaisia siellä oli silloin kahdeksan. Heitä oli ollut jo siellä edellisinä vuosina, samoin Muurlan evankelisessa opistossa vuonna 1945. Meitä nuoria oli paljon seurakuntatalossa juhllillakin, jonne sulauduimme muihin juhlijoihin. En muista, oliko siellä vanhempia ihmisiä.

Vuoden 1949 syksyllä

järjestettiin seurakuntatalolla Evankeliumiyhdistyksen ja seurakunnan nuorisotyöntekijäkurssi. Meitä oli silloin koolla noin sata nuorta lähiseuduilta ja kauempaakin viikon ajan. Meille opetettiin kerhotoimintaa ja raamattutietoa ja muuta tarpeellista. Opettajina oli SLEY:n pappeja ja virkailijoita. Viimeisenä iltana oli kirkossa juhla. Näin ystäväpiiri karttui ja seuraavina vuosina oli mukavaa mennä lähiseurakuntien nuortenjuhliin. Esimerkiksi Forssan Klemelässä oli Loimaan opiston kesäleiri monena kesänä.

Otto Perkon pyynnöstä aloitin omalla kylälläni tyttökerhon. Tyttöjen lisäksi oli aina mukana kolme poikaa. Keväisin oli kylän diakonia-piirin kanssa yhteinen ilta, jossa tytöt ja pojat esittivät ohjelmaa. Muita kerhoja oli Häntälässä ja seurakuntatalossa.

Tasangon ja Perkon aikana seurakuntaelämä ja evankelisuus olivat hyvin läheisiä. Kun heidän aikanaan perustettiin kinkeripiireihin diakonia-, lähetys- tai mermieslähetyspiirejä, oli laulukirjana aina Siionin kannel. Alkaneen nuorisotyön lisäksi oli evankeliumi- ja lähetysjuhliä, joissa juhlapuhujina oli evankeliumiyhdistyksen työntekijöitä. Juhliä pidettiin hellutaisin ja pitkänäperjantaina, jolloin puhujaksi lähes kahdenkymmenen vuoden ajan saatiin rovasti Toivo Rapeli. Hän oli ollut Muolaan kirkkoherrana ja mielellään tapaamaan Someron muolaalaisia.

Kun messu alkoi kiirastorstai-iltana, kirkko oli täynnä väkeä. Samoin pitkänäperjantaina, jolloin juhlaa jatkettiin seurakuntatalossa. Kaikissa juhlissa oli nuoria ja vanhoja. Nuorten toiminta ei ollut eriytynyttä niin kuin nykyään.

Kun työpaikakseni tuli

SLEY:n Someron Joensun osaston 70-vuotisjuhla 3.6. 1979 vanhalla seurakuntatalolla. Eturivissä Sulo Tasanko, Lauri Koskenniemi, Pentti Virtaperko, Viljo Ilvonen, Jaakko Hokkanen ja Mauno Ollila. – Kuva Pentti Virtaperkon.

vuonna 1957 Someron seurakunta, yhteys Someron SLEY:n osastoon oli jo tuttua. Aino ja Osmo Lyyllä oli japanilähetyspiiri ja sain kutsun sinne. En kuitenkaan ehtinyt käydä siellä usein, sillä työtä oli usein illallakin.

Valtakunnallisilla evankeliumijuhlilla käyminen oli tärkeää. Perkon aikana oli tapana tehdä kuorma-autolla päivän matka Helsinkiin. Juhla pidettiin Mäntymäellä, ja se alkoi klo 9 aamuhartaudella. Sen jälkeen seurasi ehtoollisjumalanpalvelus ja päiväjuhla. Ohjelmaa oli klo 17:ään saakka, ja se päättyi yhdessä rukoiltuun Herran siunaukseen. Matka kuormaautonlavalla oli aikanaan aivan ”luonnikasta”. Myöhemmin näiden juhlatmatkojen järjestely lankesi minun hoidettavakseni lähes kolmeksi kymmeneksi vuodeksi. Juhlien paikka vaihtui vuosittain aina Pohjanmaalta pitkin Etelä-Suomea. Nyt matkustettiin täyteen lastatuilla busseilla. Yöpaikkana oli usein yhteismajoitus kouluilla, joskus hotelleissa. Vanhempanikin olivat usein mukana.

Nämä juhlat ovat olleet perheelleni aina tärkeitä. Äidillä on valokuva, jossa on juhlaväkeä Johanneksen kirkon rappusilla. Kuva on 1900-luvun alusta ja siitä eiturivistä tunnistan isopap-

pani Elias Lempan, joka oli äitini isä. Hän oli kenties tullut paikalle Kiikalasta hevosella.

Vuonna 1970 aloitti Ruusakoti, jonka SLEY oli saanut testamenttilahjoituksena. Mieleepi on erityisesti jäänyt Siunaukselan matkapuhuja Lepolan käynnit Ruusakodin seuroissa. Hän tuli Somerolle kerran vuodessa ja saarnasi joskus myös jumalanpalveluksissakin. Diakoniatoimikunnan aloitteesta Ruusakodissa pidettiin seurakunnan päiväkotia lapsille.

Koska Pentti Virtaperko, joka oli osaston puheenjohtaja, oli toimessa Jokioisilla, piirin vetäminen jäi minulle. Aikaa oli jäätyäni eläkkeelle. Olen yrittänyt jatkaa Sarioilan Kirstin jäljissä. Kokoonnumme piiriläisten kodeissa ja säännöllisiä osallistujia on parikymmentä. Enemmän kuulijoita saapuu evankeliumi- ja lähetysjuhlille kuten myös hyvien uutisten iltoihin ja vapunaaton ja adventin-ajan lauluiltoihin. Japanilähetyspiiri kokoontuu SLEY:n lähetyspiirin nimisenä Svenssonilla. Joukkomme on pienentynyt, mutta tahdomme näin olla seurakunnan lähetystyössä mukana. Monet meistä edustavat jo toiminnan kolmatta tai neljättä sukupolvea. Onhan siinäkin jo perinnettä.

Lahjoituksena saadussa Ruusa-kodissa Sepäntiellä toimi lasten leikkikoulu 14 vuotta. – Kuva kirjoittajan.

Pyhäkoulumuistoja

”On pyhäkoulu armas, käyn sinne riemuitten. Siel opin toisten kanssa, mä laulain, lukien. On pyhäkoulu mulle kuin koti kultainen.” Näin luki pyhäkoulun kuvavivohossa ja sanat olivat minulle tärkeitä käydessäni pyhäkoulua.

Kesällä vuonna 1948 ollessani kolme ja puolivuotias aloin käydä isosiskoni Sirkan kanssa Ollilan metsäkulman pyhäkoulua. Opettajana oli silloin Aino Laurila. Muitakin opettajia muistan vuosien varrelta: Hilma Karvasen, Lahja Mattilan, Hellin Niitymäen sekä Eeva ja Olavi Väyrysen. Kokoonnuimme melkein aina opettajien luona kesäaikaan 16–19 ker-

taa. Kokoonnutuminen kesti noin tunnin. Pyhäkoulun aiheina oli jokin hengellinen sanoma, joka luettiin ja sitten opettaja selitti luettua tekstiä. Hän myös kyseli tarkistaakseen, olivatko lapset kuunnelleet ja ymmärtäneet. Lauloimme usein tuttuja virsiä: ”Maan korvessa kulkevi lapsosen tie”, ”Ystävää sä lapsien” ja ”Mä silmät luon ylös taivaaseen”. Kotiläksyksi annettiin muistolauseita, jotka opeteltiin ulkoa ja opettaja kyseli ne seuraavalla kerralla. Joka kerta saimme merkin, jonka liimasimme vihkoon. Merkkeinä olivat raamatunaiheiset kuvat teksteineen. Merkkimalli muuttui vuosittain. Lammas ja tähti oli yksi

hyvin mieleen jäänyt merkki. Se liimattiin paimentauluun.

Varsinaisen pyhäkoulun lisäksi meillä oli juhlia, joihin kutsuttiin vanhempia mukaan. Juhlien ohjelmien harjoittelu oli hauskaa. Usein tehtiin kirkkomatkoja ja retkiä. Ruostejärvellä tehdystä retkestä muistan, kun isosta padasta jaettiin keittoa. Keitto syötiin eväsleipien kanssa ulkona, ja se maistui hyvältä. Kertunsalon retkellä oli mieleenpainuva tapahtuma. Voitin ensimmäisen palkinnon juoksukilpailussa. Muistan vielä erittäin hyvin, kun kenkäni kärki ylitti ensimmäisenä maaliviivan.

Jalassani olivat ruskeat kävelykengät, joissa oli päällä pieni solki. Ylläni oli vaalea satiinihame, jossa oli harmaita ja keltaisia kuvioita. Silloin ei ollut juoksukenkiä eikä urheiluhousuja. Palkinnoksi sain nenäliinan, jota olen säilyttänyt kuin aarretta.

Pyhäkoulussamme ikä-jakauma oli suuri, mutta se ei haitannut. Kaikki olimme kiltisti ja kuuntelimme, mitä opetettiin ja olimme innostuneina mukana kaikessa toiminnassa. Minä kävin pyhäkouluu yksitoista vuotta aina rippikouluun saakka.

Irja Laiho

Seimen luokse

*Piltti pieni
seimen lapsi
kerran talliin syntynyt
näet tieni
loitommaksi
luotasi on kääntynyt.*

*Luokse seimen
talliin halpaan
saapui viisaat itämaan
näki lapsen
kuninkaanaan
polvistuivat palvomaan.*

*Tahdon vielä
luokses tulla
kädet tyhjäät ojentaa
uuvuin tiellä
voimaa sulla
haavoitettu parantaa.*

*Joulun lapsi
lahja taivaan
katso tänne maailmaan.*

Lapsuusmuistoja vuosilta 1922–23

Elettiin vuotta 1922. Vanhempani olivat edellisenä vuonna muuttaneet Liedosta Vesilahdelle Onkemäen Tuomaalaan. Äidilleni Vesilahti oli merkittävä paikka, koska hänen sukujuurensa ovat siellä ja siksi minäkin olen jollakin lailla vesilahtelainen.

Olimme kaksosveljeni Keijon kanssa juuri sopivasti kesällä täyttäneet seitsemän vuotta ja valmiit aloittamaan koulunkäynnin. Vähän myöhemmin joukkoomme tulivat serkkupoika Raine Ritari ja neljävuotias pikkusisko Eila. Pikkusiskon kanssa oltiin vaikeuksissa, sillä hän ei olisi saanut vielä aloittaa koulua. Hän kuitenkin lähti vaikka paitasillaan aamulla koulun oven taakse. Opettajan kanssa sovittiin Sitten, että hän saa käydä istumassa pulpetissa, kunnes kyllästyy. Mutta toisin kävi!

Koulu oli kaunis ja mahtava rakennus korkealla mäellä. Opettajia oli kaksi. Alakoulussa oli oma opettaja ja yläkoulussa opettaja Weneskoski, joka opetti neljää luokkaa isossa salissa samanaikaisesti. Opettajat olivat koko kylän tärkeitä merkkihenkilöitä.

Niin aloitimme alakoulun ensimmäisen luokan. Oppilaita oli paljon, sillä samana vuonna 1921 tuli voimaan ”koulupakko” ja käsky kävi, että kaikki seitsemivuotiaat lapset oli pantava kouluun. Se olikin kova haaste vanhemmille, sillä perheissä oli siihen aikaan useita lapsia. Kaikilla ei ollut edes kenkiä muista varusteista puhumattakaan. Lämpimiä vaatteita, joita silloin tehtiin kotona, ei siihen aikaan saanut mistään edes ostaa.

Terttu ja Kai Wanne alakoululaisina. – Kuva kirjoittajan.

Pitkät koulumatkat kuljettiin huonoja teitä, jotka toisinaan olivat pelkkiä polkuja.

Koulu alkoi. Aluksi oli rukoukset ja laulettiin pieni virsi opettajan perässä ja olihan jotain jo kotonakin opittu. Kaksosveljeni kanssa istuimme aina vieretysten. Pulpetti oli jotenkin pitkänomainen ja siinä alapuolella oli hylly ja pitkä penkki, johon sopi useampiakin istumaan. Aluksi tarkastettiin kädet. Kynsien tuli olla puhtaat. Sitten saatiin rakkaat Aapiskukot, pieni ruudullinen vihko sekä lyijykynä. Kynä oli vaikea teroittaa, ja sen lyijy oli pienissä pätkissä. Oli juhlahetki, kun aapiset

otettiin esille ja alettiin kuorossa opetella kirjaimia kuin Jukolan veljekset. Kotiläksykin saatiin. Tavaaminen olikin vaikeampaa. Tavu pyrki aina loppumaan: -päs ja -tos! Kotona kun harjoiteltiin, äitikin hermostui, kun pojat olisivat mieluummin lähteneet isojen miesten kanssa hevostöihin.

Tunnilla istuttiin hiljaa ja lapset olivat yleensä kilttejä ja tottelevaisia. Jos häiriötä oli, pääsi muurin nurkkaan seisomaan. Kun siihen aikaan elämä oli hyvin vaatimatonta, niin kaikki oli sen mukaista. Koululaukkuna oli selkäreppu tai pieni kangaspussi. Oppilailla oli eväät, jotka

syötiin nätisti pulpetissa istuen ja hyvällä ruokahalulla. Eväinä oli vartaassa kuivattua ruisleipää tai ohrarievää. Halkileikatulla neljänneksellä oli päällä voita ja kotijuustoa tai suolatun lihan viipale tai kananmuna tai ei mitään. Lisänä oli maitopullo. Käärepaperina oli sanomalehteä tai mitä nyt sattui olemaan. Ne kuitenkin pantiin takaisin laukkuun ja vietiin kotiin.

Välitunnilla juostiin litta, jolloin kiinnisaatu oli vuorostaan litta. Muita leikkejä olivat ”karhu on kotona ja miehet metsässä” tai kuurupiilo, jolloin kurkisteltiin navetan nurkissa. Pojat heittivät nappikuoppaa. Suuret puiset palttoon napit olivat haluttuja. Välistä tuli rähäkää, kun joku rikkoi sovittuja sääntöjä.

Koululla oli siis navetta. En silti muista, mahtoiko opettajillamme olla silloin omia lehmiä. Navetan yhteydessä oli huussi. Joskus tyttöjen ”luokkuhousut”, välillä kosteatkin, jäivät auki ja nämä tavallisesti paksusta Finlaysonin flanellista tehdyt pöksyt repsottivat kiusallisesti kintuissa. Opettaja sitten nosti luukut ja napitti vyötärölle. Muistan elävästi, kun kulkukauppias tuli raskaasti lastattua polkupyöräänsä työntäen Tuomaalan pihalle ja naisia nähtyään huikkasi jo kaukaa: ”Tulkaa naiset ostamaan automaattihousuja.” Oli saatu kuminauha housun vyötärölle. Ehkä sellaisia saivat pian pikkutyötötkin.

Ensimmäinen matemaatiikan oppitunti on erikoisesti jäänyt mieleeni, kun opeteltiin ynnä- ja poislassua. Opettaja piirsi taululle

sikolätin ja sinne porsaita. Toisia tuli ulos ja toisia meni sisälle. Kysymyksiin tuli niin paljon erilaisia vastauksia, että tunnin loputtua opettajan kanssa ei päästy yksimielisyyteen siitä, montako possua meni ulos ja montako jäi tai meni sisälle. Oli siinä opettajalla tekemistä. Mitään oppikirjaa ei laskennosta vielä ollut. Muitakin puutteita oli uudessa koululaitoksessa. Olihan koko itsenäinen Suomikin vasta muutaman vuoden ikäinen.

Kylässä oli tapana viedä lämpimäisiä naapuriin ja niin vietiin opettajallekin leipää, juustoja ja muuta elintarviketta oppilaiden mukana. Opettaja tuli iltapäivisin silloin tällöin naapuriin kyläilemään, ja pikkusisko Eila sai keinutella opettajan sylissä kiikkustuolissa. Opettaja kertoi Eilan olevan tarkkaavaisin oppilaansa. Uskontotunnillakin, kun opettaja oli kysynyt, missä Jeesus oli käynyt opettamassa, koko luokka ei muistanut, mutta Eilapa muisti. Paikka oli Kapernaum. Muistan, että me isommat osasimme jo hävetä.

Mieleeni on jäänyt, että toisena vuonna meille tuli eri opettaja. Hänellä oli erilaisia tapoja ja kova kurinpito. Aamuhartauden jälkeen alkoi kantelutunti. Silloin kerrottiin, mitä kullakin oli toisista sanottavaa. Hän jätti pienestäkin rikkeestä oppilaita jälkiistuntoon. Kaksikin kertaa hän unohti poikia lukkojen taakse koululle ja meni itse asunnolleen Yliöyrälle. Pojat hyppivät muutaman tunnin kuluttua ikkunasta ulos. Toisella kerralla kello oli jo kahdeksan illalla, eikä poikia kuulunut kotiin. Silloin äidit lähtivät Öyrälle hakemaan opettajaa. Asiaa tutkittiin ja opettajalla havaittiin olevan joitakin mielenterveysvaikeuksia. Opettaja vaihtui ja koulunkäynti oli taas muka-

vaa. Eilakin sai palata takaisin pulpettiinsa keskeytyksen jälkeen.

Entäs joulujuhla? Se oli koko kylän juhlaperinne, jonne tulivat kaikki mukaan. En muista, miksi äiti ei lähtenyt sillä kertaa mukaan, vaan lasten kanssa juhlaan tuli keittäjä-Kaisa. Köksä oli nuori ja kaikkien suosiossa. Varsinkin koirien, jotka keittiössä saivat Kaisalta makupaloja. Koirat, emä ja pennikka, suljettiin komeroon, että pääsimme lähtemään.

Minulla oli ohjelmanumero Aalin Vilhon kanssa. Olimme näyttämöllä ison koulun kateederilla. Vieläkin muistan, mitä harmikseni ja kauhukseni näinkään. Kuka istuikaan etupenkissä? Meidän Kaisa-köksä koira kummassakin kainalossa. Jotenkin pääsin alkuun, mutta Vilho, ikäisekseen pitkä hontelo poika, ähki ja heilui etukumarassa, eikä tunnu muistavan mitään. Minua kiukutti vielä enemmän. Että tämäkin vielä! Kuis-kasin ja mutisin hänelle ja tulihan sieltä jotakin ulos. Ehkä häntä toisaalta huvitti Kaisa koirinensa. Itse varoin katsomasta sinne päin. Jotenkin selvisimme loppuun ja katosimme vikkelästi ovesta Weneskosken puolelle. Joku

ilkikurinen oli päästänyt koirat irti, vaikka hyvin tiesi, että ne ovat heti Kaisan jälkiä myöten koululla. Kaisa oli kaikin keinoin koettanut saada niitä ulos, mutta kun väkeä lappoi koko ajan sisään, siellä ne vilistivät ihmisten jaloissa juuri, kun ohjelma oli alkamassa. Hän keksi mennä etupenkkiin istumaan ja painoi koirat matalaksi viereensä ja ne olivat onneksi pienikokoisia. Lähellä istuvia huvitti, mutta taakse Kaisa tuskin edes näkyi. Siinä ne olivat juhlan loppuun. Olihan sekin ohjelmanumero, ainakin joitakuuta huvitti, vaan väliä hällä. Muusta ohjelmasta en muista mitään erikoista. Pukkia ei tullut, eikä lahjoja jaettu. Ei siihen aikaan juuri muutenkaan lahjoja annettu.

Koulukavereistani muistan paitsi Aalin Vilhon, Koivulan Eenokin ja Järvisen pojat, joka ei koskaan tiennyt mitään. Opettaja ei saanut hänestä mitään otetta. Me toiset jännäsimme, miten hän vastaisi. Hän ei silti ollut tyhmä, mutta kouluhommat eivät kiinnostaneet. Hänen isänsä oli erikoisen hyvä talkkunamestari ja Tampereen rouvat olivat Alarannassa vastassa, kun tiesivät hänen tulevan myymään talkkunoita. Hän teki usein mustista

kauroista uunitalkkunoita. Musta kaurahan on paljon paremman makuinen kuin valkoinen. Kanakin syö ensin mustan jyvän. Äiti oli meille joskus vihainen, kun me syljeskelimme mustan kauran kuoria. Ei tainnut Onkemäen myllykään saada talkkunoista tarpeeksi hienoja. Mylly tuotti muutakin, sillä siellä oli sähköturbiini, joka kosken voimalla hieroi sähköä niin, että Tuomaa-lassakin oli sähkövalot, tosin vähän hämävät teknisen virheen vuoksi. Välistä valot sammuiivat kokonaan. ”Taas meni rapu turbiiniin”, vitsailtiin silloin.

Joki vilisi rapuja ja keskelä päivääkin saimme kiinni niitä paljain käsin. Söpöt pienet rapulapset päästimme veteen takaisin. Myllyllä me leikimme pitkät päivät. Lammen ruskea vesi oli kesäpäivinä ihanan pehmeää ja lämminä uida ja pulikoida. Kerran me Rainen kanssa lähdimme laskemaan koskea, tosin myllyn alapuolelta. Otimme rannalta myllärin emännän ison pyykkipadan, istuimme siihen ja työnsimme itsemme veteen. Vähän aikaa pata pyöri virrassa ja upposi sitten kuten mekin.

Kauempina kaverit jännäsivät, mihin me joutuisimme, mutta jonkin ajan kuluttua rantaruohojen joukosta nousi kaksi mutaista ruskeaa möykkyä. Oli pyhäpäivä, ja olin aamulla saanut korean kretonkimekon ylleni. Se vain suretti, että miltä se nyt näytti. Sitä en muista, mitä myllärin emäntä mah toi sanoa padastaan. Silloin kyllä lapsillakin oli hauskaa, kun myllärin emäntä kertoi siastaan, jota kylmällä aikaa oli pidetty tuvassa. Mutta se oli kasvanut isoksi ja piti viedä läävään, sillä se oli mennyt heidän sänkyynsä ja myllännyt ylösalaisin pitkät oljet sängyn pohjalta pitkin pirttiä.

Terttu Sagulin kesällä 2011.

– Kuva Manu Kärki.

Ojalan joulu 1930-luvulla

Mylläri oli vanhan ajan mies. Kuuntelin, kun naiset keskustelivat, miten hän oli paheksunut noiden Turun puolen naisten, äitini ja tätini, vaatteita. Liian läpikuultavista kankaista oli puserot, joissa ei ollut hihoja lainkaan. Meillä puolestaan surkuteltiin myllärin emäntää pitkässä kaulaan asti napitetussa pitkähihaisessa työkileningissään, jossa paljasta pintaa ei saanut näkyä.

Oli muitakin mukavia ihmisiä. Koulukaverini Ee-nokki ja hänen vanhempansa olivat meillä melkein aina. Kun tapasin touhukkaan Koivulan Iitan ensimmäisen kerran, hän lypsi pikimustaa nutipäälehmäänsä kyykky-sillään ja keinutti itseään lypsytahdissa. Kun menin lähelle, hän kysäisi: ”Kekäsää olet?” Äitini teki vahvaa sahtia. Hän ei nuukaillut aineissa: se oli litra lientä ja litra viljaa. Vierre olikin paksua kuin kerma ja kävi huuliin kiinni. Koivulan Eetu tietysti joi mielellään sahtia, kuten muutkin miehet. Hän halusi myös mäskin ja saikin viedä sitä kotiinsa. Viikon päästä tuli Iita kertomaan, ettei Eetu mennyt koko viikkona töihin. Joi vaan mäskiin keitettyä vettä kaljana ja makasi. Mies söikin mäskiä, olihan se kypsää ruista, ohraa ja maltaita. Eihän se pahaa ollut.

Leikkikavereita riitti, varsinkin poikia. Olin aina mukana poikalaumassa ja siellä, missä jotain oli tekeillä. Äitikin joskus muisteli näitä aikoja sanoen: ”Silloin Terttu pikkupoikana.” Leikit olivat aikamoisia, varsinkin, kun pojat tekivät tussareita. Kerran he värkkäsivät vanhasta suuresta aitan avaimesta vanhan piipun, joka oli asetettu koivuiseen puupalikkaan. Vanhempien veljien metsästystarvikkeista oli kähvelletty ruutia ja pellavia ja taiteltu tulitikun tulipäitä tarpeellisen määrän sytykkeiksi. Nämä

oli topattu piippuun tiukasti pellavien kanssa.

Oltiin paimenessa. Meitä istui ojan penkalla pitkä rivi. Oli tarkoitus laukaista oikein kunnan paukku. Olin nytkin sakissa ainoa tyttö. Pojat tiesivät, miten kova latinki oli piipussa. Tulitikulla tuikattiin sytykkeisiin ja viime hetkellä, kuten kunnan gentlemaneille kuuluu, tussari työnnettiin tytön käteen. Varjeltiin, mikä pamaus. Piippu vihelsi mennessään ja koivun oksat rapisivat pellon takana. Säikähdyksestä selvitettyä ja savun hälvettyä lehmät ja koirat olivat hävinneet näköpiiristä ja Polle karannut tallin eteen. Lehmät löydettiin metsästä, mutta vähän arvelutti illan tiedotustilaisuus. Se oli lyhyt. Isä sanoi heti: ”Kaikki on hyvin näillä. Olkaamme iloisia ja onnellisia, ettei noille tussarimiehille käynyt mitenkään.” Vähään aikaan ei tehty tussareita, eivätkä kylän kaverit saaneet tulla meille paimeneen. Oli niitä virikkeitä lapsilla siihenkin aikaan!

Aika on kullannut lapsuusmuistot ja monet asiat, jotka eivät silloin huvittaneet, ovat muuttuneet hauskoiksi muistoiksi. Vuosikymmenien jälkeen kävin katsomassa entisiä leikkipaikkoja, mutta ne olivat hävinneet. Mutta koulu oli juuri sellainen kuin se oli lapsen mieleen jäänyt. Sieltä se opin alku lähti. Eila-sisko sai kuusivuotiaana alakoulun päästötodistuksen. Ehkä se tavaton oppimisen halu enteili sitä, että hänestä tuli suomen kielen maisteri ja seminaarin ja yhteislyseon lehtori Helsingissä. Keijon ja Rainen opinnot sujuivat niin ikään. Toiselle häämötti valkolakki ja toiselle opettajan virka, mutta sotien jälkeen ei poikia enää ollut. Täältä alkoi omakin opintieni, joka päättyi Helsingin yliopiston agronomiopintoihin.

Ojala. – Kuva kirjoittajan.

Olin jouluaattona mieheni sukulaisissa ja iloinen siitä, että mieheni kuoltua sain olla tuttujen ihmisten seurassa. Mukana oli minua kaksikymmentä vuotta nuorempia sukulaisia, siis kuusikymppisiä, jotka olivat kiinnostuneita vanhoista ajoista. He kysyivät, että oliko minun lapsuudessani siellä Pitkäjärvellä jouluna olkia lattialla. Ei siihen aikaan ollut missään, mikäli tiedän.

”Oliko joulukuusi?”

Muistan, että isä piti suostutella tuomaan kuusi, koska tilaa oli vähän. Kuusi koristeltiin lipuilla ja piparkakuilla, ja talikynttilöitäkin kiinnitettiin oksiin. Kuusi

ripustettiin sitten orteen riip-pumaan. Siellä orsien päällä olivat leipävartaat, tarvepuut kuivumassa ja villakopat. Kynttilän valo oli kaunista öljylampun valon rinnalla. Sähköä ei silloin vielä Ojalla ollut.

”Kävikö joulupukki?”

Kyllä se varmasti kävi, mutta aivan huomaamatta. Muistan, että sain räsynuken ja aina jotain vaatteita. Epäilen, että äiti oli ne tehnyt, koska kaupasta ei silloin juuri mitään ostettu. Ruokaa äiti kyllä joulukuusi laitto: laati-koita, salaattia, kinkkua ja makkaroita. Siihen aikaan teurastettiin sika syksyllä, kun ilmat jäähtyivät. Siitä

Annikki Leppä.
– Kuva Outi Tupalan.

Annikki Leppä ja (nyk. Lehtonen) ja naapurin tyttö Briitta Alakylä 1936.

– Kuva kirjoittajan.

käytettiin kaikki hyödyksi. Tehtiin sylttyä ja vielä erikseen sianpääsylttyä. Läskiäkin uskallettiin silloin syödä, ihra meni saippuassa ja pikkulinutkin saivat osansa.

Joulukirkossa emme käyneet, koska oli liian pitkä matka istua hevosen reessä. Meillä oli jonkinlainen patteriradio, että saimme kuunnella jouluojelmaa. Naapurin tätikin oli kuuntelemassa kirkonmenoja, mutta ei pattereita saanut paljon kuluttaa. Joulun jälkeen odottelimme joulumuoreja ja isompina itsekin juoksimme talosta taloon.

Isän isä, Selkälän pappa, asui meidän kanssamme. Hän piti komentoa silloin kun isä ja äiti eivät olleet kotona. Jos meteli yltyi kovaksi, kuului: ”Minä otan hihnan.” Koskaan hän ei kuitenkaan lyönyt.

”Puita hellaan, menee kohta tulitikkuun.” Hän huolehti, sillä tulitikut piti ostaa kaupasta. Siksi niitä oli säästettävä enemmän kuin puita. Pappa oli ahkera puupinolla.

Tämän tapaista oli elämä joulunaikaan Ojalan pientilalla, kun olin alakouluiässä.

Jussi Selkälä.

– Kuva Outi Tupalan.

In memoriam Martti Jokinen

Martin muistojuhlaa tässä kun olemme viettämässä lienee ihan paikallansa muistellaanpa tarinaansa.

Kertomat' en olla malta koti löytyy Somerolta. Kimala on kylän nimi jossa elon aloitteli.

Pian oli opin tiellä, vaik' ei tietä ollut siellä, koulun piirin vikapuolla opit sai hän Saarentaalla.

Rippikoulun jälkeen heti kirkonkylään mieli veti, piti nähdä miten pärjää mistä löytyy leivän syrjä.

Vähän helpotti se paine tirehtööri Leo Laine rekrytoi tään nuorukaisen innokkaan ja oppivaisen.

Vaikka aika silloisena kulki hevosvetoisena oli ohi sotain kausi hiljaa elintaso nousi.

Ratkaisun sai monet pulmat sähköistettiin metsäkulmat ura upea sai startin sähköala nieli Martin.

Laineen firma vei ne päivät mutta iltapuhteet jäivät, ne ja usein iltäöissä rehki kattotiilitöissä.

Oma koti unelmana uurasti hän ahkerana harvoin ilta oli vapaa silloin tyttöänsä tapaa.

Tontti oli ostettuna, sekä vaimo katsottuna eikä työn ja toimen miehen asiat jää puolitiehen.

Martti Jokinen 10.11.1933–28.3.2011

Tyköistuvan sai heilan häät kun vietti kansa Eilan kesti tanssijoiden kunto Satumaata soitti Unto.

Kiitos Martin sinnikkyuden taidon sekä kätevyuden koti nousi voimin omin tosin ponnistuksin kovin.

Perhe kasvoi isommaksi tyttäriä syntyi kaksi maaltapako tuli muotiin muuttokuorma Turkuun tuotiin.

Martti sähköasentaja kouliintunut rakentaja osti tontin melko suuren lähiöstä Pääskyvuoren.

Kasan tarvikkeita osti naularepun kaulaan nosti heilui vasara ja saha vieraalalle ei mennyt raha.

Martti talon valmistuvan havaitsi, sai muuttoluvan, kerran takamailta tontin Tommille myi pienen pläntin.

Martti vaihtoi tupatöihin kaupallisiin ympyröihin tarmonsä hän peliin laittoi myyntiennätykset taittoi.

Jopa johtajat sen keksi mies hän sopii vetäjäksi nimittivät päälliköksi osastostaan vastaavaksi.

Oppilaaksi hyväksyttiin markkinointi-instituuttiin vaikk' luonnonlahjakkuutta aina oppia voi uutta.

Lopputenteissään mies päti diplomin sai käteen heti arvosanoin kiitettävä käytökseltään miellyttävä.

Martti nautti luottamusta kavereitten arvostusta luottamusmiestittelillä kiistoja sai sovitella.

Oli elintason nosto Nauvon rantatontin osto vaikka suri kovaa hintaa rakasti hän sitä rantaa.

Nousi rakentajan halut löytyi timpermannin kalut kesäpaikka vailla vertaa tuloksena tällä kertaa.

Pariskunnan harrastus tanssit sekä matkustus tuntumaa he piti yllä usein tangoristeilyllä.

*Mies jo eläkkeellä eli
elämästä nautiskeli
kun se rintakipu iski
diagnosoitiin infarktiksi.*

*Tukoksia löytyi noista
Martin sepelvaltimoista
kirurgit ne ohittivat
sääristä sai varaosat.*

*Hyvin leikkauksen kesti
sekä toipui nopeasti
pumppu toimi rakentajan
saanut oli jatkoajan.*

*Heräs' vaistot rakentajan
näin hän käytti jatkoajan
taloja hän molemmille
rakenteli tyttärille.*

*Kuntoaankin kohenteli
määräysten mukaan eli
oikein osti puvun kalliin
liittyi Aarnen juoksutalliin.*

*Kirjoja hän lueskeli
tietojansa täydenteli
sepitteli tarinoita
kirjoitteli novelleita.*

*Lehdet näitä julkaisivat
uusiakin tilasivat
tarinointi hältä luisti
oli luovuus, hyvä muisti.*

*Kertomukset pidemmiksi
paisuivat jo romaaneiksi
näitä löytyy useimpia
valmiita jo teoksia.*

*Kustantaja niistä piti
hyväksyikin melkein heti
yksi on jo painettuna
toiset seuraa postuumina.*

*Martin sairastuneen kuulin
hänen toipuvan vielä luulin
jutusteltiin sairaalassa
kun kävimme tapaamassa.*

*Martti poistui taakse rajan
mutta hyvin käytti ajan
voimaa toivon omaisille
Marttia nyt sureville.*

Kalle Pirttilä

"Krai pystyyn ja Hovilaan"

Johan Viktor Hovila (1842–1915), entinen Ali-Yrkkö, käytti myös nimeä Johansson isänsä mukaan. Hän oli aikanaan poikkeuksellisen aktiivinen talousmies. Hän ymmärsi, ettei rahaa sen paremmin kuin työväkeäkään kannata pitää toimeettomana. Se olisi suurta tuhlausta. Jo Ali-Yrkkössä ollessaan hän oli pitänyt kauppaaliikettä tuomalla kaupunkimatkoillaan tavaraa aina yli talon oman tarpeen ja myi sitten ylimääräisen kyläläisille. Isäni kertoi Pirttilän Ison kertoneen, että Yrkkössä oli ollut eri "puari" eli aitta myytävää tavaraa varten. Talon omaa käyttöä varten oli toinen "puari".

Someron historian II osa kertoo, että vuonna 1883 Someron kirkolle eli seurakunnalle oli kertynyt ylimääräisiä varoja, joille ei ollut sijoitusmahdollisuutta, sillä pankkejakaan ei vielä ollut. Kukaan ei halunnut varoja lainata, vaikka siitä kirkossa kuulutettiin. Silloin kirkkoneuvoston jäsen, kuudennumies eli seksmanni, Juho Viktor Ali-Yrkkö tarjoutui 5 % korolla ottamaan kaikki liikenevät varat haltuunsa ja antamaan pantiksi Kivisojan Mäkilahden talon. Näin kirkonmiehet tekivät hyvän ja varman sijoituksen, ja Vihtori sai käteistä rahaa liiketoiminnalleen.

Hovilan vanhan tilikirjan mukaan on vuonna 1886 ruispeltoja varten tuotu iso määrä luujauhoja lannoitteeksi. Tämä lienee ensimmäisiä kertoja, jolloin seudulla on käytetty apulantaa. Oman käytön lisäksi sitä myytiin huutokaupalla talollisille ja muutamille torppareillekin.

Hovila vuonna 2011. – Kuva Matti Torkkomäki.

Huutokauppa oli elokuun 12. päivänä 1886. Siitä alkoi tehomaatalous, vaikka ostajia oli vain 18 henkeä. Määrätkin olivat pieniä. Lannoitetta ostettiin vain muutama säkki taloa kohti. Siitä voi päätellä, että hyvin varovasti on suhtauduttu ajatukseen panna valmista rahaa takaisin peltoon. Hinta oli sama kaikille: 15 mk säkiltä. Säkin kokoa ei mainita. Apulannan myynnistä on merkintöjä muiltakin vuosilta. Määrästä ei saa selvää, sillä sitä myytiin pitkin vuotta. Vuonna 1888 myytiin luujauhon lisäksi "toista lajia liitusontaa" yhdeksällä markalla säkiltä.

Kun Vihtori osti Hovilan kartanon 1877 ja myi Ali-Yrkkön pois, liiketoimet vaan suurentuivat. Vihtorin äiti

Anna-Liisa ei pitänyt Yrkkön myynnistä, koska hänellä oli "syytinki" eli eläke sieltä ja hän joutui näin vieraiden holhottavaksi. Heikennyttyään hänet vietiinkin toisen poikansa Kallen luokse Pirttilään, jossa hän kuoli vuonna 1898. Syytinkisopimukset olivat taloon liittyviä rasitteita, ja Anna-Liisankin syytimestä jouduttiin kärejömään Ali-Yrkkön uusia omistajia vastaan.

Kartanossa täytyi pitää paljon työväkeä, että työt tulisivat ajallaan tehdyksi. Kun työtä ei ollut tasaisesti ympäri vuoden, hän urakoi muita töitä, kuten yleisiä maantietöitä, lumireen ajoa, kestikievaritoimintaa ja kyydityksiä. Vuonna 1888 hän otti urakakseen rakentaa Ho-

virinnan sillan Pitkäjärvellä. Niin suurta työtä ei oletettavasti tehty pelkästään kartanon väellä vaan siitä annettiin alaurakoita kivimiehille ja muille ammattiryhmille. Samaa siltaa tehtiin uudestaan taas vuonna 1906. Punaiset räjäyttivät sillan vuonna 1918, mutta silta rakennettiin jälleen.

Jopa karjankuljetus oli urakointiin sopivaa työtä. Ennen vanhaan karjaporvarit ostelivat taloista teuraskarjaa ja kokosivat eläimet jonkun talon karjatarhaan, josta ne vapaana laumana ajettiin kaupunkiin kuin ”villissä lännessä” ikään. Vanha karjaporvari Nikolai Kallio kertoi, että usein hänkin vei ostamansa eläimet Hovilan tarhaan, josta kartanon torpparit ajoivat lauman Helsinkiin samalla, kun vietiin kartanon eläimiä ja mahdollisesti jonkun torpparinkin. Eläimen hinta nousi paljon, kun se saatiin hyväkuntoisena Helsingin teurastajille. Torpparienkin taksvärkkivollisuuteen saattoi kuulua muutama kaupunkimatka vuosittain. Vieraiden eläinten kuljetuksesta saatu korvaus tuli sitten isännälle.

Vanhat ihmiset ovat kertoneet, että Hovila hankki rahansa varsinaisesti metsäkaupoilla.

Hovilalle jäävä hyöty oli todella puhdasta tuloa. Lisäksi puukhollari merkitsi hänelle vaivanpalkat erikseen. Jonakin keväänä Vihtori teki sahayhtiön kanssa sopimuksen suuren puumäärän uittamisesta sahalle. Kartanon miesten piti tehdä se ennen kylvöjä. Puutavara oli yhtiön omistamaa. Kirjallisessa kontrahdissa sovittiin, että yhtiö antaa uittovälineet. Tuli kuitenkin sellainen kevät, että kevättulvia ei tullut ja tukit jäivät kesäksi vesistön latvoille makaamaan, mikä tietysti oli valtavan suuri vahinko. Yhtiö haastoi sitten Hovilan kärä-

jiin sopimuksen rikkomisesta vaatien korvausta. Oikeus päätti, että yhtiö saa kärsiä menetyksen omana vahinkonaan, koska ei ollut täyttänyt sopimusehtoja omalta osaltaan. Uittovälineitä ei ollut, koska vettä puuttui. Näin Vihtori voitti jutun. Olen merkinnyt tarinan muistiin Yrjö Hovilan ja Mikko Kivirasin kertomuksesta.

Yleisissä asioissa Juho Vihtori oli paljon käytetty mies ja mielipiteiltään edistysellinen. Hän ajoi kunnan etua. Jo kohta Ali-Yrkkön isännäksi tultuaan 1865 hänet nimitettiin 23-vuotiaana köyhäinhoidon piirimieheksi. Tällaisia luottamustoimia hän joutui hoitamaan paljon ja piti sen velvollisuutenaan loppuun asti. Sen voi havaita myös Someron historiasta. Vuonna 1884 hänet valittiin vaivaistalokomiteaan, jota asiaa hän voimakkaasti ajoi. Siihen tarkoitukseen komitea osti Joensuun Yli-Aukustin talon (Svensson) 11 025 markan hinnasta. Ensin kuntakokous hyväksyi oston, mutta kun siitä kuitenkin valitettiin, asia tuli uuteen käsittelyyn. Nyt kauppaa ei enää hyväksytti.

Talo jäi nyt tälle kolmen miehen komitealle, jotka olivat ostaneet sen ilman täysiä valtuuksia. Muut jäsenet olivat puuseppä Hellsten ja kirkkoherra Werin. Voi hyvin arvata, kenen riskillä talo oli ostettu. He myivät ensin Yli-Aukustin metsän Loimaan Höyrysaha Oy:lle 6500 markalla ja sen jälkeen itse talon 6300 markalla. Voittoa tuli siitäkin 1775 mk, vaikka sitä ei oltu tarkoituksella haetukaan.

Olen kuullut sananparren: ”Krai pystyy ja Hovilaan.” Lieneekö se taksvärkkärien hokema ja tarkoitti, että kartanoon oli mentävä, oli ilma mikä tahansa. Ei muuta kuin kaulus pystyy, töitä oli aina. Oli mentävä ulkopuoliisiin urakoihin, jos taksvärkki-

päiviä oli tekemättä.

Saattaa se sananparsi juontua siltäkin aikakaudelta, jolloin Hovilassa pidettiin käräjiä. Käräjät olivat myös sellainen juttu, että sinne oli pakko mennä.

Vuosina 1878–79 Hovila otti urakakseen kihlakunnan postin kuljettamisen. Se tarkoitti sitä, että vaadittaessa oli lähdeävä viemään nimismiehen tai muun virkamiehen virallista postia. Oli huolehdittava myös siitä, että viralliset ilmoitukset vietiin Someron ja Somerniemen kirkkoihin jumalanpalveluksen yhteydessä kuulutettavaksi.

Vuonna 1880 rusthollari Hovila on ottanut urakakseen Ollilan kestikievarin hoitamisen 474 markan vuotuisesta korvauksesta. Toimipaikka oli Ollilan Sipulla. Se edellytti ainakin sitä, että paikalla oli kyytihevosiä. Myös majoitus ja matkustavaisten ruoka ja juomahuolto oli kievarinpitäjän vastuulla. Samaan aikaan Hovilalla oli vastuullaan myös Oinasjärven kestikievarin pito. Kievarinpito oli tarkoin ”paragraafeilla” määritelty. Kaikista palveluksista oli tarkoin määrätty kiinteät taksat ja lisäksi se oli tarkoin valvottua toimintaa. Valituksia tuli heti, jos matkustavat herrat eivät saaneet odottamaansa palvelua.

Kun Somerolle hankittiin säästöpankkia, Hovila oli innolla mukana. Kun toiminta saatiin alkuun vuonna 1881, Hovila valittiin myös pankin hallitukseen. Liikemiehenä hän hyvin oivalsi pankin merkityksen. Hallituksessa hän ei tosin ollut kuin ensimmäisen vuoden.

Kerrotaan, että Vihtori Hovila olisi ollut kirjoitustaidoton, koska häneltä jälkeensä jääneissä dokumenteissa on häneltä vain puumerkki. Totta on, että paperit useimmiten olivatkin kirjureiden kirjoitta-

mia. Isäntien nimet ja nimen viereen tehty puumerkki vastasivat allekirjoitusta. Perinteinen käsitys oli, että talon puumerkkiä ei voinut kukaan sivullinen piirtää, kun taas nimen voi kirjoittaa kuka tahansa kirjoitustaitoinen. Vihtori Hovilan puumerkki oli hakaristi ja veljellään Kalle Pirttilällä oli kolmepiikkinen hanko. Pidän silti varmana, että heillä kummallakin on ollut jonkinlainen muistiin merkitsemisen taito. Varsinkin Hovilan liiketoimet olivat niin laajoja, ettei niitä pelkästään muistin varassa hoideltu. Vanhassa Hovilan tilikirjassa on ”puukhollarin” merkintöjen lisäksi vähän harpovempia harakanvarpaita, jotka saattavat olla myös Juho-pojan merkintöjä. Hän oli melko nuoresta mukana talon asioissa.

Vuonna 1885 on kartanoon ostettu tilikirja. Se on ollut kaukonäköinen päätös. Monenlaisia asioita on merkitty muistiin samojen kansien sisään. Silloin huomattiin, että myös karjanpitoon pitää olla kirjanpito. Luultavasti asia lähti vireille siitä, että paikkakunnalle tuli kirjanpitotaitoinen mies, henkikaartin Suomen tarkk'ampujapataljoonan (Suomen kaarti) entinen pataljoonankirjuri Anders Johan Alfred Selenius (s.1847). Hänen isänsä oli ollut Someron nimismies Anders Selenius, joka oli hankkinut haltuunsa Hirsjärven kartanon. Tämän kuoltua Hirsjärvi jäi hänen tyttärelleen ja vävyllään Albert Eklundille. Nämä järjestivät asiat niin, että eron saanut pataljoonankirjuri jäi puille paljaille, vaikka hänkin oli kartanon poika. Hovila on antanut sentään hänelle mökin asuttavaksi. Häntä nimitettiin Hovilan ”sihteriksi”.

Tilikirjassa ”sihterillä” oli oma sivu. Ensimmäiseksi on hänen tulokseen merkitty kolmen vuoden vuokra. Hän sai kolmen vuoden asu-

Aarne, Juho, Rafael, Lauri, Edla ja Yrjö Hovila. – Kuva Arja Torkkomäen.

misoikeuden mökkiin, joka hänelle osoitettiin. Käteistä hänelle on annettu aluksi 75 penniä ja 25 penniä Pietari Brahen muistomerkkikeräystä varten. Rahapalkkaa hän on saanut muutaman kerran 5 ja 10 markan erissä. Vuonna 1885 joulukuussa hän on saanut palkkseen 3 naulaa läskiä. Seuraavan vuoden joulukuussa hän sai ½ naulaa läskiä eikä muuta koko vuonna. Sitä seuraavana palkka oli tammikuussa tynnyri rukiita ja huhtikuussa tynnyri perunoita. Vuoden 1887 huhtikuussa hänelle on annettu ”kontanttia” eli 5 mk käteistä ja toukokuussa 10 mk. Sen jälkeen hänelle ei ole maksettu palkkaa, joka olisi kirjaan kirjattu. Vuonna 1889 marraskuussa on merkintä, jonka mukaan kaikki on maksettu, joka kuitataan. Viisi vuotta 1885–89 hän sai kirjanpitopalveluksia vastaan asua Hovilan huoneissa. Sen jälkeen ei Hovilassa enää ”sihteriä” tarvittu. Juho oli

silloin jo 21-vuotias ja kansakouluakin käynyt. Samoin ”fouritkin” alkoivat olla kirjoitustaitoisia. Ei Selenius Hovilan kirjanpidon eteen kovin paljon tehnyt, mutta tekipä kuitenkin tilikirjan mallin, viivoituksen ja rekisterin sekä ensimmäiset kirjalliset kontrahdit torppareille, muonamiehille ja muille vuosipalkollisille. Silloin oli vielä vallalla käsitys, ettei kirjainteko ketään auta. Vain kovalla työn teolla tullaan toimeen. Vain Juho Vihtori nähdäkseni käsitti, että myös rahan voi panna töihin. Selenius ei osannut käyttää kirjanpitoa omaksi hyödykseen. Hän eli korkeaan ikään ja kuoli suuressa köyhyyydessä vasta 1940.

Vihtori Hovilan hyvää taloustaitoa osoittaa, että hänen vaikutusaikanaan saatiin suvulle ostettua monta suurta tilaa, joista monet ovat säilyneet yli hänen aikansa. Mutkaa on kuitenkin ollut matkassa monenlaista, kuten

kerrotaan. Oliko se Vanhalaa vaiko Korven tilaa ostettaessa, kun käteisestä rahasta oli kova puute? Kauppahinta oli sovittu, mutta käteismaksu oli ehtona. Paikkakunnan pankista ei ollut apua, säästöpankki oli vasta hiljattain perustettu. Karjaporvarit olivat oikeastaan ainoita, joilla oli huomattavampia määriä rahaa. Niinpä Hovila myi hetkessä kartanon karjan ja maksoi vaaditun osan kauppahinnasta. Niin suuren eläinmäärän myyminen edelleen ja poiskuljettaminen ei voinut tapahtua hetkessä. Niin Vihtori sai lisää aikaa hankkiakseen rahaa. Niin hän meni taas karjaporvarin puheille ja osti kartanon karjan takaisin ennen, kuin se vietiin pois. Tietysti hän hävisi ison tukun rahaa karjakauppiaille, mutta se riski kannatti ottaa, kun käteisrahalla tehty talonkauppa oli hyvin edullinen.

Niihin aikoihin, kun Vihtori osteli näitä tiloja, hän kannusti myös veljen-

poikaansa Kustaa Pirttilää hankkimaan paremman ja isomman tilan ja myymään Pirttilän pois. Olga-emäntä vastusti kuitenkin Pirttilän myyntiä, vaikka parempia tiloja olisi ollut tarjolla ja mahdollisesti saatukin. Ehkä jo siinä vaiheessa Kustaan terveydessä alkoi olla vikaa. Kustaa osti kuitenkin Ihmäen Tuomolan ja viljelikin sitten muutaman vuoden kahta tilaa. Ratkaisuksi tuli, että Tuomolasta liitettiin Pirttilään vain 30 hehtaarin niittykappale, joka sopivasti liittyi omiin peltoihin. Varsinaisen Tuomolan talo järven takana olevine maineen myytiin Gustaf Pompulle. Näitä juttuja on minulle kertonut isäni Kaarlo Pirttilä ja isän tati Vappu Pirttilä-Kivirasi. Kustaa kuoli vuonna 1915 sokeritautiin.

Isäni sanoi, ettei hän pikkupoikana pitänyt Vihtorista eli I-Pappasta. Kerrankin hän oli päässyt Ison eli isoisänsä kanssa Hovilaan ja sai

jäädäkin sinne muutamaksi päiväksi. Siellä oli alkuun hauskaa, kun Yrjön kanssa, joka oli saman ikäinen, kalasteltiin ja uitiin. Mutta kun I-Pappa oli huomannut, että isot 10-vuotiaat pojat vaan juoksevat pitkin rantoja eivätkä tee mitään hyödyllistä, hän laittoi pojat pinomaan tiililetkoja kannettaville alustoille muurareita varten. Silloin rakennettiin Hovilaan sikalaa.

Samoihin aikoihin kuin Korpi ja Vanhala ostettiin, Vihtori oli itse ostamassa Tiskarlan Haikian taloa Kuusjoella. Se tuli hänen sisarenpojalleen ja kasvatilleen Juho Oskari Vainiolle. Haikian talo oli palstoitettu ja se oli tarkoitettu myydä palsta kerrallaan huutokaupassa. Siinä tarvittiin kaupantekotaitoa ja taktikointia, että tilan sai kokonaisuutensa. Ensimmäisen palstan Hovila huusi rohkeasti kovaan ylihintaan. Muut ostohalukkaat katsoivat ihmeissään, voiko maasta maksaa noin paljon. Kun Hovila huusi vielä toisenkin palstan kalliiseen hintaan, toiset luopuivat kilpailusta ja niin Vihtori sai loput palstat halvalla ja kokonaishinta jäi kohtuulliseksi. Tämän kertoi vanha kuusjokelainen isäntä August Haapanen.

Hovila oli Juho Oskari Vainion ja hänen sisarustensa Vitkan lasten holhooja. Myös Vitkan pojille hankittiin talot. Pirttilässä kasvatina ollut Kalle, joka otti sukunimekseen Tammii, oli omapäinen mies, joka meni ostamaan maatilan Tammelan Torrolta. Kun Hovila kuuli sen hän oli vihainen ja sanoi: ”Menit tekemään huonon kaupan. Ei siel ol kun suata ja kivikkoo. Olsit vartonu vaan niin kyl mää olsin sul talon kattonu.” Torrolla ei sitten tehtykään kuin yhdet kylvöt. Se talo myytiin pois ja ostettiin Ypäjältä Uusi-Karrin talo. Talo oli ollut huonossa

hoidossa, mutta siellä oli mahdollisuus raivata paljon lisää uutta viljelysmaata. Kalle tunnettiin jo entuudestaan kovana kuokkamiehenä ja pellonraivaajana, kertoi Vappu-täti joka oli Karrin Kallen kasvinsisar. Ypäjällä naapurit alkuvuosina nimittivät taloa ja isäntää Risa-Karriksi, kertoi sikäläinen naapuri, Perhon vaari. Johtuiko se talon kunnosta, vaiko isännän suhteista naapuriinsa? Joka tapauksessa talo oli hänen aikanaan myöhemmin erinomaisessa kunnossa.

Vuonna 1902 Vihtori osti Pusulan Hauhulan Vinkiän talon. Talon edellinen omistaja oli Hovilan Heikolan torpan poika Juho Juhonpoika Heikola, joka oli Tilda Hovilan serkku. Juho Heikola kuoli nuorena, eikä leski pystynyt pitämään taloa. Vihtori kaavaili Vinkiä ehkä omille pojilleen tai kasvattipojilleen, mutta ei sitäkään kovin kauan pidetty, vaan myytiin pois, kun ensin oli vähän realisoitu metsävarallisuutta. Vinkiä oli metsäalaltaan suuri talo.

Isojako Ihamäen kylässä valmistui 1782. Hovila merkittiin silloin koko manttaalil tilaksi. Pinta-alaltaan se oli lähes 500 ha. Sellaisena se oli aina vuoteen 1914, jolloin siitä lohkaistiin ensimmäiset torpat. Kaikki torpat itsenäistyivät vuoteen 1922 mennessä. Uusitalo eli Mustjoki lohkottiin perinnönjaossa 1931, ja sen jälkeen manttaaliluku on 0,36. Kartano oli enää vain 1/3 alkuperäisestä ja siitäkin vielä jaettiin maata siirtoväen ja rintamamiesten asuttamiseen.

Vihtorin tullessa isännäksi torpparijärjestelmä kukoisti kaikessa laajuudessaan. Torpan vuokra maksettiin pääasiassa työnä. Vuonna 1885, jolloin kirjanpito aloitettiin ja torpankontrahteja alettiin tehdä kirjallisina, oli Hovilassa 13 torpparia: Heikki Simola, Aatu Lehtonen-

Ahola, Vihtori Mäkilä, Juho Tiensuu, Samuli Seppälä, Aatu Kaljola eli Kettu-Aatami (Adam Flinkman), Juho Heikola, Juho Oskari Nissilä, Mikko Kulmala, Kustaa Hakala, Juho Lindstedt-Pukkila, Kustaa Pyysmäki, Juho Hagfors-Nikkari. Monet näistä torppareista olivat Matilda-emännän sukua, entisiä Kiiruun jälkeläisiä. Juho Matinpöika Heikola oli Matildan isän Matti Matinpöika Pirttilän veli. Hän oli Vihtorin palveluksessa jo 1860-luvulla. Ensin Mäkilahden fourina ja sitten Hovilan fourina. Hän lienee ollut jonkinlainen luottomies, joka teki paljon markkina- ja kaupunkimatkoja. Heikolassa on vielä samaa vanhaa sukua ja mm. emeritus kaupunginsihteerii Pentti Rauhaniemi on tätä sukua. Torppari Kustaa August Pyysmäki oli Juho Heikolan poika, Matilda Hovilan serkku.

Juho Heikolan nuorin poika Kalle Vihtori meni aikanaan naimisiin torppari Samuel Seppälän tyttären kanssa ja piti Seppälän torppaa, jossa nykyinen viljelijä Kalle Pomppu on vielä samaa sukua. Vihtori Matinpöika, torppari Mäkilän torppassa, oli Heikolan veli ja siis myös Matildan isän, Matti Matinpöika Pirttilän veli. Oli ensin Mäkilän torppassa, mutta siirtyi 1892 Nissilän torppariksi. Matti Matinpöika Pirttilän sisar, Matilda Hovilan täti, Eeva Matintytär oli alkuun palvelijana Hovilassa. Avioitui sitten kartanon voudin Juho Jaakonpoika Lindstedtin kanssa. He isännöivät Pukkilan torppaa. Juho Lindstedtin poika, tunnettu kaivontekijä, Pukkilan Matti oli Matilda Hovilan ensimmäinen serkku. Kun näin monet torppareista olivat sukulaisia, sillä saattoi olla merkitystä siihenkin, etteivät suhteet kapinan aikana kiristyneet äärimmilleen, kuten

monessa muussa kartanossa. Kerrotaan, että 1918 keväällä kartanon isäntä Juho Hovila piileskeli rauhottomimman ajan muutamien torppareidensa turvissa.

Kun elettiin luontais-talouden aikaa, rahaa ei paljon käytetty. Torpparien sopimusten väliin on tarvittu useita sivuja kunnan kansakoulujen menojen kirjaamiseen, joita varten Hovila on nostanut mm. lääninkonttorista viinanvoittorahoja 1324 mk. Samassa kirjassa on myös merkintöjä rahalainoista, joita on annettu torppareille ja talollisille. Apulantaa on myös myyty velaksi sekä rukiita pitemmän maksun päälle.

Korven tila lienee ostettu 1905, koska sinä vuonna on myös Korven väkeä kirjattu Hovilaan, kuten jyvärenki Viktor Aleni ja Korven piika Hanna.

Vuonna 1907 tuli isännäksi Juho Hovila ja silloin uusittiin myös torpparien sopimukset. Monen torpan veropäiviä on lisätty, mutta on annettu myöskin lisää maata viljeltäväksi. Heti isännäksi tultuaan Juho on ottanut serkkunsa Kustaa Heikolan kartanon voudiksi. Hänen palkkseen kirjattiin: rahaa 350 mk, 8 tynnöriä rukiita 1 tynnöri ohria, ½ tynnöri kauroi ½ tynnöri pappui, ½ tynnöri silakoi, 1 hehto suolaa, 1 lahtimulli, 2 pari saappai ja ½ tynnöriä kauroi kylvyyn sekä ½ tynnöriä perunoi kylvyyn.

Vähitellen on palkkauksessakin siirrytty rahapalkkaan. Vuonna 1909 työnjohtajaksi tullut Jalmari Haika sai palkkaa 450 mk vuodessa, muita parseleita oli enää vain 2 paria saappaita.

Juho Hovila piti kantatilan isännöityä vuoteen 1935, jolloin isännäksi tuli Kaino Hovila, joka kaatui Syvärillä 1941.

Kedonpään miehet

Miehiä oli Kedonpäässä melkein kuin Jukolassa. Oli isä Vilhelm ja kuusi poikaa. Meteli oli joskus kova, se kuului naapuritaloihin saakka. Kedonpäässä pidettiin koulua 1860-luvulla ja myös pyhäkoulua. Edla Isotalo Kuusjoelta on vuonna 1932 muistellut koulunkäyntiään Juho (Johan) Kedonpään koulussa näin: Kouluun mentiin yleensä 7-vuotiaana. Opettaminen alkoi syksyllä ja sitä jatkettiin joululoman jälkeen lukusiin saakka. Sisälukua opetettiin aapisesta, katekismuksesta ja virsikirjasta. Vasta-alkajat saivat seisoa tuvan pöydän päässä, pöydän ja sängyn välissä, kunnes oppivat kirjaimet. Sen jälkeen sai istua penkillä. Kaikki lukivat yhtäaikaan ääneen ja sillä aikaa kun emäntä toimitti talousaskareita tuvassa, istuttiin pimeässä pirtissä ja tavattiin yksityisiä sanoja torparin johdolla.

Kuri oli kova: kirveskorissa oli aina varpuja valmiina. Usein käytettynä uhkakeinona oli myös se, ettei annettu ruokaa. Siinä tapauksessa oli kuitenkin pimeä pirtti apuna, sillä kun oltiin siellä tavaamassa, joku tovereista voi salaa antaa leivänpalan nälkäiselle laiskurille.

Pitkämatkalaiset olivat tietysti yötäkin Kedonpäässä ja nukkuivat poikittain tuvan isossa sängyssä. Kaikilla oli kotoaan mukana eväs, josta torpan emäntä laittoi ruokaa. Jokaisen oma pidettiin niin erillään, että kunkin perunoissakin oli merkit. Palkaksi opetuksesta Kedonpää sai rahaa ja usein myös lämpimäisiä oppilaitten kotoa.

Vilhelmin pojat saivat opetusta ilmeisesti kotona.

Kedonpään torppa. Vas. Toivo, August ja Uljas Virtanen, Vilhelm ja Josefina Kedonpää, Arvo, Aina ja Helmi Virtanen, Selma, Vihtori Kanerva, Kalle Salminen ja Kalle Vikstedt (Alinikkari). – Kuvat kirjoittajan.

Veljesten koulunkäynnistä minulla on tietoa ainoastaan Jussin kohdalta. Marja-Liisa Nieminen antoi kopion isoisänsä 1. luokan koulutodistuksesta vuosilta 1893–1894. Sen keskiarvo oli 6,2. Ei ollut läksyjen luku maittanut todistuksesta päätellen. Tietysti tämän ikäinen poika tarvittiin myös töitä tekemään. Poissaolojakin oli kertynyt 90 tuntia. Juho Kustaa käveli Somerolle kouluun, matkaa Talvisillalta tuli 10 km yhteen suuntaan.

Työelämään veljekset joutuivat jo olleessaan toisella kymmenellä. Maatiloilla oli paljon töitä. Vanhempina heitä alkoivat kiinnostaa rakennus- ja puutyöt. Talvella tehtiin metsätöitä, maataloihin rekiä, hevostyökaluja sekä huonekaluja.

Veljeksistä vanhin, August, joutui jo nuorena isä Vilhelmin apulaiseksi rakennuksille, kun taas toiset pojat olivat kylän maatiloilla. Myöhemmin kaikki veljekset tekivät töitä rakennuksilla. August kuoli syöpään ja lap-

set, joita oli viisi, muuttivat Turkuun. Vanhin oli Uljas, joka oli rakennustöissä. Nuorin Erkki oli kuorma-autoilija.

Oskari oli toiseksi vanhin. Hänellä oli Fiinu-vaimon kanssa 7 tytärtä ja yksi poika, Topi, joka oli nuorin. Hän oli liikealalla. Ensin Ol. Oraksessa ja myöhemmin Jokioisilla. Oskarin tyttärentytär Kirsti on tunnettu rakennusarkkitehti, jolla on miehensä kanssa arkkitehti-toimisto Helsingissä. Oskarin ja Fiinun tyttäret ovat asuneet Somerolla ja olleet ajan tavan mukaan palveluksessa eri paikoissa.

Muistan, kun Oskari juteli nuoruusajan muistojaan kotona Nokan heinäpellolla 1950-luvulla. Talvisillalla oli piirileikkipaikkana Amriikkaniminen paikka lähellä Amriikan torppaa. Joskus tuli pienimuotoisia tappeluitakin tytöistä. Syksyisin oli raskasta, kun piirileikkireissut olivat venyneet puolille öihin ja jo kello kahden, kolmen aikaan piti mennä riittä puimaan

Eskolaan. Välillä tuli riitaa isäntä August Eskolan kanssa työajoista.

Oskari teki vielä iäkkäänäkin metsätöitä. Sota-aikana hän hakkasi Nokan metsästä kaiken tarvittavan puutavaran. Hän tunsu metsän paremmin kuin omistajat. Kyläläiset sanoivat, että hän on Nokan metsänvartija. Oskarin ja Fiinun pieni punainen talo on vieläkin aivan Salo–Someron vanhan tien varressa Talvisillalla.

Veljeksistä Kalle Salminen on minulle vieraampi. Hänellä oli Untamon tila Eskolan takamailla. Vaimo oli oman kylän tyttöjä, Naima Suominen. Heillä ei ollut lapsia. Untamon tilan ostivat Pekka ja Pentti Haikonen. Tila sijaitsee lähellä uutta Somero–Salon-tietä.

Juho Salminen oli veljeksistä tunnetuin. Häntä kyläläiset kutsuivat talonsa mukaan Kujalan Jussiksi. Kertomansa mukaan hän alkoi yhdettätoista ikävuotta käydessään elättää itse itsensä. Halu veti miesten töihin. Maatiloilla ei vielä ollut koneita, joten töitä riitti. Oltuaan muutaman vuoden maataloustöissä, hän ryhtyi rakennustöihin isänsä ja vanhempien veljiensä mukana. Myöhemmin kaikki veljekset olivat jossain määrin rakennustöissä isänsä apuna.

Jussin rohkeutta kuvaa se, että kapinan aikana v. 1918 punaiset veivät Talvisillan Luukkalan hevoset. Jussi haki hevoset takaisin. Sanoi, että kyllä talossa hevosia tarvitaan.

Juho Salminen teki rakennustöitä 52 vuotta, alkuun kirvesmiehenä. Myöhemmin hän ryhtyi urakoimaan itse

Agneta Josefina ja Vilhelm Kedonperä.

rakennuksia. Pitkällä työuralaan hän muisteli tehneensä kaikkiaan 72 rakennusta: navettoja, sikaloita, liikerakennuksia ja kansakouluja. Näin hän kertoi 90-vuotishaastattelussa Somero-lehdessä. Hän on ollut rakentamassa mm. entistä Somerhovia, vanhaa yhteiskoulua, seurakuntataloa, Häntälän alakoulua sekä Pajulan koulua.

Kolmen silloisen läänin alueella hän on tehnyt rakennuksia. Humppilassa hän rakensi yhden kesän aikana yhdeksän taloa vesikattoon asti siirtolaisille. Hyvinkäällä Kytäjällä hän työskenteli monta vuotta. Maanantaisin piti lähteä polkupyörällä kahdelta aamulla. Matkaa kertyi 110 km. Lauantaisin tuli taas saman verran matkaa, mutta nyt takaisin kotiin.

Jussilla oli kaksi poikaa. Vanhempi Kaarlo luki rakennusmestariksi. Hän oli ennen sotia Laatokan rannalla Läskelässä. Sieltä hän tuli Hämeenlinnaan Hämeen läänin maanviljelysseuran palvelukseen. Oli välillä sodassa ja jatkoi sodan jälkeen samassa paikassa.

Sodan jälkeen alettiin Hämeessä pitää maatalousnäyttelyitä. Niitä varten piti tehdä erilaisia rakennelmia. Jussi sai urakat, jotka kestivät 3–6 viikkoa, riippuen näyttelyn laajuudesta.

Jussin apuna oli oma poika Armas. Jussilla ja Armaksella

oli myös nuoria kirvesmiehiä apuna. Pitkään olivat mukana Kalevi Laiho Talvisillalta ja Jaakko Kilpinen Häntälästä. He kertoivat tarinoita niiltä ajoilta. Ensimmäisen maatalousnäyttelyn Jussi urakoi Somerolla 1953 ja viimeisen 1966. Yhteensä 9 kertaa, mm. Hämeenlinnassa, Riihimäellä, Toijalassa, Valkeakoskella, Forssassa ja Jokioisilla, muutamissa paikoissa kaksi kertaa. Maatalousnäyttelyn rakentamisessa tehtiin pitkää päivää. Joskus piti lähteä yöllä töihin, että saatiin kaikki valmiiksi avajaisiin mennessä.

Myös Kojjärven meijerin sikalan teko on jäänyt Kalevi Laihon mieleen. 1960-luvulla alettiin maataloilla rakentaa viljankuivureita. Jussi ei tällöin enää ollut mukana. Jussilla tuli poikiensa kanssa välillä riittää rakentamismenetelmistä,

Vanhan yhteiskoulun rakennuksella 1924. Vasemmalta Vilho Dahlberg, Jussi Lintula, Vihtori Lehtonen, Frosterus, Elis Eloranta, Vihtori Kanerva, Salin ja Kujalan Jussi (Juho Salminen).
– Somero-Seuran kuva-arkisto.

mutta Jussi piti päänsä.

Kun Jussi jäi eläkepäiviä viettämään, nuorin poika Armas jatkoi Kalevi Laihon kanssa rakentamista. Talvisillan kylässä kohteita oli ainakin Mäki-Teeren ja Mäkilän päärakennukset sekä Luukkalan navetta. Veli Kaarlon talo valmistui Hämeenlinnaan Kivikkotielle. Myöhemmin he olivat rakennusliikkeiden Hakan ja Vastamäen palveluksessa, kun Somerolla alkoi kerrostalojen rakentaminen. Myöskin omakotitaloja he valmistivat Someron keskustaan. Ennen eläkepäiviään Armas teki vielä talot veljenpojalleen Matille Hämeenlinnaan Kersantintielle ja tyttarelleen Marja-Liisalle Somerolle Kyyräntielle. 70-luvun tasakattovillitystä ei vanhanajan kirvesmies hyväksynyt ollenkaan, mutta Somerolle se oli pakko tehdä. Senkin hän teki niin hyvin, ettei vahinkoja tullut.

Kaarlo Salmisen poika Matti on rakennusmestari, ja samoin hänen vaimonsa Sirkka, joka oli maatalouskeskuksen rakennusmestarina vuosina 1976–1988. Sitä aikaisemmin hän toimi samassa paikassa piirtäjänä. Myöhemmin hänellä oli oma suunnittelutoimisto Somerolla.

Eelis Salminen oli mestarina, kun Mäkilän kuivuri valmistui 1969. Mestari oli

81-vuotias, Eemeli Mäkilä 76-vuotias ja Väinö Mäkilä 70-vuotias. Eelis tuli jo alle kymmenvuotiaana paimenpojaksi taloon ruokapalkalla. Rippikoulunsa hän kävi Somerolla kävellen kaksi kertaa viikossa. Matka kesti kolme tuntia suuntaansa. Eelis Salmisen viimeinen asuinrakennus taisi olla Riihikankareen maalla Kerkolassa. Eeliksen poika Aulis oli rakennusmestarina Järvenpäässä.

Vihtori Kanerva oli veljesarjan nuorin. Myös hän teki koko ikänsä rakennustöitä. Aluksi hän oli toisten mukana ja myöhemmin itsenäisenä. Vaimo oli oman kylän tyttö Hilma Ojanperä. Lapsia syntyi kolme. Vanhin poika Vieno oli rakennusmestarina Nurmijärvellä. Eelis meni 1917 Nummen pitäjään tuttuun sukulaistaloon. Eeliksen, kuten myös Juhon vaimon Viherasaaren suku on täältä kotoisin. Nummen pitäjässä eräs punakaartilainen mää-räsi Eeliksen ammuttavaksi, koska hän ei ollut liittynyt punakaartiin. Häntä tultiin jo hakemaan, mutta hän pakeni metsään kahlaten joen yli. Vaimo toi seuraavana päivänä sinne kuivia vaatteita ja ruokaa. Pakomatka kesti 3 viikkoa ja 2 päivää. Nummella Eelis oli viisi vuotta, palasi jälleen Somerolle ja toimi 40 vuotta kirvesmiehenä.

Pankkimiehistä on moneksi

Runsas vuosi sitten ilmestyi filosofian tohtori Leeni Tiirakarin kirjoittama Someron Osuuspankin 100-vuotishistoriikki. Se on mielenkiintoinen ja pätevä katsaus Someron taloushistoriaan ja sen tekijöihin. Nykyinen osuuspankki kulki pitkään osuuskassan nimellä. Nykysomerolaisille yllättävää on se, että alkuaikoina Someron Osuuskassan hallitus oli sama kuin Someron Osuusmeijerin hallitus ja meijerin isännöitsijä oli myös osuuskassan hoitaja eli nykykielellä pankinjohtaja. Ennen Suomen itsenäistymistä suuriruhtinaan kaudella kassalla ehti olla kaksi hoitajaa, molemmat merkittäviä persoonallisuuksia.

Pankkiherrasta teosofiksi

Ensimmäiseksi kassanhoitajaksi 37-vuotiaana valittu J.R. Hannula ehti olla muissakin ammateissa ennen Somerolle tuloaan. 22 vuoden ikäisenä hän joutui arvanoston jälkeen kolmeksi vuodeksi Uudenmaan pataljoonaa asepalvelukseen v. 1895. Vapauduttuaan aliupseerina armeijasta hän meni töihin poliisilaitokseen, mutta havaitsi jo puolen vuoden jälkeen, ettei poliisikokelaan työ ollut häntä varten. Hannula näki Uudessa Suomettaressa ilmoituksen, että Långsjön yksivuotiseen karjanhoitokouluun otetaan oppilaita. Mies haki, pääsi opinnoille ja valmistui vuonna 1900. Töitä riitti: vuosi karjanhoitajana Pohjan pitäjässä, viisi vuotta karjantarkastusyhdistys Uni-

J.R. Hannula v. 1907 Someron Osuusmeijerin isännöitsijänä.

– Kuva Taina Hakaajan kirjasta.

taksen assistenttina Somerolla ja vuodesta 1906 isännöitsijänä juuri perustetussa Someron Osuusmeijerissä. Sieltä hänet sitten valittiin 1910 kassanhoitajaksi uuteen Someron Osuuskassaan, joka lainoitti maatalouselinkeinon harjoittajia.

Hannulan tehtäviä kassan hoidossa oli huolehtia kirjeenvaihdosta, pitää kirjaa jäsenistä, lainoista ja niiden takaisin maksuista sekä laatia tilinpäätös, joka hallituksessa tarkastettiin ennen kevätkokousta. Työstään Hannula sai paljon kiitosta Osuuskassojen Keskuslainarahasto Osakeyhtiön eli OKO:n tarkastajilta

Yrjö Arvolalta ja S.A. Koskenojalta: ”Hannula tekee työnsä hyvin” ja ”kassaa on hoidettu hyvin.” Niinpä kassan hallitukselle olikin yllätys, kun Hannula irtisanoutui työstään vuoden 1914 lopussa. Kiitollisuuden osoitukseksi tunnollisesta ja arvostetusta työstä sekä osuusmeijerissä että osuuskassassa osuuskunta antoi hänelle erojaislahjana arvokkaan kultakellon. Osuuskassan hoito meijerin kylkiäisenä oli Hannulalle vain sivutoimi, siitä ei ole minkäänlaista mainintaa edes hänen elämäkerrassaan.

J.R. Hannulan mielessä oli jo useamman vuoden ai-

kana kypsytynyt päätös siirtyä Suomen Teosofisen Seuran palvelukseen. Aikamoinen hyppäys pankkiherran toimesta uskonnollis-filosofisen yhteisön työntekijäksi! Hän oli kokenut henkisen uudetsiintymisen tammikuussa 1913. Tämän jälkeen hän päätti luopua vähitellen kaikesta muusta työstään ja antautua täysin henkiselle uralle. Jo vapaapäivinänsä ja sunnuntaisin hän oli kiertänyt polkupyörällä lähipeijissä pitämässä esitelmää ja myymässä teosofista kirjallisuutta. Hän oli kuulunut Kansainvälisen Teosofisen Seuran v. 1907 perustettuun Suomen osastoon jo vuodesta 1909 ja odotti vain tilaisuutta päästä unelmavirkaan. Hannula pääsi seuran ”sielun” ja sen henkisen johtajan, karismaattisen ylisihteerin Pekka Ervastin oppilaaksi ja läheiseksi työtoveriksi, jota hän suorastaan jumaloi. Hannula luopui maallisesta omaisuudesta Ervastin hyväksi ja lähetti pankkikirjansa, jolla oli säästöjä lähes 10 000 silloista markkaa (nykyrahana n. 32 000 euroa), tämän käyttöön teosofien Päämajan rakentamiseksi. Teosofisen seuran opissa on vaikutteita mm. Intian uskonnoista. Teosofit katsovat edustavansa sitä totuutta, joka on kaikkien uskontojen takana; seuran slogan onkin kuvaava: ”Totuus on korkein uskonto.”

Hannula kiersi 1.11. 1915 alkaen Somerolta vapauduttuaan vuoteen 1920 kolportöörinä eli matkasaarnaajana erittäin utterasti Lounais-Suomen maaseutua esitelmöimässä teosofiasta loosheissa eli paikallisyhdys-

Suomen Teosofisen Seuran logo.

tyksissä milloin kouluhuoneessa, milloin ulkoilmajuhlissa, milloin yksityiskodeissa. Tuona aikana hän piti yhteensä 1312 teosofista luentoa ja kauppasi samalla alan kirjallisuutta. Ylisihteeri Ervast nimitti Hannulan 1916 teosofiseksi opettajaksi, ja hän oli Ervastin ohella merkittävin suomalainen teosofinen kirjailija, jonka teoksia painettiin kuutisenkymmentä.

Vuonna 1918 Hannulaa yritettiin Keski-Suomessa kirjanmyyntimatalla värvätä valkoisten puolelle sisällissotaan, mutta hän kieltäytyi kuoleman uhalla osallistumasta sotaan ja ilmoitti tuomarille: ”Mieluummin saatte ammuta minut, kuin antautuisin mihinkään tekemisiin sellaisessa hommassa, jossa ihmisiä tapetaan.” Aseistakieltäytyminen kuuluu keskeisesti teosofien periaatteisiin.

Suomen Teosofinen Seura jakautui vuonna 1920, kun Pekka Ervast riitautui seuran johdon kanssa, ja niinpä hän

perusti Ruusu-Risti-järjestön, jonka jäsenet etsivät salaista jumalviisautta, mikä piilee kaikkien aikojen uskonnoissa, mytologioissa, filosofisissa ja tieteellisissä järjestelmissä. Ruusu-Risti-järjestö perustuu teosofista seura selvemmin kristillisiin ja suomalaiskansallisiin – mm. Kalevalan – vaikutteisiin. Hannula seurasi Mestariaan perustajajäsenenä Ruusu-Ristiin, jossa jatkoi matkapuhujan ja kirjakauppiaan työtään: kulki maita ja mantuja lähes kaikilla Suomen paikkakunnilla Hangosta Petsamoon kesällä polkupyörällä, talvella potkukelkalla ja hevoskyydillä, myös juna- ja linja-autokyyti kelpasi varsinkin iän karttuessa. Hannulalla oli mahdollisuus omistautua täysin kolportöörin työnsä, sillä hänellä ei ollut perhettä rasitteenaan.

Pekka Ervastin kuoltua 1934 Hannula alkoi ylistää tätä Jeesukseen ja Buddhaan verrattavana suurena Jumalan Poikana ja opettajana, uuden maailmanuskonnon

perustajana. Ruusu-Ristin hallitus ei hyväksynyt Hannulan harjoittamaa yletöntä henkilöpalvontaa, ja niinpä se näytti miehelle ja 40:lle hänen kannattajalleen ovea koko järjestöstä v. 1940.

Erottamisespisi ei Hannulaa masentanut, vaan hän perusti samanmielisten kanssa idolinsa ja auktoriteettinsa muiston vaalimiseksi Varsinais-Suomen saariston Kakskerran Saarenmaassa juhannuksena 1940 Pekka Ervastin Kannatusliiton. Siinä Hannula alkoi opettaa, että Ervast oli Kristuksen kaltainen uuden aikakauden opettaja. Näin sai alkunsa kolmas haarautuma teosofista liikettä: kristosofia. Se keskittyi Pekka Ervastin työn jatkamiseen. Hannula jatkoi esitelmöintityötään ympäri Suomea, myös jatkosodan aikana. Vähitellen Hannulan vierailupaikkakunniksi valikoituivat suurimmat kaupungit, joissa oli otollisin kuulijakunta ja sitoutuneimmat kristosofit. Hän jaksoi tehdä pyyteetöntä työtä ervastilai-

sen maailmankatsomuksen hyväksi 16 vuotta, vieläpä sairauksien runtelemana: korva- ja silmänsairaus sekä veripaise kiusasivat miestä. Mutta periksi hän ei antanut.

Marraskuun 1. päivänä 1955 tuli kuluneeksi 40 vuotta siitä kun J.R. Hannula luopui Someron Osuusmeijerin isännöitsijän ja Someron Osuuskassan kirjanpitäjän työstä antautuakseen kokonaan teosofis-kristosofiseen kasvatusta ja valistustyöhön. Merkkipäivää juhlittiin näytävästi Turussa lokakuun viimeisenä päivänä. Ohjelmassa oli päivänsankarin esitelmä aiheesta ”Mitä on teosofia?” Tilaisuudessa kuunneltiin musiikkia ja kiitettiin Hannulan Kristuksen rauhansanomaa pohjautuvia opetuksia. Kaiken kaikkiaan Hannula sai paljon ylistystä osakseen, ja aivan aiheesta.

Helmikuun lopussa 1956 Hannula matkusti Helsinkiin esitelmöimään. Tuo tilaisuus muodostui hänen joutsenlaulukseen, sillä äkillisesti hänen vointinsa huononi niin, että hänet jouduttiin kuljettamaan ambulanssilla kotiin Tampereelle. J.R. Hannulan elämä päättyi 83-vuotiaana yleislakon aikana maaliskuussa 1956 eli – teosofisin termin – hän siirtyi korkeammille tasoille odottamaan jälleensyntymistä ja karman lain toteutumista.

Pankinjohtaja vallankumouksen pyörteissä

J.R. Hannulan seuraajaksi Somerolle kutsuttiin Sanna-tista sekä meijerin isännöitsijäksi että osuuskassan kirjanpitäjäksi v. 1915 Rufus Verner Vainio, tuolloin 35-vuotias meijerin ammattilainen. Vainio jatkoi kassan toimintaa entiseen malliin meijerillä ja lainoja myönnettiin kuokkimiseen ja ojitamiseen, asuin- ja talousrakennuksiin,

Rufus V. Vainio, meijeri- ja pankkimies.
– Kuva Marjatta ja Jouko Väänänen kirjasta.

lehmien ja hevosten oston, apulannan ja siemenviljan hankintaan. Vainion kassanhoitajakauden osuu suurimman tuonaikaisen lainan myöntäminen meijerin koneistuksen uusimiseen. Jättiläinä oli suuruudeltaan 40000 markkaa. Tuolloin ei havaittu mitään ongelmaa siinä, että luoton anojat (meijerin hallitus) ja luoton myöntäjät (osuuskassan hallitus) olivat samoja henkilöitä. Tärkeintä oli saada meijerin toiminta priimakuntoon.

Rufus V. Vainion aika Someron Osuuskassan palveluksessa osui kuohuviin vuosiin. Vuonna 1914 syttynyt ensimmäinen maailmansota aiheutti suuria mullistuksia maamme talouselämälle. Kun oman maan tavaravarastot olivat olemattoman pienet, kun meriyhteydet vähitellen katkesivat entisiin kauppasopimusmaihin ja kun rahat tavaravakuutuksineen kohosivat huimasti, tarjoutui epävakaisuudesta kauppiaalle erinomainen keinottelutilaisuus, ja niin tavarasta pyrittiin kiskomaan huippuhintoja.

Tähän saumaan syntyi osuuskauppaliike Somerolle. Sen panivat vireille lokakuus-

sa 1914 etupäässä maatalouselinkeinon harjoittajat ja muutamat yksityisyrittäjät. Väliaikaiseen hallitukseen v. 1914 valittiin viisi talollista sekä suutari ja leipuri. Puheenjohtajaksi kutsuttiin talollinen Akseli Hairo. Ensimmäiseen vakinaiseen hallitukseen 1915 valittiin samoin viisi talollista sekä lisäksi puuseppä ja seppä. Puheenjohtajan nuijan sai puuseppä V. Lehtonen. Huhtikuussa 1916 avattiin 440 jäsenen ensimmäinen osuuskauppa 17 yksityiskauppiaan kiivaasta vastustuksesta huolimatta. Osuuskauppaliikkeen ideologiassa yksityiskauppiaat näkivät sosialismia, jota piti karttaa kuin ruttoa. Tosiasassa väliaikaisessa hallituksessa oli leimallisesti kaksi sosialistia, vakinaisessa vain yksi. OKO:n tarkastaja Åke Lönnberg ehdotti, että Someron Osuuskassa ottaisi jäsenekseen toimintansa juuri aloittaneen Someron Osuuskauppan. Osuuskassan hallitus kuitenkin vastusti tarkastajan esitystä seuraavista syistä:

1. kassanhoitajan työkyky ei riitä

2. kassassa rahaa suuria summia, joista varkaat voisivat saada vihiä
3. osuuskauppa joutunut edesvastuuntunnetta vailla olevien sosialistien haltuun.

Rufus V. Vainio oli valittu vuoden 1916 lopussa osuuskauppan hallitukseen, sillä liikeasioissa täysin ammattitaidottomien maallikkokojen rinnalle hallintoon oli välttämätöntäkin saada ammatti-ihmisiä, ja Vainio oli paikallinen rahoitusalan asiantuntija. Yksityiskauppiaiden tehokas ”lobbailu” osuuskassan hallituksen suuntaan sai aikaan sen, että hallitus antoi 8.3.1917 Vainiolle ultimaatumin, että tämän oli heti erottava osuuskauppan hallituksesta, ja samalla kassa päätti lopettaa osuuskauppan kanssa asioinnin tyystin. Julmista puheista huolimatta päätös pyörrettiin joulukuussa 1917 OKO:n painostuksesta ja osuuskauppa hyväksyttiin jäseneksi järjestysnumerolla 69.

Historiikissaan Tiirakari kirjoittaa sivulla 28, että osuuskassan hallitus kokoukseen 18. toukokuuta 1918, jolloin aiheena oli kassanhoitajan erottaminen: ”Rufus V. Vainio oli osoittanut liikaa myötätuntoa sisällissodan kapinalliselle osapuolelle, ja siksi hänet irtisanottiin kassan kirjanpitäjän tehtävästä.” Hei haloo, mitä tämä on! Punertava pankinjohtaja? Tutkijan maininta liiallisesta myötätunnosta hämmentää lukijan. Sisällissodan päätyttyä vappuna 1918 alkoi koko valtakunnassa valtava punaisten teloitusten aalto, jolloinka 8380 vallankumouksessa tavalla tai toisella mukana ollutta ammuttiin kenttäoikeuden päätöksellä, heistä 49 somerolaista Halikon Märynummella 13.5.1918. Someron joukkomurhan käytännön järjestelyt – van-

kien valikoinnin, marssin organisoinnin, yöpymispai-kasta sopimisen, ruokailun tilaamisen, haudankaivuvälineiden hankinnan – hoitivat somerolaiset suojeluskuntalaiset ns. Saariston vapaajoukon upseerien valvonnassa. Saariston sotilaat laukaisivat kiväärit. Miten ihmeessä joku porvarillinen pankkimies on voinut tuona hysteerisenä koston kuukautena osoittaa myötätuntoa punaisille? Se ei selviäkään osuuskassan dokumenteista ja arkistosta, vaan täytyy tutkia Someron Osuusmeijerin vaiheita, meijerin isännöitsijähän oli myös osuuskassan hoitaja. Tapahtui nimittäin niin, että sisällissodan puhjettua Someron vallankumouskomitea – puheenjohtajana Maunu Leino, varapuheenjohtajana Juho Erkkala, jäseninä Albert Vuori ja Vihtori Kylämäki – vangitsi Vainion helmikuun 3. päivänä ja vaati osuusmeijeriltä korvausta hänen vartioimisestaan kotona. Ellei vaatimukseen suostuttaisi, kuljetettaisiin isännöitsijä vangittuna pois kotoaan – ja sinne hän tuskin enää palaisi. Meijerin hallitus kutsui koolle osuuskuntakokouksen, joka ensin päätti maksaa vaaditun korvauksen, mutta samalla erotti isännöitsijän toimestaan. Vainio sai siis meijeriltä potkut heti vangiksi jouduttuaan – meijeri ei tuossa tilanteessa halunnut maksaa samaan aikaan palkkaa sekä isännöitsijälle että punakaartilaisille vahtimiehille. Kotiarestin valvonta lähes kolmen kuukauden kolmivuorotyönä Vainion ulko-oven takana, ja kenties sisäpuolellakin, lienee tullut maksamaan aika lailla – mies tuli kalliiksi meijerille. Vartiomiehet käyttäytyivät Vainiota ja hänen suurta perhettään – 38-vuotiasta puolisoa Naima Katariinaa sekä lapsia 16-vuotiasta Vihtoria, 13-vuotiasta Taimia, 11-vuotiasta

Innostuneesta osallistumisesta suojeluskunnan toimintaan palkittiin tunnustus-, kuntoisuus- ja harrastusmerkein, niin varmaan Rufus V. Vainiokin.

– Kirjoittajan kokoelma.

Kaunoa, 9-vuotiasta Hiljaa, 7-vuotiasta Viljoa ja 3-vuotiasta Ilmiä – kohtaan ilmeisen korrektisti ja siististi, joten siitä tiedosta lienee lähtenyt käsitys tai huhu, että Vainio tunsii sympatiaa kapinallista osapuolta kohtaan. Potkut meijerin isännöitsijän tehtävästä aiheutti ketjureaktion, ja mies erotettiin 18.5.1918 osuuskassan virasta. Palkka-saataviaan hän yritti perä myöhemmin sovinto-oikeuden kautta, mutta hankkeen onnistumisesta ei ole tietoa.

Selvittyään aikanaan punaisten vankeudesta Vainio oli liittynyt oitis suojeluskuntaan ja tullut valituksi vaihtuvajäseniseen esikuntakokoonpanoon, joka toimitti kuulusteluja ja antoi lausuntoja valtiorikosoikeudelle vangituista somerolaisista punakaartilaisista.

Tiedossa on toinenkin ta-pahtuma, joka saattoi vaikuttaa käsitykseen, että Vainio sympatiserasi kapinallisia. Lounais-Hämeen sotilaspiirin komendantti Hugo Lövgren antoi 20.5. eli viikko Märyn teloitusten jälkeen tilanne-raportin koko alueeltaan tutkintoasiain päällikölle, majuri Aminoffille Helsinkiin. Somerolta hän viestitti: ”Vankeja Somerolla 36. Tutkittu 19 miestä ja kaksi naista. Tutkimuksen toimitaneet maanviljelijä Oskar Nordgren, Julius Älli, Rufus Vainio ja Otto Jokinen.” Kaiken todennäköisyyden mukaan näistä vangeista osa on vapautettu ja osa siirretty maanviljelijöiden kevättöihin – mutta heille ei ole ehdotettu kuolemantuomiota tai kuritushuonevankeutta.

Mutta tähän se sympa-

tia sitten päättyikin. Vainio yhdessä suojeluskunnan esikuntakollegojensa Kaarlo Ällin, Otto Jokisen, Gustaf Widenin ja Juho Ällin kanssa lähti vetämään tiukkaa linjaa ja oli ehdottamassa valtiorikosoikeudelle 24.5.1918 kuolemantuomiota Jalmari Kankaanpäälle, koska tämä esikunnan mukaan oli ”erittäin vaarallinen henkilö puhetaisonsa vuoksi”; Antti Sjöbladille, koska ”ei kaivata paikkakunnalla niin vaarallista henkilöä”; Juho Takalalle, koska tämä oli ”vaarallinen mies”; Otto Hyrskylle, koska ”suurroistoja ei kaivata täällä” sekä Kustaa Sjöbladille, sillä ”ei kaivata täällä niin kierää miestä”. – Että se siitä liiallisesta myötätunnosta.

Miehet kuitenkin säästivät henkensä, saivat kuritus-huonetuomion ja armahdet-

tiin 1920, paitsi Otto Hyrsky, jonka kuolema armahti vankeudessa 1919.

Rufus V. Vainio perheineen muutti Somerolta ensiksi Turkuun 17.10.1918 ja sieltä seuraavana vuonna Helsinkiin, jossa hän teki elämäntyönsä ja pysyi koko uransa meijerilaitoksen palveluksessa meijerinhoitajana ja vastaanottajana. Pankkialalle hän ei enää palannut. Helsingissä hänen ensimmäinen vaimonsa Naima Katariina kuoli 1921 ja Vainio avioitui uudelleen seuraavana vuonna. Hän muutti toisen vaimonsa Karoliinan kanssa 1948 eläkepäiviksi Karunaan, jossa kuoli 75-vuotiaana elokuussa 1955. Puoliso eli pitkään leskenä, sillä hänen maallinen vaelluksensa päättyi lähes 100-vuotiaana 1980.

LÄHTEET

Taina Hakaaja 2006: Työn mestari. J.R. Hannulan elämäkerta, s. 24–26, 35, 40, 56, 68, 83, 89, 159, 170, 198, 245, 250, 471, 485.

Pekka Lehtonen 2011: Märyn laukausten kaiku, s. 54–56.

Mauri Muurinen 1957: 40-vuotias Someron Osuuskauppa 1916–1956, s. 4–7.

Sirkkaliisa Olantie 1967: Pieni tutkielma J.R. Hannulasta, s. 10.

Kalevi Paavilainen 1985: Omalla pohjal-la. 75 vuotta somerolaista osuuspankki-toimintaa, s. 23.

Atte Pohjanmaa 1937: Suomen Teosofien Seura 30-vuotias, s. 40, 74.

Seppo Satamo 2008: Punavalkea kevät, s. 32–33.

Leeni Tiirakari 2010: Sata vuotta Someron parhaaksi. Someron Osuuspankki 1910–2010, s. 20–28.

Tauno Tukkinen 2002: Someron ja Somerniemien punaisten henkilötappiot 1918.

Marjatta ja Jouko Väänänen 1955: Someron Osuusmeijeri 1905–1955, s. 86.

Someron, Turun, Helsingin, Vantaan ja Karunan kirkonkirjat: Hannulan ja Vainion virkatodistukset. Valtiorikosylioikeuden akteja. Kansallisarkisto.

Kalle Listomaan kertomaa: Hevosmarkkinoilla ja uusi puku

Hevosmarkkinoilla: Kalle oli vähän toisella kymmenellä, ehkä kahdentoista, kun Vilemssonin (Wilhelmsson, josta Kalle käytti nimeä Vilemsson) Maija-emäntä pisti hänet renkiinsä Ension kaveriksi Joensuuun, Someron kunnan keskustaajamaan hevosmarkkinoille. Maija Wilhelmsson piti Pitkäjärvellä krouvia, kestkievaria, jonka yhteydessä oli kestkievarijärjestelmän mukaan myös majoitustilaa. Kestkievari sijaitsi kuta-kuinkin Kallen kotimökkiä vastapäätä, maantien toisella puolella. Kallen oli määrä vähän vahtia renkiä, jonka Maija tiesi olevan melko lailla viinaan menevä. Rengille oli annettu vastuulliseksi tehtäväksi vaihtaa talon vanha hevonen vähän nuorempaan, ja tätä varten hänelle oli uskottu suhteellisen hyvä summa rahaa mukaan. Vilemssonin hevonen oli ääretömän laiska, hyvin vanha, ja sen saikin liikkeelle ainoastaan piiskan avulla. Väriiltään se oli valkoinen, ja siksi se olikin saanut nimen Kalkkilaiva.

Talonisännillä oli markkinoiden ajaksi tapana vuokrata kylän kahvila yksityiskäyttöön. Tälläkin kertaa Nordlundin kahvilan ovelta oli yksityistilaisuutta osoittava kyltti. Kahvilassa sai kaikessa rauhassa ilman virkavallan väliintuloa nautiskella valitsevan kieltolain kieltämiä juomia, pelata vaikka vähän korttia ja viettää muutenkin riehakasta elämää. Virkavalta varmasti tiesi mitä suljettujen ovien takana tapahtui. Tälläkin kertaa kahvilassa isännöi kaksi isäntämiestä Pitkäjärveltä. Renki pääsi kuin pääsikin livahtamaan kuppilaan, jonne Kallella pikkupoikana ei ollut

Takana vasemmalla Kalle Listomaa ja Sulo Tuominen vuonna 1927. — Kuvat Listomaan perikunnan.

asiaa. Ei siinä nuoren pojan estelyt varmasti olisi paljon painaneet, jos ja kun rengin viinahammasta kerran alkoi pakottaa.

Kalle kulutti aikaansa markkinatorilla seuraten kaupantekoa ja kaikenmaailman silmäkääntäjiä. Hevosmarkkinoilla kun oli myös monenmoisia rihkamakauppiaita ja väkeä naurattavia halpahaikkeja.

Aikansa markkinameininkiä seuraillessaan alkoi pojan aika käydä pitkäksi, evätkin oli jo syöty ja niinpä hän aikoi hankkiutua mahdollisimman nopeasti paluumatkalle Pitkäjärvelle. Taivaskin alkoi jo hämärtyä ja varjot sekoittua laskevaan pimeään. Kalle näki Pyölin kylästä olevan Mooses Vaahteran, joka markkinakentän laidalla näytti valmisolevan kotiinlähtöä. Mooses oli karjankuljetusautollaan liikenteessä ja sen kyydissä hän tiesi kyllä pääsevänsä ainakin Pyöliin saakka, siitä olisi loppumatka sitten ollut jalkapatikkaa kotiin.

Vilemssonin renki hoippui kuitenkin samaan aikaan esiin vahvassa humalassa, hevosenvaihtorahat korttipelissä menetettyinä ja loput kurkusta alas ryypätyinä. Ei auttanut muu kuin unohtaa autokyyti ja lähteä kotia kohti Kalkkilaivalla, kunhan sen sai ensiksi piiskattua liikkeelle.

Renki sammui rattaille heti hevosen nytkähdettyä liikkeelle ja koko kotimatkan ajan tämän raskas kuorsaus säästi Kalkkilaivan laiskaa kavioidenkapetta. Myöhään, kun päivä jo oli vaihtunut alkavaksi yöksi, Kalkkilaiva löntysteli suurta hevosenpäättään nyökytellen kestkievarin pihalle, tallin oven eteen. Tuvasta ulos säännänyt Maija-emäntä oli hyvin tuohtunut eikä säästellyt sanojaan, kun hän kasvot kiukusta punaisena antoi hiljalleen heräilevän rengin kuulla kunniansa. Voi siinä samassa ankarassa saarnassa vahtipojaksi laitettu Kalle-kin saada vähän ”kunniaa”. Renkipoika lienee saanut tämän markkinareissun

jälkeen pakkailla vähäiset tavaran ja lähteä katselemaan jostakin uutta pestiä.

Vilemssonilla oli myös runsas, hyvin hoidettu ja satoisa omenapuutarha, jossa kasvoi makoisia omenoita. Vanha Vilemsson oli ammatiltaan leipuri (kauppias). Äidinkielenään Vilemssonin perhe puhui keskenään ruotsia. Vuonna 1910 somerolaisista 30 henkeä ilmoitti äidinkielekseen ruotsin, kun se vuonna 1880 oli ollut vielä 97 henkilön äidinkieli. Wilhelmssonin suku saattoi olla Suomen ruotsinkieliseltä rannikkoseudulta, tai olisiko suku aikanaan tullut Ruotsista Åvikiin lasiteollisuuteen liittyen. Paikkakunnalla sijainneen lasitehtaan lasinpuhaltajista monet olivat alkuperältään ruotsalaisia tai Ruotsin kautta tulleita saksalaisia, belgialaisia ja böömiläisiä puhaltajia.

Pitkjärvän Maamiesseurantatalolla oli ravintola, jonka pito annettiin vuosittaisella tarjouskilpailulla jollekin sitä hakeneelle yrittäjälle. Sopimukseen kuului, että ravintola oli pidettävä auki aina kun talolla oli joku tilaisuus. Ravintolan pitoa vuorottelivat useimmiten Vilemssonin Maija ja Honkalan perhe. Paikallisten tilaisuuksien lisäksi talolla vieraili silloin tällöin teatteriseurueita eri kaupunkien teattereista, Turusta, Tampereelta, Helsingistä. Talolla nähtiin oikein hyviä ja räiskyviä esityksiä. Aina joskus vierailulle tuli joku liikkuvien kuvien esittäjä projektoreineen ja suurine filmikeloineen. Elokuva eli tuolloin vasta toisella vuosikymmentään. Elokuvaesi-

tyksissä kyläläiset pääsivät valkokankaalta hetkeksi seuraamaan suuren maailman meininkiä jonkinlaisten uutiskatsauksien myötä, tai sitten näytettiin ja katseltiin näytelmäelokuvia. Kuvia tosiaan ainoastaan katseltiin, ei kuunneltu, koska vielä elettiin mykkäfilmien aikaa. Kalle muistaa miten Maija, ja myös Honkala, päästi kylän pikkulapsia keittiön kautta katsomaan esityksiä, niin teatteria kuin elokuviakin, ilman pääsymaksua.

Vilemssonin Maija vanheni yhdessä kestikievarijärjestelmän kanssa. Asetuksen määräämä kestikievarijärjestelmä, muonitus, majoitus ja

Pitkäjärven nuoria miehiä pyhäpukeissaan. Listomaa toinen vasemmalta.

hevosenvaihtomahdollisuus, oli tullut tarpeettomaksi autoliikenteen ja tätä kautta matkustamisen nopeutumisen kehittymisen myötä (Someroilla 1926). Nyholmin veljekset ostivat Wilhelmssonin paikan ja Maija Vilemsson sai kaupan yhteydessä itselleen asumisoikeuden tilalla kuolemaansa saakka.

Uusi puku: Vielä pari vuotta ennen asevelvollisuutta, kesinä 1931 ja 1932, Kalle oli työssä Ävikin sahalta. Ensimmäisenä vuotena sahalta hän toimi rimojen ja pintojen vastaanottajana, joka olikin kiireinen vikkelijalkaisen miehen työ. Toisena kesänä hän oli rannassa, veneestä käsin niputtamassa ja ohjaa-

massa tukkeja vinsille, jolla ne vedettiin ränniä pitkin ylös sahalle. Ävikin sahan omisti kartanon poika Arvid Haggren.

Ävikin sahalta työt päättyivät aina juhannukseksi, ollen koko kesän pysähdyksissä. Sahalta työväki siirtyi juhannuksen jälkeen heinänteekoon. Kun heinä oli saatu latoon, jatkettiin töitä muissa maatalouteen liittyvissä tehtävissä.

Juhannusaaton 1932, sahalta saatu tili taskussa Kalle ja naapurin poika Aarne Tuominen lähtivät polkupyörillä kohti Forssaa. Kallen oli tarkoitus ostaa puku, olihan hän jo aikamies ja aikapäiviä kasvanut rippipuvusta ulos. Matkareitti kulki Lahden kylän kautta, Someron Joensuuun ei poikettu. Juhannusaattoaamun ilma oli kesäisen kaunis, ja pyöräily sujui joutuisaan kaverusten polkiessa nuoren miehen loppumattomalla voimalla. Liikenne tiellä oli olematonta ja pojat rupattelivat ajellessaan aikansa kuluksi niitä näitä. Poikien päästyä Forssaan Kalle teki pukukaupat ripeään tahtiin ja sitten mentiin osuuskaupan kahvilaan juhlistamaan pukuhankintaa pullakahveilla.

Kahvilassa oli gramofoni ja vaatimaton, muutaman levyn äänilevyvalikoima, joka oli asiakkaiden käytössä ilman erillistä maksua. Maankuululta Dallapé-orkesterilta oli samana vuonna ilmestynyt levy, Koivu ja tähti, joka oli noussut hyvin suosituksi esitykseksi. Kyseinen levy oli myös molempien poikien suosikki, ja luonnollisesti se kuului kahvilan levyvalikoimaan. Aarne ja Kalle innostuivat ja soittivat levyn useamman kerran peräkkäin, samalla sen sanoja hiljaa hyräillen. Lopulta, levyn taas kerran soitua loppuun pojat säpsähtäen huomasivat kellon jo ehtineen pitkälle iltapäivän puolelle. Oli läh-

deittävä polkemaan kohti Someroa, jos aiottiin illaksi ehtiä Rautelan Kertunsaloon, vieläkin, kutakuinkin 80 vuotta myöhemmin Kalle tapailee Koivu ja tähti -laulun sanoja: ”Kummulla korea koivupuu kuihtuu ja kellastuu, syysiltana koivun varjoo jän, tuikkivan tähden näin. Onneni tähteä katsellessain rintani rauhan sai. Mä muistan tähden ja koivupuun, kaikki muu unhoittuu...”

Uusi puku Kallen polkupyörän takatarakalla pahvilaatikoon siististi pakattuna pojat polkaisivat paluumatkalta. Kaverusten pyöräily sujui rattoisasti alkavassa juhannusaattoillalla, illan juhannusjuhlaa mielissään pyöritellen. Lintujen laulu säesti polkimien ja ketjujen rahinaa, ja yhä sinisinä ajatuksina mielessä soivaa Koivu ja tähti -valssia. Suunta ja päämäärä olivat selvät: ensin kotiin vaatteiden vaihtoon ja sitten Kertunsaareen, Kertunsalon tanssilavalle. Päällä uusi puku, juhannus ja tanssit, mikäs sen mukavampaa nuoren miehen elämässä olisikaan. Suojeluskunnan isännöimä tanssilava sijaitsi saarella Rautelan kohdalla, jonne mantereen puolelta pääsi siltaa myöten. Alkava ilta oli aurinkoinen ja lämmin, kun pojat saapuivat Kertunsalon tanssilavalle. Leppeä iltatuuli havisutti koivunlehtiä, aurinko välkehti laineilla ja haitari soi.

Mittumaarin ilta kului juurikaan hämärtyvästä ja vaihtui pikkuhiljaa juhannusyöksi. Jokunen tahti oli jo ehditty tuttuun tyttöjen kanssa pyörähtää, kun taivas tummeni, ja salamana kirkkaalta taivaalta ryöpsähti juhlaansan niskaan raivokas ukkoskuuro. Väki hajaantui nopeasti etsien sateensuojaa, kuka mistäkin. Kalle ja Aarne eivät riittävän nopeasti päässeet sateensuojaan ja kastuivat läpikotaisin.

Tuli seuraava päivä ja Kalle kuivatteli pukuaan aamuaringossa. Vaateparsi höyrystyi pyykkinarulla alakuloisen oloisena, kuivuen lämpenevässä aamussa. Puku oli mennyt täysin pilalle, kutistunut ja menettänyt kaiken ryhtinsä. Housut ulottuivat puolisääreen. Puku kelpasi korkeintaan arkiseen työvaatekäyttöön. Nyt jälkeensä Kalle arvelee asi-
antuntemuksen materiaalien suhteen puuttuneen pukua valittaessa. Tietysti laatuun vaikutti käytettävissä oleva rahasummakin.

Kertunsalosta Kallelle on jäänyt mieleen myös Jussi Uunimäki, joka myi kuumia nakkeja tanssileisölle. Kalle muistelee miten tansseja järjestäneen Suojeluskunnan mielestä Jussi ”punersi” hie-
man liikaa, ja niinpä hänet makkarakärkyineen häädettiin saaresta. Mene ja tiedä. Toisaalta lienee Suojeluskunnalla olleen omakin kioski virvoke- ja makkaramynteineen ja näin pienikin kilpailija haluttiin häätää kauemmaksi omalta reviiirtä. Sitkeänä ja yrityshenkeä omaavana Jussi Uunimäki kuitenkin jatkoi nakkien myyntiä, nyt sillan toisessa päässä, mantereen puolella.

Aarne Tuominen kodista, mökistä, Kalle muistaa seuraavaa: Rakennus oli jollakin tapaa Pitkäjärven koulun ”tiellä” ja kunta lunasti mökin ja purki sen pois. Vastineeksi Tuomiset saivat Someron kunnalta Pyölin kylästä Pitkäjärven kiinteistöä, rakennuksia ja maata vastaavan paikan.

Aikaisemmin mainitun, nyt jo monelta unhoon jääneen Koivu ja tähti -valssin on säveltänyt Hugo Aure ja sanoittanut Martti Jäppilä. Jäppilä oli Dallapé-orkesterin perustaja. Dallapé-orkesteri levytti kappaleen vuonna 1932 ja laulusolistina toimi Viljo Lehtinen.

Tohtori Jonkka

Olin vähän alle kolmevuotias talvella 1954, kun sairastuin molemminpuoliseen keskikorvantulehdukseen. Äitini Tyynne oli myös sairaana ja isäni Aarne oli tuolloin Helsingissä töissä, joten setäni vaimo Hilikka lähti minua viemään sairaalaan. Niin järkyttävä tilanne tietysti järkytti minua ja siksi muistankin joitakin yksityiskohtia elämäni toistaiseksi ainoasta sairaalareissusta.

Aurinko paistoi ja hanget hohtivat, kun istuin Hilikkätädin vieressä reessä vällyjen alla. Hevosta ajoi joku mies, jonka nimeä en enää muista. Seuraava muistikuva on, kun makasin selälläni lavitsalla, siristelin silmiäni kirkkaiden kattolamppujen alla ja huusin: ”Hilikka-täti älä jätä minnuu, Hilikka-täti älä jätä minnuu!”

Sitten alkoivat hoidot. Hoidoista vastasi tietysti Juha Jonkka. Muistan kuinka korviini kaadettiin tummaa mustansinistä nestettä ja panin hanttiin minkä pystyin. Ensimmäiset pari yötä nukuin huonosti isossa lastenhuoneessa. Siellä oli monta minuakin pienempää potilasta, vauvojakin. Nehän huusivat kaiken aikaa, milloin yksi, milloin koko sakkii. Sitten minut siirrettiin isosiskoni Pirkon kanssa samaan huoneeseen. Hänellä oli vähän aikaisemmin puhjennut sama vaiva kuin minullakin, ilmeisesti jonkun influenssan jälkitautina. Oli kuin olisin taivaaseen päässyt. Olimme kahden ja hiljaista oli yölläkin. Tutun siskon läsnäolo kohensi mielialaani ja aloin pikkuhiljaa toipua.

Jossain vaiheessa minut

Juha lisäksi Jonkka 1911–2007. – Maalaus Aulis Uotila.

viettiin syömään Jonkan kanssa. Minusta hän näytti pelottavalta ja vanhalta mieheltä. Jonkka oli tuolloin 42-vuotias. Ainakin kerran söimme lihasoppaa, puhuimme small talkia ja lakkasin pelkäämästä häntä. Syötyäni näytin kirjoituspöydällä olevaa keinumaiesta vekotinta ja ihmettelin mikä se oli. Jonkka hyväntahtoisesti näytti miten sillä kuivataan mustetta paperilla.

Syönnin jälkeen sanoin tomerasti osaavani itse huoneeseeni. Hoitaja avasi oven ja astuin käytävään. Ovia olikin paljon ja purskahdin itkuun. Hoitaja oli hiipsinyt takanani ja tarttui käteeni. Sitä puristusta en unohda.

Päysin aikanaan kotiin. Myöhemmin kuulin, että Jonkka halusi itse varmistaa, että minä alan syödä kunnolla. Ilmeisesti kävin siis useamman kerran lounastamassa hänen kanssaan.

Talvella 1959, kun kävin jo koulua, isä sai sydänkohtauksen. Kova rintakipu yllätti hänet yöllä ja aamulla oli pakko hakeutua sairaalaan. Jonkka oli komentanut isän juoksemaan rappuja ylös ja alas. Sitten hän oli kuunnellut sydänääniä ja tokaissut: ”Te taidatte kuolla minun käsiini.”

Isä oli sairaalassa aika kauan. Jonkka antoi jo silloin melko nykyaikaiset ohjeet: paljon kasviksia, kovat rasvat

vähemmälle ja pehmeät tilalle, painoa pudotettava, alkoholia erittäin kohtuullisesti ja tupakka pois. Siihen aikaan ei vielä tunnettu suolan haitallisuutta. Lääkkeiksi määrättiin jotain kolesteroliin vaikuttavaa, verenohennuspillereitä ja nitroa. Keskimääräinen elinikä oli noin viisi ja puoli vuotta, kahdeksan jo paljon, silloinen Suomen ennätys tietävästi 11 vuotta ensimmäisestä infarktista. Se oli tylyä kuultavaa. Sen jälkeen meidän perheessä elettiin isää uhkaavan kuoleman varjossa.

Isä olikin vuoden ilman tupakkaa. Sitten hän pikkuhiljaa sortui ja poltti lopulta runsaasti, kuten ennenkin. Eräällä kontrollikäynnillä Jonkka oli ärähtänyt: ”Taidatte polttaa tupakkaa.”

Isä oli vaivaantuneena mutissut että vähän. Jonkka siihen: ”Minä itsekin poltan vähän, mutta minun sormeni eivät ole noin keltaiset.”

Keväämmällä, viikkoja isän infarktista jälkeen, vatsani tuli kipeäksi. Isä vei minut Jonkan luo. Jonkka paineli polttavaa vatsaani ja otatti kokeita. Diagnoosi oli ytimekäs: ”Verikokeiden mukaan tämä ei ole umpisuolentulehdus, mutta minä sanon: tämä on umpisuolentulehdus. Menkää kotiin. Jos vielä ensi yön särkee niin huomenna leikataan.”

Leikkausuhka pelästytti niin, että samana päivänä säröt häipyivät!

Olin jo toisella kymmennellä kun putosin puusta. Roikuin oksalla ja yksi isompi poika alkoi keikuttaa minua, kunnes putosin alas. Maa oli pehmeä, mutta vasen ranteeni osui kumpareeseen ja

Tohtori Jonkka oli Someron sairaalaan ylilääkärinä 1952–1974. Jonkka kuoli 16.8.2007 Helsingissä 96-vuotiaana. Hän olisi eläessään täyttänyt sata vuotta 2011. Kuvassa sairaanhoitaja Maija Ylisipilä. – Kuva Liisa Mäkelän.

murskaantui. Taas mentiin sairaalaan. Pahaksi onneksi Jonkka oli juuri lähtenyt mökilleen Somerniemelle. Hoitajat lupasivat soittaa, kunhan Jonkka ehtisi puhelimen ääreen. Kului tunti, toinenkin. Kättä alkoi särkeä hurjasti shokkivaikutuksen laannuttua. Jonkkaa ei näkynyt. Äiti ihmetteli, kuinka niin kauan kestää. Yksi hoitajista tunnusti, että he eivät uskalla vielä soittaa, kun kyseessä ei ole hengenhätä. Jonkka suuttuisi, jos häntä niin pian mökillä häirittäisiin. Jonkka tuli tietysti myöhemmin paikalle, puudutti käden, muovaili sitä, kipsasi ja lähti takaisin mökilleen.

Joskus samoihin aikoihin naapurissamme kesälomalla ollut helsinkiläispoika teloi myös kätensä. Olkapää oli mennyt sijoiltaan ja poika kiikutettiin Jonkan luokse. Jonkka oli tullut käytävällä vastaan ja halunnut kätellä poikaa. Tämä ojensi tervettä kättä jolloin Jonkka sanoi, että hän puristaa sitä toista. Silmänräpäyksessä hän vetäisi voimakkaasti ja olkapää oli taas paikallaan. Poika ei ehtinyt edes säikähtää.

1960-luvulla traktoreissa käytettiin perälaatikkoa, jossa kuskattiin maitotonkkia, kauppatavaroita ja paljon muuta. Usein isäntä ajoi ja emäntä istui perälaatikossa niin kauppa- kuin kyläreissuilla. Monesti perälaatikossa kulki emännän lisäksi lapsetkin. Kerran iltalypsyllä mentäessä äiti seisoivat laatikossa, horjahti ja putosi selälleen maantielle. Hän sai takaraivoonsa erittäin kovan tällin. Myöhemmin illalla äidin silmät alkoivat pyöriä ja kääntyillä ympäri. Tajukin hämärtyi. Sairaalassa Jonkka teki hänelle selkäydinkokeen, joka silloisilla piikeillä oli vaarallinen toimenpide. Pahimmillaan potilas oli vaarassa halvaantua. Jonkka oli kuitenkin uransa aikana tehnyt saman operaation lukuisia kertoja onnistuneesti. Kokeen jälkeen äidin oli maattava liikumatta vatsallaan kaksi vuorokautta. Tutkimusten jälkeen Jonkka diagnosoi vamman vakavaksi aivotärähdykseksi. Mitä hän kertoi isälle, en tiedä, mutta isä tosissaan pelkäsi äidin jopa kuolevan.

Äiti parani, mutta isälle kävi huonosti. Jonkan arvio keskimääräisestä elinajasta

ensimmäisen infarktin jälkeen toteutui. Noin viisi ja puoli vuotta oli kulunut, kun isä sai toisen infarktin ja menehtyi. Nykylukija ei välttämättä käsitä silloisia olosuhteita. Somerolla ei ollut edes ambulanssia. Ei tunnettu vielä liuotushoitoja. Ensiapu oli lähinnä nitron imeskelyä happinaamari kasvoilla. Ei oikein osattu muuta kuin odotella miten käy. Somerolla tosin kiersi juttu, kuinka Jonkka oli pelastanut jonkun miehen pistämällä tätä suoraan sydämeen.

Muutama vuosi perheessämme kului sitten vailla isompia terveyshuolia. Jotain pientä kremppeä tietysti oli. Äiti oli kerran odottamassa vuoroaan Jonkalle, kun vastaanotolle tuotiin kaksi nuorta miestä, jotka olivat ajaneet kuorma-autolla päin puuta. Nuorukaiset saivat ohittaa muut jonossa. Jonkka oli ovensuulla veripäiset kaverit nähtyään kysynyt kuuluvasti: ”Olettekos te pojat tapelleet?”

Sitten äidillä todettiin iso kasvain vatsassa. Somerolla oli vielä leikkausosasto, joten Jonkkahan hänet leikkasi. Kasvain painoi monta kiloa,

mutta oli hyvälaatuinen.

Viisi kuusi vuotta myöhemmin syksyllä 1973 äidillä alkoivat epämääräiset vatsavaivat. Jonkka epäili vatsahaavaa ja määräsi sen mukaiset lääkkeet. Ne auttoivatkin joksikin aikaa, mutta keväällä kivut palasivat voimakkaampina. Äiti otettiin sairaalaan sisään. Hän oli varannut lentoliput Lontooseen, jossa toinen siskoni Tuula asui. Oli kyse äidin ensimmäisestä ulkomaanmatkasta. Äiti hermoili, että pitäisikö hänen perua ne liput. Jonkka hyvin painokkaasti rohkaisi häntä: ”Kyllä te vielä sinne Lontooseen menette.”

Juhannuksen alla Jonkka ilmeisesti havaitsi jostakin, että asiat olivatkin hullusti. Hänen määräyksestään äiti siirrettiin välittömästi Salon sairaalaan. Tietysti Jonkka olisi itse operoinut äidin, jos leikkausosasto olisi vielä ollut käytettävissä. Äidin vatsa avattiin juhannuksen alla ja pantiin saman tien kiinni. Mitään ei ollut enää tehtävissä. Hän eli enää kaksi kuukautta.

Jonkka jäi sinä kesänä eläkkeelle ja muutti Helsinkiin. Monet uskovat, että hän olisi viipynyt Somerolla pitempään, jos leikkauksia ei olisi täältä lopetettu. Toinen kivistys Jonkalle oli terveyskeskusuudistus. Hän ei kai oikein siitä pitänyt.

Lapsuuden kodistani vain nykyään Espanjassa asuva Tuula-siskoni ei ollut kertaakaan Jonkan potilaana. Voidaan sanoa, että Jonkka oli meidän ja monen muun somerolaisen perheen omalääkäri. Jopa vaimoni Marja ehti käydä hänen vastaanotollaan. Marjalla oli iso musta luomi selässä. Jonkka nirhaisi sen pois. Marja ehdotti koepalan ottamista. Vastaukseksi hän sai tyypillisen ”jonkahduksen”: ”Kyllä minä sen näen, että siinä ei ole syöpää!”

Isäni muisteli

Isäni muistikuvat lapsuutensa jouluista olivat vähäiset. Hän jäi orvoksi jo viisivuotiaana, eikä äitiä korvaavaa läheistä ollut. Palveluskuntaan kuuluvia naisia oli kyllä. Muistikuvat jouluista rajoittuivat lähes yksinomaan aattona lattialle tuotuihin jouluolkiin. Ja ne juuri toivat pienelle pojalle joulun. Voi sitä riemua, kun oljilla telmittiin. Ja kyllä ne oljet tempaisivat mukaansa vanhemmatkin. Muisteltiin vanhoja joululeikkejä, kukonkengitystä, puhkaistiin suutarinsilmää, vedettiin väkikapulaa jne. Joululahjoja ei pruukattu, paitsi palkollisille pyrittiin antamaan vaateparselleja. Aattoillan ruokailun jälkeen hiljennytettiin jouluun ja sen sanomaan. Muisteltiin vielä wanhan wirsikirjan säkeitä:

*Engel paimenil' puhui sanoill' näüll',
sangen hyvän sanoman sanon teill',
ilon teill' ihanan ilmoitan,
kuin Jumalald' julki teill' suudan.*

*Yx Piltti pisku nuorukainen,
kyll' kainukainen Lapsukainen,
on teill' syndym' Neitseest' nuorest',
teill' ilox ijät sangen suurex.*

Isä kertoi myös oman isänsä joulumuiston. Tämä oli joskus 1880-luvulla jouluaattoasioinnin vuoksi palaamassa kirkolta. Luonto oli saanut valkean lumivaippansa ja hyvä rekikeli ryyditti kotimatkaa. Lyhyt päivä oli pimentynyt, mutta tuttu oli tie miehelle kuin hevosellekin. Edessä näkyi puiden takaa tulen loimua ja siinä hetkessä oli sydän pysähtyä. Eihän vain kotoa? Ei. Vastaan tarpoi pitkä joukkio, osalla päresoihdut käsissään.

Kohdattaessa vasta isäni tunsivat heidät ja siinä vaihdettiin hyvän joulun toivotukset puolin ja toisin. Kalvolan pitäjän Tammelan vastaisista sivukylistä oli Patakankaan, Torajärven ja Pikonkorven hevosettomat mökkiläiset lähteneet joukolla yötämyöden joulukirkkoon. Perillä he ehtivät aamuyön tunteina levähtämään kirkon tuvassa ennen jouluaamun kirkonmenoja.

Nuoruudessani kaikenlaisia kulkevaisia kierteli taloista taloihin. Vähemmän varsinaisia kerjäläisiä, mutta kaupustelijoita, hengenlahjoiltaan vähäosaisia sekä mustalaisia. Laukkukauppiaita nimitettiin kansanomaisesti laukkuryssiksi tai laukkureiksi. Itsekin he käyttivät usein ryssännimeä. Käytössä oli myös nimityksiä kulkijan kotipaikan mukaan, kuten kyyröläiset, jotka kauppasivat savi- ja kiviuppeja, tai Uhtuan miehet. Nimityksiä tuli myös tavarankuljettusta-

vasta, kuten laukunkantajat, nyyttipussimiehet ja laatikkomiehet. Arkangelin alueen ”harjaryssät” kuljettivat rihkamatavaraa puukomellissa (päällekkäin sidottuja puulautikoita) selässään kantaen. He esittelivät tavaroitaan: ”Tule ostaan. Tää on Arkangelin tavaraa. On nappii, neuloi, naskalii, pirunpaskaa, pippurii ynnä muuta pientä rihkamaa.” Laukkukauppiaat myivät vaate-tavaraa, silkkiä ja villakan-kaita, huiveja ja shaaleja sekä rihkamaa eli kappaletavaraa. Tavaraita saattoi tilatakin, ja ne tuotiin seuraavalla kerralla.

Usein isä muisteli laukku- ja reppuryssien käyntejä kotonaan Paakkosissa. Niitä oli kaksi–kolme vakinaisempaa ja nimeltä tunnettua tai ainakin kansan nimeämää kulkijaa. Heidän reppunsa olivat mahdollittoman painavia. Kotini pirtin vahvat lattialankut herkahtivat, kun laukkuri pudotti raskaan reppunsa permannolle. Ker-

ran laukkuryssä yltäessään Kallijärveä jätse liukastui niin, että horjahtaessa laukku putosi selästä jälle. Ei ollut muuta neuvoa, kuin kanto-hihnoista vetää laukkua jäätä myöten rantaan.

Keisarivallan aikaan laukkukauppa oli lakien mukaan kiellettyä, mutta lakia katsottiin läpi sormien, koska se hyödytti syrjäseutujen kaupatonta väestöä. Rahanpuutteessa moni piikatyttö mieliessään uutta leninkikangasta myi pitkät hiuksensa kauppiaille. Hiuksista tehtiin monenlaisia koristeita ja miehille kellonperiä.

Mustalaisia kulki usein suurin joukoin perhekunnittain ajopeleineen. Heidän elämänsä tuntui olevan ihmisten hyväntahtoisuuden varassa. Mustalaisyksiin myös välillä kyllästytettiin, kun heidän tarpeillaan ei ollut mitään rajaa ja varsinkin, jos he käyttäytyivät röyhkeästi. Aina ei näistä vieraista väli-

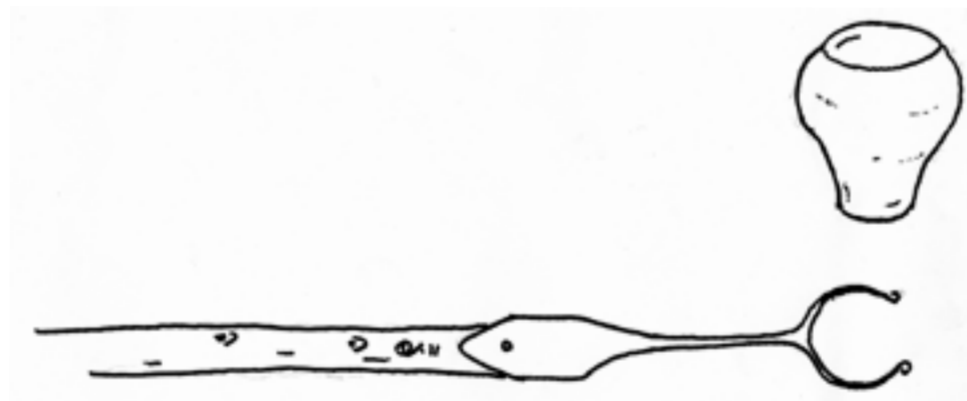

Hljainen jouluilta vanhassa pirtissä. – Kuva teoksesta Kustaa Viikuna: Työ ja ilonpito. Keuruu 1985.

tetty. Mutta kerran keksittiin keino. Joku oli kuullut, että mustalaiset pelkäävät vainajia. Kerran sitten, kun ruokailun jälkeen vietettiin lepoetkeä, nähtiin monta mustalaiskuormaajaa ajavan pihaan. Emäntä haki äkkiä valkoisen lakanan ja peitteli penkillä nukkuvan rengin muun talonväen istuessa vakavan näköisenä niiskuttamassa nenäliinaansa tai ilman sitä. Joukon edellä pirttiin tullut mustalainen kääntyi äkkiä takaisin ja huusi jäljessä tuleville: ”Äkkiä pois, äkkiä. Täällä on vainaita.” Sen jälkeen mustalaiset pysyivät meiltä poissa pitkät ajat, kertoi isä.

Kalvolasta alkaen koko Lounais-Hämeessä tuli 1920-luvulla tunnetuksi Lotskoivio-niminen kulkumies. Kulkumiehiä kuljeskeli talosta taloon useitakin, mutta Lotskoiviota on muisteltu jälkeenpäin vuosikymmenet. Hän kun oli ”niin suuriskelmi, laiska junkkari”. Ja jos mies oli suuri, niin erityisen suuri oli hänen nenänsä. ”Sitä olisi koira saanut viikon kalvaa”, oli joku vääräleuka sanonut. Lauta-Vihtori Lautaportaasta oli sanonut: ”Lotskoiviolla on paljon nenää.” Kun Lotskoivio tuli kerran Lautoa vastaan Lautaportaan kujassa, pani se nenänsä piiloon sanoen Vihtorille: ”Kylä siitä pääsee.” Zeppeliinin ilmalaiva kiehtoi Lotskoiviota erikoisesti: ”Kun minä taaskin olin Zeppelinin kanssa lentämässä, niin aateltiin, että käydään taivaassakin. Pantiin ilmalaiva kiinni taivaan oven saranakoukkuun ja koputettiin ovelle. Pyhä Pietari tuli avaamaan ovea, mutta nähtyään tulijat veti äkkiä oven kiinni. Mutta minä ehdin sentään heittää lakkini siitä ovenraosta sisään. Pääsin sitten lakkiani hakemaan, mutta en lähtenytäkään pois, vaan istuin ovensuupenkille ja rupesin kuivaa juustoa kalvaan.”

Uhvatta ja tsukuna

Karjalaisessa pirtissä olivat ovensuusta oikealle, uunin nurkassa, talon perustyövälineet: luuta, leipälapio, uuniluuta ja uhvatta. Ylempänä seinällä riippui naulassa kaksi härkkäintä: iso metrin mittainen taikinan aloitukseen ja pieni puuron sekoittamiseen.

Uunin reunalla odotti ylösalaisin tsukuna, pyöreäsuinen valurautainen ruukun näköinen astia. Se saattoi myös olla savesta

dreijaamalla tehty. Savon suunnalla astian nimi oli potti, ja uhvatta oli pottihäärukka. Pohjanmaalla nimi oli patahanko.

On kuitenkin muistettava, että pata tarkoitti ruukun muotoista tsukunaa, ei lännempänä käytettyä puolipallon muotoista pataa. Sitä taas nostettiin patakoukuilla, jos sankaa ei ollut.

Ahkera karjalaisemäntä nousi leipomaan aamunel-

jältä. Taikina oli varmaan tehty jo illalla. Hän leipoi parikymmentä ruislimppua. Kun ne oli paistettu, tuli kiire navettaan lypsylle.

Vielä piti leipoa piirakoita ja sultsinoita. Viimeksi emäntä laitto vettä ja ohrarynejä tsukunaan ja nosti sen uhvatalla uunin perälle jälkilämpöön hautumaan yli yön. Aamulla oli puuro valmista.

Karjalainen savutuvan uuni. Uhvatta pystyssä oven vieressä.
– Kuva teoksesta Ivar Kemppinen: Kadonnut Karjala. Joensuu 1981.

Someron elämää 1920-luvulla

Tuttu näkymä 1960-luvulta Svenssonin tiellä.

Svenssonin Irja ja Klingan Alina kuljettavat maitotonkkaa jäähtymään.

– Marja Lahosen akvarelli vuodelta 2007.

Ehkä tärkein Someron kehittymiseen vaikuttanut tekijä oli rautateistä syrjään jääneen pitäjän liikenneolojen parantuminen. Vanha majatalokyyti ei ollut mikään huvimatka paikkakunnalle tuleville tuomareille, asianajajille ja saarnaajille. Vain harvoin joku hankki asianajajakseen Hjalmar Procopéen Tampereelta. Procopéen maine asianajajana oli niin taattu, että jos ennen käräjiä tiedettiin hänen olevan syytetyn asiamiehenä, todettiin pitäjällä: ”Kyl se sen jutuv voittoa, sil tullee kuulema itte Rokopää.”

Someron liikenneoloja helpotti, kun postin ja liikkeille toimitettavien tava-roiden kuljetusta hevosella hoidellut Talosen taata hankki auton 1920-luvun alussa ja Someron Osuuskauppa osti kuorma-auton samaan aikaan.

1920-luvun tienoilla Joensuun elämää alkoi vilkastuttaa myös maanviljelijä Hjalmar Torkkomäen perustama Someron Saha Oy. Se kohosi joen ja vanhan Säästöpankin väliselle pellolle. Talvella Joensuun liikenteelle leimaa antavin piirre oli sahalle menevät hevoset tukkikuormineen. Parireet liirasivat ojaa kohden ja pakottivat jalankulkijat niitä väistämään. Autoihin tottumattomat hevoset vauhkoutuivat liikenteen sekamelskassa.

Keväällä ja kesällä sahalle saatiin tukit uittamalla, ja siinä hommassa parikymmentä miestä työnteli niitä raamisahaan. Sodan vuoksi lyhyiden kouluvuosien aikana Matti-veljeni osalistui tukin uittoon. Hänen ammattinimityksensä oli ”alirepsikka”.

Keväällä sahauksen al-

kaessa sahan pilli soi kello seitsemältä. Sahan asettaja Nestori Salmisen kääntäessä raamisahan käyntiin miltei kaikkien vuoteet hytkähtivät savisen maaperän vuoksi ja alkoivat sitten tuudittaa unisia tasaiseen tahtiin. Sahauksen tuloksena saadut laudat ja lankut vietiin kuorma-autoilla Turkuun, jossa Vienti-Export lastasi ne laivoihin ulkomaille vientiä varten, pääasiassa Englantiin. Isäni vanhin veli Sulo Soini oli mainitun liikkeen Turun edustaja.

Kesäiltoina Joensuun alkava teollistuminen unohdettiin, kun Svenssonin Irja ja Klingan Aliina palasivat Palmasta lypsyltä maailman hitaimman hevosen kyydissä ja kun Suomiska asteli Svenssonille Topi-koiransa kanssa. Hänen vasen kätensä oli reumatismista kärsivän selän

puolella ja oikealla kädellä hän kantoi maitokannuaan. Joensuu oli taas hiljainen kylä.

Tuo idylli inspiroi Someron entisen kunnanlääkäri Torsten Lindbladın, myöhemmin Lahermaan Maria-tytärtä niin, että hän ikuisti vesiväreillä Svenssonin Irjan ja Klingan Aliinan vetämässä käsikärryillä maitotonkkaa sahanpurukasaan jäihin jäähtymään. Someron Saha Oy:n vaikutus Someron monipuolistumiseen ei rajoittunut vain taloudellisiin seikkoihin, vaan sen vaikutus ulottui myös kulttuuriin. Se toi paikkakunnalle mm. Jalmari Reilinin, myöhemmin Raulon ja Reino Parollin, myöhemmin Parkon. Molemista tuli somerolaisia lopuksi elämäkseen. Jälkimmäisen vaimo Anna-Liisa kuului musikaalisesti lahjak-

kaaseen Forstenin sukuun, jonka jäsenen Sibelius oli tavannut opiskellessaan Wienissä. Anna-Liisa Parkosta tuli kuoronjohtaja, jonka apua tarvittiin lukemattomissa tilaisuuksissa.

Someron säännölliset yhteydet pitäjän rajojen ulkopuolelle aloitti somerniemeläinen kauppias Kustaa Korvenoja, joka ajeli Somerolta Kuusjoen kautta Saloon. Vuonna 1927 Otto Laukkarisen linja-autot aloittivat liikenteen Somerolta Turkuun ja Helsinkiin. Vuodesta 1928 lähtien Lauri Suutelan punaisista linjapiileistä tuli tuttu näky Someron maanteillä ja yhteydet eri suuntiin tulivat helpoiksi.

Vuonna 1927 Turku-Somero ”piiliin” ollessa Turun Puutorilla valmiina kotimatkalalle autoon saapui vanha pariskunta Edla ja Gustaf Widén. Edla-rouva kantoi pientä tyttärentytärtään Sirkkaa. Heidän oma tyttärensä Helena Hannila oli jäänyt ”laitokselle” vielä muutamaksi päiväksi. He asettuivat auton etuosaan ja muutaman hetken perästä eräs somerolaismuisa katsahti auton ovelta ja näki pariskunnan ja pienen vauvan Edla-rouvan sylissä. Muija oli ällikällä lyöty ja sanoi: ”Kuijas niin vanhal paril on noin pikkanel likka?” Suostumatta selvittämään asiaa Pappa Widén sanoi ylpeänä ensimmäisestä lapsenlapsestaan: ”Yhren käy niinkun toisenki.” Muija meni istumaan ja päivitteli moneen kertaan: ”On se sentään sukkela, kun noiv vanhal paril on niin pikkanen likka.”

Kirkonkoulun opettaja Pietari Sörman, myöhemmin Sorma, ja hänen vaimonsa aloittivat pyöräilyn Somerolla, mutta vasta kahdella samankokoisella pyörällä varustetun mallin yleistyttyä somerolaiset saivat sorateille sopivan ajokin.

Yksityistiet, entiset kylätiet, olivat ja ovat vieläkin monelle paikkakunnalle melkoinen rasitus. Tiet ovat pitkiä ja osakkaita on vähän. On paikkakuntia, joiden asukkaat ovat useamman tiekunnan osakkaina ja siten velvolliset kustannuksiin. Tietä tehtiin osittain talkoohengessä ja vielä sotien jälkeenkin niin sanottuna käsityönä.

Ei ollut koneita käytettävissä. Kivet ja kannot nostettiin suurien puukankien avulla. Myöhemmin työ helpottui huomattavasti räjähdysainesten ansioista. Kantopommit, jotka sijoitettiin räjähdyskohteen alle lapiolla kaivettuun onkaloon, varustettiin nallilla ja sytytyslangalla. Langan täytyi olla riittävän pitkä, jotta sytyttäjä, joka tulitikulla sytytti langan, ehti ennen räjähdystä turvallisen etäälle. Ennen sytytystä oli huudettava kovalla äänellä: ”Ampu tulee!”, ettei kukaan lähistöllä liikkuva tule vaara-alueelle. Räjähdyksessä muodostuneet lohkarit ajettiin hevosen ja kivireen avulla pois.

Ojat kaivettiin lapiolla ja penkat kuokittiin. Ajourien keskelle kasvoi ruohikkoa. Se oli lapiotyönä hidasta ja vaivalloista poistaa. Niinpä otettiin vanhasta rattaan pyörästä sen päällä oleva rautainen rinki, joka asetettiin tielle lappeelleen ja päälle painoa tarpeen mukaan. Sitä vedettiin hevosella tien keskustaa myöden niin moneen kertaan, että saatiin tyydyttävä tulos. Sora jouduttiin toisinaan ajamaan useiden kilometrien etäisyydeltä, se kuormattiin lapiolla puupyörärattaille. Oli itsestään selvää, että sora

Yksityistiet

käytettiin hyvin säästeliäästi, suuremmat kuopat täytettiin ojasta saadulla täytemaalla. Siltarummut valmistettiin puusta. Kyllästysaineita ei tunnettu muuta kuin terva. Sitä pidettiin siltarumpuun liian kalliina.

Sota-aikana olivat tiet päässeet pahasti rappeutumaan. Niiden kuntoon saaminen oli useamman vuoden työ huomioon ottaen vähitellen kasvava raskas liikenne. Rumpuja ja siltoja jouduttiin uusimaan.

Tiet oli jyvitetty, eli jaettu yksiköihin. Esimerkiksi jos tieosakas meni vaikka kauppaan ja palasi ilman merkittävää kuormaa, voitiin se merkitä yhden jyvän ajoksi. Myllymatkalla oli kuormaa ja se oli useamman jyvän arvoista.

Tiejyvien määrä muodostui siitä, kuinka pitkän matkan ja kuinka raskasta kuormaa kuljetettiin ja kuinka useasti tietä käyti.

Tietarkastus, joka suoritettiin joka kevät ja syksy, oli ajankohtaan nähden maataloilla kiireisimpiä aikoja, sillä useasti ne ajoittuivat juuri viljojen kylvö- ja korjuu-aikaan. Tietä ei haluttu kunnostaa aikaisemmin, ettei sen kunto kärsisi ennen tarkastusta. Tietarkastus oli hyvin tärkeä toimitus, sitä jännitettiin koko tiekunnan osakkaiden keskuudessa. Jokaiselle tilalle oli jyvityksessä määrätty tien pätkä hoidettavaksi. Ei kukaan olisi sallinut, että hänen osuudesta tulisi moitteita tai määräys jälkitarkastukseen. Tarkastuksessa oli mukana nimismies,

Ennen tietä tehtiin lapiolla ja kottikärryllä.

– Kuva teoksesta Manu Kärki: Somerniemi, muistojen kirja. Somero 1992.

Lankin ahdetta alennetaan 1910-luvulla.

– Kuva teoksesta Manu Kärki: Somerniemi, muistojen kirja. Somero 1992.

tiemestari ja tiekunnan edustaja, yleensä tiekunnan puheenjohtaja. Tarkastuksen kohteina olivat sorastus, maakivet, irtokivet, ojat, rummut, sillat ja näkyvyyttä estävät puut ja pensaat, lunta keräävät aidat ja muut esteet. Sora tuotiin seulomattomana, joten kivet oli haravoitava pois.

Erään tarkastuksen aikana olivat miehet vielä haravoimassa. Nimismies kysyi: ”Kenenkäs miehiä ollaan, kun työ näin viimehetkeen on jäänyt?” ”Ollaan Ollaan”, miehet vastasivat. Nimismies, joka oli tunnettu hyvin tiukkana ja äkkikipaisena, luuli, että miehet häntä matkivat, sanoi jo tiukempaan sävyyn: ”Minä kysyin, kenenkä miehiä ollaan!” Miehitä tuli samanlainen vastaus. Virkavalta alkoi jo hermostua ja nousi autosta. Tie­kunnan edustaja ehti kuitenkin väliin sanomalla, että miehet ovat Ollaa-nimisen tilan miehiä.

Erään talon kivi­aita oli ollut paikallaan aikoja ennen kylätien perustamista ja lukuisten tarkastusten aikana, eikä siihen aikaisemmin ollut kiinnitetty huomiota. Mistä nyt virkavallan mieleen juo-

lahti, että kivi­aita on lunta keräävänä purettava. Hetken mietittyään tiekunnan edustaja rohkaisi itsensä ja totesi: ”Kivi­aita on torpan ja iäkäs omistajapariskunta on kerännyt kivet pellostaan vuosikymmenien aikana. He näkevät siinä pitkäaikaisen työnsä tuloksen, koska kivi­aita on ollut siinä jo ennen tien tekoa, en tohtisi ilmoittaa heille, että se on purettava. Eikö sopisi rakentajien iän huomioon ottaen, että katsotaan mitä aika tuo tullessaan.” Nimismies oli jyrkkänä ehdotuksensa takana. Tiemestari sitä vastoin suostutteli nimismiestä hyväksymään tiekunnan puheenjohtajan esityksen ja sai purkumääräyksen siirrettyä tuonnemmaksi. Tämä tapahtui noin vuonna 1956 ja kivi­aita on edelleen paikoillaan.

Valtiolta ja kunnalta saatiin avustusta tien perustamiseen, perusparannukseen ja kunnossapitoon. Se edellytti määrääjassa tehtyä anomusta, jonka lääninhallitus oli hyväksynyt paikallisen tiemestarin ja piiri-insinöörin lausuntojen perusteella. Jos tie oli hoidettu luontais­työnä, niin että osakkaat itse vastasivat

osuudestaan, saattoi käydä niin, että avustussum­masta jäi ylimääräistä, ja se jaettiin osakkaiden yksiköiden kesken. Eräs tilallinen oli hoitanut tieosuutensa niin hyvin, ettei sitä tarvinnut kuin vähän tasoitella. Hän sai kuitenkin osuutensa jaettavasta summasta ja oli kovasti tyytyväinen. Ei ollut ennen näin hyvää souvia tehnytään.

Autojen myötä otettiin käyttöön telanat, joiden avulla saatiin tien pinta tasattua ja penkalle kulkeutunut sora takaisin ajoradalle. Samaan aikaani tuli ajankohtaiseksi teiden talviauraus. Ensin yritettiin työntää auraa yhdellä traktorilla ja sitten kahdella, toinen veti ja toinen työnsi. Hevosvetoisia lumiauroja veti kuusikin hevosta eli valjakko. Ilmeisesti osakkaista oli joku ollut hevosvetoisen tykistön miehiä ja sieltä saanut idean. Teiden aeraus ei aina sujunut sen aikaisilla välineillä. Eräs tie oli rakennettu syvään rotkoon kahden mäen väliin aukealle pellolle. Lunta tuli kovan tuulen saattelemana usean vuoro­kauden ajan ja tukki tien. Ei ollut muuta mahdollisuutta kuin kutsua paikkakunnan

miehet lumenluontiin. Lunta oli niin paljon, että tarvittiin kahdesta kolmeen miestä heittämään samaa lapiollista penkan päälle. Sellaiset osakkaat, jotka eivät osallistuneet metsäajoihin, ajoivat talvella hiekkaa tien varteen pieniin kasoihin. Keväällä hiekka levitettiin tielle.

Suuri edistys oli siirtymisen luontaisesta tienhoidosta maksulliseen. Eivät ne tielaskutkaan niin toivottuja olleet, mutta maksettuaan laskunsa osakas sai unohtaa kaikki kyseiset tienhoitotyöt. Saatiin käyttöön autot ja traktorit, joihin edelleen sora kuormattiin lapiolla. Kuorman tekijät sanoivat, että palkka on maksettava sen mukaan, kuinka suurta lapiota kukin käyttää.

Näin yksi vanhimmista tienhoitomuodoista on siirtynyt historiaan. Nykyään pahoitellaan vain postilaatik­koon pudotettua tielaskua, joka tien loppupäässä asuvalla saattaa olla melkoinen.

Kirjoitus on sijoittunut kolmanneksi Suomen tieyhdistyksen järjestämässä kilpailussa vuonna 2007.

Olipa kerran Someron Saha

”Hullu työmies”, sanoivat työkaverit isästäni. ”Hullu, kun on pistänyt poikansa yhteiskouluun. Taas menee yksi hyvä työmies hukkaan.” Tiedä häntä, olisiko minusta koskaan sitä hyvää työmiestä tullutkaan? Järjesti isä kuitenkin tämän hukkaan tuomitun kanssaan sahalle kesätöihin. Järjesti myös veljeni ja muuttaman kotikylämme pojan. Suoraan työelämän alkuun, heti kun kansakoulusta pääsivät.

Se oli kolme kertaa yhdeksän tuuman lankku, jonka kanssa vielä neljätoistavuotias koulupoika ensimmäisenä kesätyöpäivänään sai tehdä tuttavuutta. Oliko komennus huonosti harkittu vai tahallaan tarkoitettu? Lankkukuorman tekoon vaan, ihan miesten kanssa. Tavara oli kuivaa ja tapuli korkea, ja alaspäin kun annettiin, niin jotenkuten se onnistui hintelältäkin kaverilta.

Lautakuormien teko oli joka-aamuinen homma. Turkuun lähti päivittäin kaksi-kolme kuormuria. Kirjoittamaton kilpailu vauhditti kuormien tekoa. Jokaisen laudan jalkapituus pantiin ylös tukkimiehen kirjanpidolla. Siitä konttorissa laskivat lähtevät standartit. Tähän merkkarin tehtävään sain jatkossa usein komennuksen, kun se ensin opetettiin.

Tarkkana piti olla, varsinkin jos joutui Paltan Armaksen ja hänen hanttimiehensä Uurentalon Nikun kuormaa merkkamaan. Oli se sellainen pari, että huuli ja huumori lensi kilpaa kuormaan lentelevien lautojen kanssa. Vielä jos siihen osui Rauhalan Alpo, Roope kovine juttuineen, niin olisipa siinä ollut

Someron Sahan tukkikuljetin 1960. – Kuva Aulis Juvonen. Somero-Seuran kuva-arkisto.

filmin aihetta. Sahan omaa ykkösautoa lastasi Ojalan Erkki, hiljaisempi puheissa, vaan ei työnteossa. Hänen hanttimiehekseen oli päässyt hyvä kansakoulu- ja urheilukaverini Linruusin Pentti, riuska ja vahva ikäisekseen. Ja tahti oli kuormauksessa kova, ”kilpailuvauhtia”.

Monien työvaiheiden ja käsien kautta oli puu saanut kulkea ja muotoutua, ennen kuin se matkaan lähti ja Turun satamaan päätyi. Kerrottiin, että satamamiehet siellä veistelivät tuntevansa Someron Sahan lautatavaran sen oma-peräisistä ruskeista leimoista, joita toistuvasti löytyi kuormasta kuin kuormasta.

Tulipa tukki sahalle uittamalla tai sitten autokuormalla, niin uimaan se aina viime kädessä joutui. Siellä sahan rannassa kelluvia tukkeja järjesteli Riimannin Akseli. Hänen johdollaan sortteerattiin tukit kokonsa mukaan niin,

että ainakin ruokaväli voitiin sahata samankokoista tavaraa, samalla satsilla, mikä raameihin oli asetettu. Riimannin apuna oli ketteriä nuoria miehiä tai naisia. Olipa iäkkäämpi Pykin Jussikin lierihattuineen. Kun tukit oli saatu transportin alapäähän, pisti alarepsikka ne kuljetusketjun piikkeihin. Uinti päättyi ja matka ylös sahan uumeniin oli alkanut.

Sisällä ylärepsikka toivotti tukin tervetulleeksi. Kieritteli sitä niin, että se kelpasi Latvan Kallelle, joka ykkössahurina työnsi tukin ensimmäiseen raamiin. Ykkössahuri oli tärkeä ammattimies. Puhui vähemmän, osasi enemmän, holkkitupakki tai ainakin tyhjä holkki suupielessä. Hänestä paljon riippui, montako tukkia päivässä meni läpi. Kaikkien sahan tuotannossa olevien urakkapalkka taas määräytyi sahattujen tukkien mukaan. Kullekin osansa tehtävän vaativuuden mukaan.

Kun ykkösraami oli pudottanut tukista reunimmaisat pinnat pois, matkasi se kohti kakkosraamia, Siveenin käsittelyyn. Jos oli Kalle hiljainen, oli Siveeni vauhtiin päästyään mahdollomien juttujen mies. Ainakin me nuoret kuunneltiin niitä urheilu- ja työankartekoja päätämme ravistellen. Joskus tuntui kuin mies itse ihan olisi uskonut omiin juttuihinsa. Siveeni käänsi tukinpelkan kyljelleen ja työnsi sen toiseen raamiin. Sen jälkeen tukista tuli puoli- ja täyspuhdasta lautaa tai lankkua sekä polttopuuksi lähtevää pintaa.

Kaikki tämä tavara siirtyi kuljetuspöytää pitkin kanttari Siltasaarelle, isälleni.

Kanttisirkkeli oli kiireinen paikka ja raskas etenkin peräkanttariille kun isoa tukkia sahattiin. Kaikki se tavara, mitä tukista tuli, kulki kanttareiden käsien kautta. Täyspuhtaat laudat laskettiin läpi, puoli-

Kuva vuodelta 1949. Oikealta kolmas Eino Kujala, Kalle Latva, Kalle Linholm, Kalle Siltasaari, Akseli Friman, Veli Ylitalo, tuntematon, Martti Kylä, Pykin Jussi, tuntematon, Kustaa Leppämäki, Tarmo Saari, Pekka Gylden ja Matti Lehmus. – Kuva kirjoittajan.

puhtaat kantattiin ja pinnat työnnettiin alas kuljetusremmille, joka vei rimasirkelille. Siinä kanttikaukalossa isäni seiso i vuoden jos toisenkin. Peräkanttari vaihtui useinkin. Siinä ei niinkään tarvittu vankkaa ammattitaitoa, enemmänkin vahvoja käsiä. Moni vaihtoi lautojen repimisen kevyempään hommaan, jos onnistui. Olinpa siinä itsekkin yhden joululomaviikon ja tienasin ihan oikeat hiihtohousut!

Pinnat ja rimat ja kaikki se, mitä ei laudoiksi tehty, matkasi rimasirkelille. Leppämäjen Kustaa polki rimoja poikki metrin mittaisiksi ja kuka kulloinkin hanttimiehenä nosteli rimoja Kylmälahren hevoscärryyn tai sahan traktoriin. Poltto puuta ajettiin ympäri Joensuuta ja kauemmaksikin.

Laudat ja lankut vei hihna tasauspöydälle. Ylitalon Raimo oli ammattimies, joka merkkasi jalkamitan, josta laudan häntäpää kuului kat-

kaista. Merkkasi samalla sekunnilla, kun sirkelimies jo tasasi tyvipään. Sirkelimiehenä heilui usein finskiksi nimitelty kaveri, pahanpuoleinen suuvärkistään. Haastoipa kerran suunsoitosta huomauttaneen kanttarinkin, vanhemman miehen, tasaselle: ”On nääs vähän nyrkkeiltykin.”

Kun laudat ja lankut oli tassattu, ne matkasivat kuljetushihnaa pitkin kohti viimeistä voittoa, jonkin sortin myrkytykseen tai kyllästämiseen.

Litimärkinä ne Linholmin Kalle nosteli kahta puolta oleviin kärryihin. Tarkalleen paikkaan, mihin kokonsa puolesta kuuluivat. Puri mälliä ja sylkäisi suustaan välillä sen kuuluisan Someron Sahan leiman lautojen päälle. Ei silloin tiedetty mitään hengityssuojaimista, kuminen esiliina ja hanskat pitivät suurimmat myrkyt loitompana.

Kun Linholmi oli täyttänyt kärryt, pääsivät laudat ja lankut haistelemaan ulkoil-

maa. Raiteita pitkin kärrärit työnsivät tavaraa lautatarhaan kohti taaplauspaikkoja. Kärrärit vaihtuivat, usein oli naisiakin raskaassa työntöhommassa. Olisiko kuitenkin Kylän Martti ollut se vakituissin vahvoine jalkoineen?

Taaplausta pidettiin raskaana hommana, ja piti siinä osata rakentaa tapuli niin, että se oli ilmava ja pysyi pystyssä. Tapulin noustessa korkeaksi tarvittiin kaksikin välitaaplaria, jotta lankku saatiin ylös miehelle, joka sijoitti sen tapuliin sille kuuluvalle paikalle. Märkä seitonkasin lauta litkahti mukavasti paikalleen. Vaan oli se kolme kertaa yhdeksän tuuman lankku saattanut painaa paljon, kun se tuoreena ja myrkyä tipupuna oli aikanaan nostettu tapulin huipulle asti.

Jotta tämä systeemi ja pöllit pyörivät, tarvittiin ammattimies, joka teroitti ja asetti paikalleen raamien terät aamulla ja ruokatunnilla seu-

Reino Parko ja Jalmari Torkkomäki 1938.

– Kuva Juhani Torkkomäen.

raavaa satsia varten. Tämän homman hallitsi Urho Nikama, puheissa vaan Nikama. Samalla hän toimi sahan työnjohtajana. Tärviittiin myös ammattinsa osaava koneiden hoitaja. Sahan pohjakerros oli tuiman ja välillä äksynkin konemestari Ojalan valtakuntaa. Purupoika Saaren Tarmo oli nuori mies, joka siellä alakerrassa kuitenkin pärjäsi, kesti purut ja konemestarin komennot.

Nikama oli hiljainen, vähäsanainen työnjohtaja, joka vastasi siitä, että meillä koulupojillakin oli järkevää tekemistä. Löytyi isossa talossa kaikenlaista. Varsinkin Perkon Reijon kanssa meillä oli tapana juosten siirtyä uuteen Nikaman antamaan työtehtävään. Siitä liiasta innokkuudesta meitä vanhemmat miehet kylä toppuuttelivat. Meille se oli treenausta työajalla. Reijo näet oli huippulahjakas urheilija ja tempasi minutkin mukaansa.

Parkon Jukan kanssa ei ihan juoksuksi pistetty. Kolmistaan kun oltiin, niin siinä se yleensä oli kesäpoikien koko vahvuus. Jukka kun oli isännöitsijän poika, niin oli sillä seikalla rauhoittava vaikutus. Ja toisaalta, kukapa noista miehistä hänen kuullessa olisi työvauhtia tohtinut jarrutella.

Jukan isä, Reino Parko, oli sahan isännöitsijä. Vastasi koko yrityksen toiminnasta. Eipä häntä kuitenkaan juuri varsinaisella nimellä mainittu. Miesten keskuudessa hänestä käytettiin vaan nimitystä: herra. Asiallinen mies, mutta miehistä varmaan vähän etäinen.

Etäinen ei kuitenkaan ollut Ylitalon Veli, se oli Veli vaan. Hän hoiteli sahan konttoriasioita. Naäytti kuitenkin vähän herraskaisen oloiselta, paremmassa putsissa kuin työmiehet. Veli oli hyvä leuoistaan, aina positiivisella tavalla sanavalmis. Jakeli ruskeat tilipussit konttorissa kaksi kertaa kuussa, markat ja tilinauhat.

Tuntimiesten palkka oli silloin 86 mk tunnilta, naisten palkka 72 mk ja meidän poikien 55 mk. Ainakin vuonna 1955.

Työpäivä sahalta alkoi kello seitsemän sahan pillin huudolla. Työpaikalle mentiin hyvissä ajoin. Jotkut vanhemmat miehet jo puolikin tuntia aiemmin. Työ alkoi minuutilleen, niin aamulla kuin kahvi- ja ruokatusuninkin jälkeen.

Ruokatusun oli nimensä mukaisesti tunti. Väki söi omia eväitään: eväsleipiä ja joi piimäpullosta, kahvipullostaa tai maitopullostaa. Käytiin pientä kauppaakin. Leppämäen Kustaa, perusnuuka pikakutalollinen, vaihtoi hanakasti kotoisen täysmaitopullonsa piimäpulloon, jos joku pienikin välirahan tarjosi.

Ruokatusunilla vaihdettiin tuoreimmat kuulumiset. Toisinaan juttu lensi vähän liiankin hervottomasti. Nuorena poikana ahmi ahneesti korvillaan kaikki rasvaisimmatkin jutut. Ja niitähän riitti, kun kaikki finskit ja roopet oikein pääsivät vauhtiin. Isäni, niin kuin joku muukin vakavamielisempi mies, ruokailivat tavallisesti pienemässä ruokakopissa. Samoin tekivät sahalta työskentelevät naiset. Eivät aina jaksaneet kuunnella juttua ”siitä ja sen kestävydestä”.

Työpäivän päättyessä ei kenenkään sopinut ottaa varaslähtöä. Pyöriin nojaten odotettiin sahan etupihalla pillin puhallusta. Kello neljä soi pilli ja taas oli yksi työpäivä pulkassa. Ohessa on isältäni säilynyt valokuva vuodesta 1949. Siinä silloinen työporukka on juuri kotiinsa lähtemässä.

Saha oli merkittävä työnantaja Somerolla, suurimman osan vuotta monen perheen elannon turvaaja. Ja jos uittamalla Somerniemen metsistä tullut tukki usein joulun alla loppuikin, saatiin maan roustaannuttua autoilla metsistä uutta tukkia. Vuoden ilmoista ja keleistä riippui, miten moni

Someron Saha. Kirkko näkyy taustalla.

– Kuva Juhani Torkkomäen.

joutui osaksi vuotta työttömäksi. Ja miten pitkäksi sahan seisokki venähti, ennen kun taas tarvittiin miehet takaisin entisiin hommiin.

Muistan isäni hoitaneen sahan puutyöväen osaston järjestötehtäviä. Tuskinpa kuitenkaan näille ”lomautetuille” silloin sellaisia etuuksia voitiin taata kuin tänä päivänä. Aika on muuttunut, muuttunut työelämän turvallisuus ansiosidonnaisineen ja muine tukineen. Ei aikoja viiden–kuuden vuosikymmenen takaa voi verrata nykyaikaan. Silloinkin vaan pärjättiin. Kun oli pakko.

”Kaikilla meillä on täältä mukavia muistoja”, sanoi Jukolan Jussi lukkarin koulusta. Ei kuitenkaan ihan sitä tarkoittanut. Minulle jäi kuitenkin pelkästään mukavia

muistoja Someron Sahasta, sen ihmisistä ja ilmapiiristä. Tai sitten aika on kaikki kullannut? Mukavia muistoja on varmaan jäänyt monelle muullekin. Taatusti ainakin lapsuuden läheisimmälle leikkikaverilleni Arpalahren Leolle, jonka ”kultainen muisto” sieltä sahalta on seurannut häntä jo yli viisikymmentä vuotta.

Olipa kerran Someron Saha -tarina päättyi joskus 60-luvulla. Sen pituinen se.

Eipä kuitenkaan ole päätynyt Rautelan ”sahapoikien” Pentin, Leon ja Reijon tarina, vaan jatkuu yhä onnellisissa merkeissä.

Veli Ylitalo sahalta. – Kuva Liisa Ylitalon.

Häät Someron Kultelan kylän Mäkitalossa 1947

Mennään ajassa taaksepäin 64 vuotta. Mustakantiseen vihkiraamattuun on kirjoitettu: Ruut 1:16–17. Mutta Ruut vastasi: ”Älä vaadi minua jättämään sinua ja kääntymään takaisin pois sinun tyköäsi. Sillä mihin sinä menet, sinne minäkin menen ja mihin sinä jätät, sinne minäkin jään, sinun kansasi on minun kansani, sinun Jumalasi on minun Jumalani. Missä sinä kuolet, siellä minäkin tahdon kuolla ja tulla haudatuksi. Herra rangaiskoon minua nyt ja vasta, jos joku muu, kuin kuolema, erottaa meidät.”

Näillä Raamatun sanoilla, jotka vihkipappi, morsiamen eno, oli vihkiraamattuun kirjoittanut, kerrotaan vertauskuvallisesti vahvasta sitoutumisesta. Kirjassa on myös kohta, Perhetapahtumia:

Eino Johannes Juote, Someron Pajulasta s. 23.10.1917 ja Kerttu Helena Kenno, Someron Kultelasta s. 4.10. 1922. Vihitty avioliittoon Kultelan Mäkitalossa 30.8.1947. Vihki Kalle Lukumies, Toivakan kirkkoherra.

Raskas sota-aika oli päätynyt muutamia vuosia aikaisemmin. Jälleenrakentaminen alkoi. Se oli kuitenkin toivon aikaa ja uskallettiin jo katsoa tulevaisuuteen.

Kaksi nuorta, Kerttu ja Eino olivat tutustuneet toisiinsa jo lapsuudessa, lähinaapureita kun olivat. Einoon viisivuotinen sotareissu oli ohi. Kertun, kuten meidän muidenkin sisarusten, kaksi veljeä Onni ja Veikko olivat myös ”siellä jossakin”. Onni ei päässyt elävänä sodasta kotiin, vaan menehtyi vuon-

na 1941 vain 21-vuotiaana. Veikko oli nuorempi ja hänen sotareissunsa jäi lyhyemmäksi, vaikka hän aloittikin sen jo 18-vuotiaana. Hän selvisi hengissä kotiin. Myös kaksosveljekset Armas ja Eino palasivat sotareissulta kotiinsa Pajulan Koivulaan. Nämä kaksoset olivat niin saman näköiset, etteivät kaikki sotakaveritkaan heitä erottaneet toisistaan.

Olin silloin 9-vuotias, kun Mäkitalossa alettiin puhua häävalmisteluista. Ei sen ikäinen oikein hallitse kokonaisuutta, mutta kuitenkin koko perhe oli mukana touhuamassa. Näin jälkepäin olen haalinut tietoja sisarusiltani, sukulaisilta ja entisiltä naapureiltanikin.

Hääpäivän vieraskirja on tallessa. Häähumussa vaan moni unohti kirjoittaa nimensä siihen, mutta Kertun vielä eläessä me täydensimme sitä jälkikäteen. Arvioimme Kertun kanssa vierailijoita olleen häissä noin 140 henkilöä.

Häävalmisteluja varten tehtiin jotain remonttiakin. Muurari muurasi uuden leivinuunin ja taidettiin siinä

samassa lattialankkujakin myllätä ylös. Jotain maalaustöitäkin tehtiin. Tarvikkeet vaan olivat vähän huonoja. Elettiinhan sodanjälkeistä pula-aikaa.

Mutta väki yritti parhaansa: 60-vuotias isä-Jalmari ja 47-vuotias äiti-Amanda sekä lapset: 24-vuotias Kerttu, 20-vuotias Alma, 18-vuotias Eero, 16-vuotias Aira, 13-vuotias Unto, 11-vuotias Hilikka ja 9-vuotias Maija. Käsipareja oli paljon. Teke mistä riitti kaikille ja vastuuta annettiin ikä huomioiden. Leikillekin oli oma aikansa ja sijansa. Kesällä varsinkin oli paljon peltotöitä, oli ison ja pienen karjan hoitoa, oli puutarhatöitä ja tupatöitä. Paljon käytiin metsässä marjastamassa. Kaikki leivottiin kotona ja myös ruoka valmistettiin kotona alusta loppuun saakka niistä aineista, joita saatavissa oli. Kangaspuut ja rukki olivat ahkerassa käytössä naisväen keskuudessa. Kerttükkin oli jo täysi tekijä kehräämisessä, kankaankudonnassa ja lehmiä lypsässä. Ainakin hän muisteli olleensa vuonna 1947 kankaankudontakurs-

seilla. Siellä hän kutoi isoja pöytäliinoja, ikkunaverhoja sekä sängynpeitteitä ja seinävaatteen. Muistan samana vuonna Mäkitalon ulkoliiterissä olleen mattokankaan teon alla. Siellä leikattiin myös matonkuteet. Se oli pikkulikkojen työtä. Perheen työt olikin jaoteltu: isot tytöt Kerttu ja Alma, pikkulikat Hilikka, Aira ja Maija. Pojat käsiteltiin yhtenä ryhmänä. Matonkuteiksi leikattavista vaatteista oli silloin pulaa, kun kaikki mahdollinen kierätettiin.

Hääjuhlien valmistelut jatkuivat. Vihkipapiksi varattiin morsiamen eno, Kalle Lukumies, joka oli Toivakan kirkkoherra. Hänen perheestään oli juhlassa mukana vaimo Selma ja nuorin poika Perttuli. Muut perheen lapset Pellervo, Päiviö ja Matleena jäivät kotiin. Perheessä vietettiin suruaikaa, sillä heidän 9-vuotias Marjatta-tyttärensä oli kuollut pyhäkoulun uintiretkellä 14.7.1946.

Häävalmisteluihin kuului myös kutsuvierasluettelon ja kutsukortin suunnittelu ja kutsujen lähettäminen. Kutsukortista jäi puuttumaan vuosiluku, mutta ei se silloin haitannut. Näin jälkepäin sille olisi ollut enemmän käyttöä.

Pitokokiksi varattiin Elsa Tamminen, jonka apulaisena toimi Lahja Niittymäki. Tarjoilijoiksi pyydettiin Hilja ja Anneli Kivistö, naapurissa asuvat serkut ja Liisa Tulonen, naapuri hänkin. Kultelassa oli tapana tuoda ennen juhlaa naapureista maa- ja karjataloustuotteita juhlatuloon, sitä mitä itse kullakin oli. Se oli merkittävä

apu leipomisessa ja ruuanlaitossa. Naapureista annettiin myös lainaksi pöytiä, tuoleja, penkkejä, isoja pöytäliinoja ja suuria tarjoiluastioita.

Näihin häihin lainattiin vihkiryijy naapurista Mäntylästä ja ruokailuastiat pitopalvelusta. Vaatehankintojakin tehtiin häiden alla. Morsiamen pitkä hääpuku oli valkoista silkkiä ja se oli ompelijan valmistama. Todennäköisesti morsiamen hääpukukangas kuten perheen naisväen hamekankaat oli villojen kanssa vaihdettu. Somerolaisittain sanottiin hamekangas, mutta sillä tarkoitettiin koko vaatetta ylhäältä alas asti.

Morsiamen huntu oli todennäköisesti lainattu, sillä en muista sitä nähneeni häiden jälkeen. Morsiuskimppu oli tehty punaisista neilikoista, jos muistan oikein. Sulhasella oli tumma puku, valkoinen paita ja rusetti sekä neilikka rintapielessä.

Ompelijalla riitti työtä. Perheemme miesväen vaate-tusta en muista. Ehkä isällä oli tumma puku. Unto muisteli hänellä olleen tummat suorat housut, vaalea paita ja liivi. Ehkä Veikolla ja Eerolla oli jotain saman tapaista.

Valokuvia näistä häistä on otettu vain yksi. Siinä on hääpari. Muistiini ei ole jäänyt, missä vaiheessa vihkipari olisi kuvauksessa käynyt. Valokuvan takanakaan ei ole liikkeen leimaa.

Koska häät pidettiin elokuun lopulla, käytettävissä oli uuden sadon tuotteita rosolliin ja laatikkoruokiin – perunaa unohtamatta. Häitä varten teurastettiin vasikka tai nuori nautaeläin. Siitä saatiin monenlaista tarjottavaa. Ainakin lihapullia tarjottiin. Muistan, että me keskenkasvuiset napostelimme niitä jo vähän etukäteen, kun emme jaksaneet odottaa varsinaista hääateriaa. Laatikkoruuat ja lihapullat olivat lämpimässä

Kerttu ja Eino Juote. – Kuva kirjoittajan.

alituvan uunissa.

Alitupa oli kesäisin poikien nukkumapaikka ja tytöt valtasivat aitan yläkerran. Muutto tapahtui jo aikaisin keväällä, kun ilmat sallivat. Rakennukset siivottiin talven jäljiltä. Kaikki petivaatteet kannettiin ulos, patjapussit tyhjennettiin entisistä oljista ja pestiin. Puhtaat oljet sekä puhtaat lakanat ja tynnyliinat toivat oman tuoksunsa. Oli mukavaa levittää räsymatto puhtaalle lattialle ja pikkuliina pöydälle, joka aitassa saattoi olla viljalaarin kansi. Luonnonkukat pikkumaljakossa kruunasivat kaiken.

Häitä varten oli siivottu myös päärakennus. Ikkunoista otettiin tuplat pois ja siitä sitten siivous eteni omaa rataansa, johon kuului suuri

kevätpyykki savikuopan reunalla. Se kesti monta päivää ja kaikki pestiin. Lapsetkin saivat olla mukana. Pienimmät pesivät nukenvaatteita ja puhdasta tuli.

Aitan alakerrassa oli jyväläärejä, joissa säilytettiin reikäleipiä ja häitä varten leivottuja limppuja. Aitta oli pimeä ja viileä kesälläkin. Siellä säilytettiin myös leipomisen väliajalla puista leipätiniua.

Pitoihin kuului pitokalja eli sahti. Pitokokki apulaisineen teki sen pidemmän kaavan mukaan. Siinä tarvittiin muuripata, puusaaveja ja katajia. Viimeisessä vaiheessa sahdin jäähdyttämiseen käytettiin ehkä hanallisia tynnyreitä tai maitotonkkia. Kesällä sahdin pitäminen kylmänä

tuotti hankaluuksia. Mäkitalossa oli kyllä hyvä ja kylmä vesi omassa lähdekaivossa. Joissakin juhlissa saattoi olla jäätä, jota oli säästetty talvesta sahajauhoihin kätkeytyneenä. Muuten juomana tarjottiin mehua, mutta näissä häissä ei alkoholipitoisia juomia ollut tarjolla.

Paljon häiden valmisteluista tehtiin kotikonstein. Perunajauhut tehtiin itse, samoin siirappi. Kahvileivistä ei ole muistikuvaa, mutta hääkakkua oli ja pullaa. Ne ovat jääneet mieleen, sillä ne eivät kuuluneet arkipäivään.

Hääjuhlien valmisteluihin kuului hääpäivää edeltävä iltana ja yönä tehdä nuorisotalkoovoimin hääparille häätalon portille kunniaportti. Se tehtiin tavallaan salaa häätalon väeltä. Kunniaporttia olivat tekemässä kylän nuoret. Portin kaari taivutettiin puusta niin isoksi, että portista mahtui hyvin kulkemaan. Kaaren ympärille punottiin katajanoksista köynnös niin, että kaaripuu peittyi näkyvistä kokonaan. Kaaren huipulle kiinnitettiin kirjaimet K ja E. Myös ne oli koristettu katajanoksilla. Portti pystytettiin yöllä niin, että se oli hääpäivän aamuna valmiina paikoillaan.

Mäkitalon alitupa oli paikka, jossa hääpari viimeisteli vaatetuksensa ja morsiamellekin riitti avustajia. Huntu ja kukat kiinnitettiin hiuksiin, ja nenäliina kuului viimeistelyyn. Sitä voitiin tarvita.

Mäkitalon piha oli siivottu ja niitetty viikatteella pidemmät heinät. Piha oli luonnonnurmikko ja arkisissa oloissa tallajia riitti niin, ettei sitä juuri tarvinnut lyhentää. Koristeeksi tuotiin luonnonkukkia ja koivuja juhlistamaan pihaa ja rapunpieltä. Keskellä pihaa oli niin sanottu ”Onnin koivu”, joka oli istutettu luultavasti 1939. Sen juurelle levitettiin nurmi-

Häälahjoja tuli runsaasti. Vielä on tallella kahviastiasto, jossa on kauniit kukkakoristeet. – Kuva Armo Kuisma.

kolle vihkirijy.

Pitkämatkalaiset olivat saapuneet Toivakasta ja Tampereen suunnalta. Vesilahdelta oli kaksi morsiamen tätiä ja serkku Matti Kenno Sirkkavaimonsa kanssa. Matti taisi olla ainoa, joka saapui omalla autollaan. Moni häävieras saapui hevoskyydillä ja osa polkupyörällä tai kävellen. Hevoset ohjattiin vanhan makasiinin paikkeille. Makasiinia ei vielä silloin ollut.

Kun kaikki oli valmista, pappi ja häävieraat pihalla seisten odottamassa, ilmestyi hääpari käsikynkkää näkyville. Muistan sen hetken, kun he kävelivät hiljalleen ylämäkeen ja asettuivat seisomaan vihkirijyn päälle. Vihkipappi puhui rauhallisesti ja kauniisti tapansa mukaan lempeällä äänellä. Lukumies kirjoitti osan puheesta hääpäivävieraskirjaan. Puheessaan hän muisteli omaakin lapsuuttaan ja esiäitejään, joissa oli myös morsiamen esiäitejä. Pappi kiitti Jumalaa, kun isoäiti oli pelastanut hänet hukkomasta jokeen. Myös hän muisteli lapsuutensa kirkkomatkaa hevoskyydillä Ypäjälle. Isoäiti oli Ypäjältä kotoisin.

Vihkiparin sormukset taisivat olla papin taskussa, josta hän ne ojensi vihittäville.

Vihkipari sai siunauksensa. Pappi onnitteli vastavihittyjä ja ojensi heille Raamatun lahjaksi.

Tämän jälkeen alkoi onnittelukierros, jota seurasi vapaamman seurustelun vuoro. Päivä oli kaunis ja aurinkoinen ja väki viihtyi hyvin ulkonakin. Ulos oli järjestetty tuoleja, penkkejä ja pöytiäkin. Juhlat kestivät iltamyöhään. Eero muisteli, että Vihtori-eno perheineen sai kotiinkuljetuksen Kiikalaan Matti Kennolta, hänellä kun oli auto. Tampereen ja Vesilahden sukulaiset lähtivät yöllä koteihinsa. Pappi Lukumiehen perhe taisi olla ainoa yövieras häätalossa.

Hääjuhlat jatkuivat seuraavankin päivänä räppiäisillä, jotka ovat jääneet lapsen mieleen.

Kertun ja Einon ensimmäinen yhteinen koti oli Koivulan vinttikamarissa. Heidän yhteistä taivaltaan kesti 43 vuotta. Eino menehtyi sairauteen 72-vuotiaana vuonna 1990. Kertun elämä päättyi 87-vuotiaana vuonna 2010. Hän ehti olla leskenä 20 vuotta. Hääjuhlassa mukana olleista on kaksi kolmasosaa jo kuollut. Vaikka vain kolmannes on enää jäljellä, ovat muistot jääneet elämään. Kaikki ilot ja surutkin – yhdessä jaetut ja koetut.

Sanna Eloranta

Matonkutoja

*Kutojan kädessä sakset naksaa,
tunnista toiseen leikata jaksaa.
Kuteeksi kelpaa tummat ja kirkaat,
vanhoissa vaatteissa muistot rikkaat.*

*Kerät ovat valmiina monenlaiset,
sitten jo alkaa askareet toiset.
Loimi on tukille tiukkaan vedetty,
näin on jo työssä pitkälle edetty.*

*Niisiin ja pirtaan on pujotettu loimet,
polkusten sidonnalla jatkuu toimet.
Aluksi pätäkä tummaa raitaa,
vaarin vanhaa flanellipaitaa.*

*Jalat polkusilla mallin mukaan veivaa,
viriössä kuteet sommitellen seilaa.
Kutoja kun luhalla rytmikkäästi hakkaa,
matosta tulee tuhtia ja vankekaa.*

*Reunojen siisteys pitää muistaa,
näin se homma hienosti luistaa.
Matossa mallina ruutua ja raitaa,
kutoja sen parhaiten taitaa.*

*Loimi kun vihdoin on loppuun saatu,
kutojan ilona perinne ja laatu.
Mattojen värit hehkua luovat,
kodille lämpöä ja viihtyisyyttä tuovat.*

Vanhojen tavaroiden kertomaa

Meillä on Kimalassa vanha vilja-aitta. Se on toiminut aikanaan Kimalan kartanon viljavarastona ja se on rakennettu noin 150 vuotta sitten. Aitassa oli seitsemän laaria ja vilja kannettiin säkeissä jykeviä portaita yläkertaan, josta se kaadettiin pienistä luukuista laareihin. Laarin kyljessä oli kaukalo, jonka luukun avaamalla vilja voitiin sitten valuttaa suoraan säkkiin jauhettavaksi. Purimme pois osan aitan laarien seinistä, kun ne kävivät tarpeettomiksi. Näin saatiin mainiota säilytystilaa, jonne alkoi vähitellen kertyä talon vanhaa esineistöä.

Istun usein aitan hämyssä portaiden yläpäässä ja katsele ympärilleni levittäytyvää vanhojen esineiden paljoutta. Kaikki ovat minulle hyvinkin tuttuja ja pääosin Avellanilta kerättyjä 1940- ja 1950-lukujen työkaluja ja käyttöesineitä. Olin tuolloin koulupoika, joka vietti kaikki kesänsä ja talvilomansa Somerolla, joten montaa esinettä olen itse käyttänyt ja useimpiin liittyvä muistoja elämästä vanhan ajan maalaistalossa.

Kun astuu sisään aitaan, kiinnittyy huomio ensimmäisenä peräseinällä riippuviin Venäjän tsaariparin Nikolai II ja Alexandran kuviin. Seläläinenhan piti Venäjän vallan aikana olla jokaisen kodin seinällä, isompi kartanossa ja pienempi torpassa. Suurten taulujen välissä riippuu vielä pienikokoinen ”Suomen ystävän” Aleksanteri II:n kuva. Se lienee peräisin jonkun torpan seinältä.

Itsenäisyyden tultua hävisivät kuvat seiniltä. Useimmat varmaan hävitettiin, mutta osa katosi vinttien kätköi-

Juhani Lakio aittansa portailla. Sininen leili. Tuohituokkonen on kuvattu Syrjälän Matin tekemällä tuolilla.

– Kuvat kirjoittajan.

hin, kuten nämäkin. Tänään ovat tsaarien kuvat palanneet Venäjälläkin seinille, mutta meidän kuvamme olivat päässeet seinälle jo kauan ennen 1990-luvun murrosta.

Ensimmäinen antiikkiesineeni oli vanha sininen piimäleili. Hain kerran ilmeisesti onkivapoja Anna-tädin porstuan aitan alta, jonne pääsi pienestä luukusta. Silloin huomasin kivijalan vieressä kolme leiliä.

Otin niistä yhden valoon ja tajusin heti, että olin löytänyt jotain aivan ainutlaatuisia. Piimäleili oli tuollaisen vähän yli kymmenvuotiaan koulupojankin mielestä kiehtova, kaunis ja taidokas ja taatusti vanha esine. Leilistä tuli sitten aikoinaan aitan kokoelmien ensimmäinen esine. Toinen oli rukki. Nyt kuusikymmentä vuotta myöhemminkin pidän edelleen leiliä kiehtovimpana

esineenäni, vaikka niitä on kertynyt jo puolisen tusinaa. Sen muoto on kaunis. Sen pienet yksityiskohdat vaativat taitavaa kättä ja oikeita työkaluja, kuten kouruhöylää ja uranävverrintä. Leilin on oltava tiivis, sillä sitä käytettiin piimän tai kaljan viemiseen pellolle. Tosin minun aikamani ne eivät enää olleet käytössä.

Leilien lisäksi aitassa on paljon muita taidokkaita puuesineitä, kuten vakkoja, kiuluja, rosollikaukaloita, puupyttyjä, kauhoja, leipälapiota ja perunakappoja. Useat ovat varmasti Syrjälän Matin tekemiä. Matti eli tuvassaan lähes satavuotiaaksi ja teki vielä yli 90-vuotiaana saaveja ja kiuluja sekä heinäharavia.

Vakkoja käytettiin vielä minun aikamani heinänsiemenen kylvämiseen ja olenpa itsekin niillä nykyiset suojavyöhykkeeni kylvänyt. Rosollia Anna-täti teki puukaukalossa loppuun saakka ja puupyttyihin säilöttiin vastakirnuttu voi. Leipälapiota oli kahta mallia, kapea ja leveä. Leveällä leipä pantiin uuniin ja kapealla sitä siirrettiin tai otettiin pois. Perunakappoissa on kaikissa vuosiluku ja leima. Vuosiluvuista vanhimmat ovat 1800-luvulta ja kappojen määrä kertoo siitä, että aina 1950-luvulle saakka talon hyvillä hiekkamailla viljeltiin paljon perunaa.

Monet esineistä liittyvät talon vuotuisiin töihin, kuten heinäntekoon, elonleikkukseen tai vaikkapa leipomiseen tai lankojen käsittelyyn. Rukit, jotka vielä 20 vuotta sitten olivat muotiesineitä, ovat sen sijaan ainakin meillä saaneet väistyä aitan pimeään peräosaan.

Heinänteosta kertoo jyrkevä lenkkipäinen seivästyskanki, muutama säilynyt heinäseiväs sekä kattohirsien päälle säilötyt heinähangot ja haravat. Hangoista yksi on minun nimikkohankoni. Se on hieman pienempi ja lyhempi kuin muut ja siinä on erityisen sileä ja hienosyinen varsi. Olen aikoinani kaivertanut hangon varteen ”JUSSIN HANKKO”, jottei kukaan vaan ottaisi minun hankoani, joka sopi koulupojan sileille kämmenille muita paremmin.

Heinäharavakin on oikeastaan melkoinen taideteos, ja tiedän niiden kaikkien olevan Syrjälän Matin tekoa. Haravassa on neljää puulajia: varsi on suoraa ja kevyttä haapaa, lapa kovaa ja kestävä koi-vua, piikit sitkeää pihlajaa ja puunaulat lyömistä kestävä katajaa. Seivästyskanki on sepän takoma. Se on painava ja paksutyvinen. Seivästyksen suoritti yleensä talon vahvin mies ja meillä se oli Rajamäen Matti. Ennen seipäiden levitystä oli minun mieluisana työnäni ajaa haravakoneella heinät karheelle. Haravakoneella ajoi yleensä joku jo vähän varttuneempi poika ja se vaati huolellisuutta ja tarkkuutta, mutta oli muuten helppoa ja hauskaa. Piti vain oikealla hetkellä painaa piikit laukaisevaa poljinta.

Heinäpellolla oltiin yleensä koko päivä, joten päivärueen toi Anna-täti usein pellolle.

Suuressa korissa oli iso kuparipannu kahvia, piimäkannu, piapojauhoja, voileipää, kaljaa ja vettä sekä kasa pläkkilautasia. Ruokailun jälkeen pidettiin tunnin tauko, jolloin menttiin ”kerol maate”.

Aitassa on tietysti myös paljon menneiden aikojen ruokailukulttuurista kertovia esineitä. Tällaisia olivat pilkkumit eli ”ruukufadit”, joista osa on erittäin siroja ja kauniita. Kakku- ja piparkakkuformuja on paljon erilaisia, samoin puulusikoita, kauhoja ja lautasia. Leipäladoista tuli hyviä hyllyjä seinille ja löytyy-pä kaapin päältä reikäleivän teossa tarvittava pyöreä muotitirautta, jolla taikinakakusta painettiin oikean muotoinen reikäleipä. Myös leipänaskali oli tarpeellinen, ettei leivästä tullut kohokuorista.

Anna-täti oli erittäin hyvä ruuanlaittaja ja koska pihapiirissä oli vanha leivintupa ja siellä valtava metrin haloilla lämmitettävä leivinuuni, pystyi hän leipomisen lisäksi tekemään mämmiä, jouluisia laatikoita ja vaikka paistamaan joulukinkun. Erityisen herkullista oli vastakypsennetty mämmi tuohiropposessa sokerin ja kerman kera.

Voita kirnuttiin aitan nurkassa mäntineen seisovalla sinisellä kirnulla. Aiemmin kirnua varmaan säilytettiin samassa paikassa kuin niitä leijäkin. Jos vielä samaksi päiväksi sattui leipominen, niin

herkullisempaa yhdistelmää kuin tuore voi ja uunilämmin ruisleipä tuskin voi kuvitella.

Leivintuvan toisessa päässä oli renkitupa, jossa talon miesväki teki pimeinä aikoina kaikenlaisia puhdetöitä. Joku korjasi reenjalasta, joku veisti kirvesvartta tai valmisti tukki-reen uusia aisoja. Renkituvassa oli suuri takka ja erityisen hieno tunnelma: mäntypuun tuoksua ja tervan aromeja sekä hämyisä valaistus, jota vielä lisäsi leppoisa tarinointi.

Kerran kun pistäydyin renkituvassa, näin Koiviston Reinon tekevän pieniä tukkirekiä. Sellaisia pienelle pojalle sopivia, jotka kiinnostivat minua kovasti. Ilo olikin suuri, kun Reino sitten eräänä päivänä toikin ne minulle ja sanoi vain tekevänsä omalle pojalleen vähän paremmat. Reet tulivat hyvään tarpeeseen, sillä lukuisat kerrat toimme niillä Mustosen Asserin kanssa Anna-tädille polttopuita tien toisella puolella olevasta ladosta. Tietysti vesikelkalla olisi saanut paljon enemmän ja helpommin, mutta mehän tietysti käytimme mielummin omia tukkirekiä. Toinen veti ja toinen piti kuormaa pystyssä.

Joulukuun viikot ennen joulua olivat vanhan ajan maalaistalon elämässä aivan erityistä aikaa. Silloin naisväki siivosi, miesväki korjasi rekiä ja valjaita tai teki lumitöitä ja me

nuoremmat ainakin näpertsimme joulukuusen koristeita kävyistä, hopeapaperista ja vaikkapa naavasta.

Leipominen ja laatikoiden teko kuului olennaisena osana jouluvalmisteluihin. Peruna- ja lanttulaatikoita tehtiin aina ja ne kypsennettiin leivinuunissa. Laatikot olivat hyviä ja maukkaita, samoin riisipuuro ja ”väskynäsoppa”. Sen sijaan lipeäkalan tarpeellisuutta jouluruokana epäilin jo koulupoikana.

Aitan kattohirren päällä ovat yksipuiset tervatut sukset, joissa on Voitto-siteet. Ne kuuluivat oleellisesti joulun viettoon siksi, että halusin välttämättä aina hakea joulu-kuusen navetan takametsästä sukset jalassa ja kirves olalla. Ja niin teen muuten edelleenkin. Joulukuusen haku oli eräänlainen vanha rituaali. Siinä samoillaan koskemattomassa metsässä. Mieli rauhoittuu ja sanalla sanoen siitä alkaa joulu.

Istuessani aitan portailla omissa ajatuksissani tajuan miten mielenkiintoisen ajanjakson maaseudun elämässä olen päässyt näkemään: oma-varaistalouden ajan. Jäljellä ovat vain esineet. Niiden käyttötarkoitus ja merkitys on jo nykynuorisolle tuntematon. Olen tyytyväinen siitä, että olen onnistunut säilyttämään edes pienen osan tuon ajan esineistä tulevien sukupolvien ihailtavaksi.

Pienet Koiviston Reinon tekemät tukkireet. – Kuva kirjoittajan.

Maalaistalon vuodenkierto ja perinnetyöt

Suomen maaseutu eli vielä sotien jälkeen pitkälti omavaraisaloudessa. Talo tuotti jokseenkin kaiken, mitä se tarvitsi. Monet vielä 1940- ja 1950-luvuilla tehdyistä töistä määräytyivät vuodenaikojen mukaan ja monet niistä vaativat sellaista tietämystä ja ammattitaitoa, jota löytää enää vanhoista tavoista kertovien kirjojen lehdistä. Tekijät ovat jo iäkkäitä tai poistuneet jo kokonaan keskuudestamme, mutta toisaalla nämä vanhat perinteet ovat jälleen alkaneet kiinnostaa siinä missä maaseutu ja sen elämä yleensäkin. Vuodenkierto määräsi työt ja olen seuraavassa pyrkinyt muistelemaan omia kokemuksiani sodan jälkeisiltä vuosilta.

Tukinkaato

Metsään mentiin yleensä alkutalvesta, jolloin lunta oli vähemmän, pakkasta enemmän ja saha puri parhaiten. Ihanteellinen oli 10–15 asteen pakkanen. Lämpimämmällä säällä kastui ja kylmemmällä jäätty. Työssä tarvittiin hyvä justeeria eli kaatosaha, pari pokasaha ja jokaiselle miehelle oma kirves. Metsästä tukit tuotiin hevosella ja erityisillä tukkireillä, joista etumainen oli pidempi ja joustavampi ja takareki lyhyempi ja tanakampi. Rekien välissä oli säädettävä ketju ja luokkivaljailla varustettu hevonen veti rekiä koivupuisista aisoista, jotka oli kiinnitetty etureen sivuille erityisillä rekikoukuilla. Tukkireillä pystyi ajamaan vain eteenpäin, peruuttaminen ei onnistunut.

Jos justeeria oli hyvä samoin kuin ”pirrakaveri”, kaatui puu varsin nopeasti. Yllättävää kyl-

lä sahausessa ei ollut tärkeää voima ja nopeus vaan työparin yhteensopivuus. Justeerilla piti osata vetää kevyesti, mutta silti purevasti. Kaatunut puu karsittiin kirveellä, joka sekini vaati paitsi hyvän kirveen myös taitoa ja voimaa. Katkominen suoritettiin joko justeerilla tai pokasahalla. Sitten pitikin vain saada tukit rekeen. Paksun lumen aikaan oli edullista ottaa ainakin raskaimmat tukit kyytiin siten, että reet olivat valmiiksi vähän alamäkeen päin. Reen päälle tukit saatiin joko pyörittämällä, tukkisaksilla tai kangella. Hevonen pystyi kerralla tuomaan metsästä 6–8 tukkia eli 2–3 kuutiota puuta. Välipuiden avulla kuorman purku kävi kätevästi siten, että tukit pyörivät omalla painolaan paikoilleen.

Jäidenotto

Kun jäät olivat maaliskuun alkupuolella paksuimmillaan, otettiin niitä järvestä suurina paloina talteen kesäistä maidon jäädytystä

Parireet. – Kuva kirjoittajan.

Kaksi justeeria ja jääsaha.

– Kuva Armo Kuisma.

varten. Jäät säilöttiin erityiseen jäävarastokatokseen paksun sahanjauhokerroksen alle. Vielä elokuussakin löytyi sahanjauhojen alta täysin sulamattomia jäänpaloja, jota vietiin navetan betonisäiliöön maitoa jäädyttämään.

Kun jäähän oli tuuralla saatu kunnan avanto, aloitettiin sahaaminen erityisellä jääsahalla. Se muistutti justeeria paitsi, että hammastus oli isompi, saha pidempi ja alapäässä oli painava rautamöykky. Aloittelijoille sanottiin usein, että ”sää poika saat mennä sahhaamaan tuult alapäästä!”

Jääpalat sahattiin säännöllisiksi kuutioiksi, jotka olivat metrin verran kanttiin-sa. Avannosta jäät nostettiin erityisellä jäätelillä, jota varten tarvittiin hevonen. Teli uitettiin ensin jääpalan alle ja sitten kiinnitettiin vain vetokoukku valjaisiin ja pala vedettiin jäälle. Kun paloja oli tarpeeksi, vedettiin ne piikkilankalenkillä lavarekeen ja kuljetettiin navetan lähelle jäävarastoon. Vaikka Pusulanjärven vesi oli tuolloinkin aika

tummaa, olivat jääpalat aina kirkkaan sinisiä.

Napakelkka

Leikki on lasten työtä, ja siksi sellainen lähes unohtunut talvinen perinneleikki kuin napakelkka on otettava mukaan talvisiin rientoihin. Minun lapsuudessani oli napakelkka aina Ryhtänkirkussa, missä oli tarpeeksi vahva jää, mutta tarpeeksi matalaa, jotta napapaalun sai juntattua pohjaliejuun. Ja tietysti tarpeeksi lapsia kelkkaa käyttämään.

Aluksi juntattiin avannon läpi pohjaan vahva paalu, jonka yläpäässä oli rautatappi. Sitten tarvittiin yli kymmenmetrin suora salko, jossa oli tappiin sopiva reikä. Salon paksulle puolelle mahtui 3–4 työntäjää. Ohueen vapaaseen päähän kiinnitettiin tavallinen mahakelkka. Jää oli tietysti puhdistettava lumesta koko alueelta. Tämä oli tärkeää sekä kelkan liukumisen että turvallisuuden kannalta. Kelkalla sai nimittäin aivan hurjan vauhdin, ja jos sen kyydistä lensi, sai pitkän liu’un sileää jäätä pitkin. Vaarallinen ei napakelkka ollut, mutta voi sitä iloa ja vauhdin hurmaa, jonka sen kyydissä sai.

Lannanajo

Viimeisten keväthankien aikaan oli tapana ajaa talven aikana navetan eteen kertyneet lantapatterit pelloille. Keli oli yleensä hyvä, ja raskaatkin kuormat kulkiivat kevyesti hankikannoilla pelloille. Parirekien päällä oli lantalava ja kuorma-

tapahtui talikoilla eli käsin. Erityisesti aamupakkasella oli lämpimässä lantakasassa lähes mukava seistä. Työ oli talikolla nostellen aika raskasta, mutta kyllä me Mustosen Asserin kanssa teimme täysiä kuormia tunkiolla. Mutta pellolla eivät voimat riittäneet kuorman kaatamiseen patteriin. Tämän asian korvasi Liisa-niminen aika raisu hevonen, joka tuli aina täyttä laukkaa pellolta takaisin tyhjän reen kanssa.

Lanta ajettiin yleensä ”kesämaalle” eli kesantopellolle, jossa patterit seisoivat pitkälle kevääseen. Ne levitettiin vasta ennen äestystä. Levityksessä käytettiin hevosvetoista kuoppaa, jolla lohkaistiin patterista iso pala, joka sitten saatiin kipattua sopivaan paikkaan. Loppulevitys tapahtui talikolla ja se oli kaikkein raskain ja tylsin työvaihe. Mutta pelto oli sen jälkeen valmis äestettäväksi syyskylvöjä varten.

Kattopäreiden teko

Talven metsätöiden tuloksena oli metsän reunaan kertynyt pino noin 40-senttisiä pöllejä, joista tehtiin kesän korvalla kattopäreitä. Puuaines ei saanut olla liian kuivaa, mutta kuitenkin sen piti olla seissyttä, että kuori irtosi.

Avellaneilla tuotiin pärehöylä tappurimakasiinin taakse, jossa sitä pyöritti sähkömoottori. Höylässä oli edestakaisin liikkuva höylänteriä, jota vasten pölkyä painettiin. Jokaisella työnnöllä höylä veisti pölkyn pituisen päreen kunnes pölkystä oli jäljellä vain kolmikulmainen ”klapi”.

Erityisesti ihailin pölkky-mestaria, ettei häneltä koskaan mennyt sormia pölkyn mukana sekä kiinniottajaa, joka otti pärenipun lennosta kätevästi syliinsä ja latoi ne sitten siisteihin pinoihin viereensä. Kun päreitä oli riittävästi, ne sidottiin nipuik-

si koon mukaan ja pantiin johonkin katon alle kuivumaan syyspuolella tapahtuvaa katontekoa varten.

Vihdan teko

Koivu on lehtevimmillään juhannuksen tienoilla ja silloin käytettiin kokonainen päivä vihtojen ja myös kerpupujen tekoon, mutta viimeksi mainitusta minulla ei ole henkilökohtaisia kokemuksia. Vihtoja tehtiin pääasiassa raudus- eli riippakoivuusta, mutta myös hieskoivu tai jopa tammi kävi. Avellanilla kaadettiin Lerpakan alueelta varhain aamulla kymmenkunta lehtevää koivua, jotka kuljetettiin renkituvan eteen nurmikolle karsittaviksi. Karsinta tapahtui vesurilla ja suuresta lehdeskasasta sai jokainen käydä valitsemassa mieleisensä kimpun. Kun kimpun oli aseteltu tasaiseksi, tasattiin sen tyvipuoli kirveellä pölkyn päällä. Tämän jälkeen alkoi varsinainen vihdan sitominen.

Vihdanteon perinne siirtyi isältä pojalle ja sen vaikein vaihe oli juuri oikea sitominen. Ensin notkea koivuvitsas kierrettiin köysimäiseksi ja sitten se sidottiin tyven ympärille kierteisin sidoksin,

joita ei voi sanoin kuvailla. Tämä on nimittäin vaihe, jossa jokaisella on omat tapansa. Lopulta ainakin meillä vihdat sidottiin ylijääneellä vitsaksella pareittain siten, että ne voitiin ripustaa orsille kuivumaan.

Jos vihtoja käytettiin talvella, ne piti panna ensin kuumaan veteen hautumaan. Silti lehtiä irtosi paljon. Kaikkein kestävimpiä olivat tammivihdat. Meillä on vieläkin saunakamarin katossa lähes 20 vuotta sitten kuolleen isäni tekemiä tammivihtoja.

Elonleikkuu

Rukiin- eli elonkorjuu vaati kesäajan töistä vielä 1950-luvulla eniten työvoimaa hehtaaria tai viljatonna kohden. Alat olivat ainakin Avellanilla suuret, jopa 10–15 hehtaaria ja työ oli hyvin pitkälti käsityötä ja työvaiheita oli monia.

Elonleikkuu alkoi niitolla, joka tapahtui pääasiassa yöllä. Leikkuukone oli iso ja sitä veti kaksi hevosta. Koneessa oli suuri puolipyöreä pöytä ja neljä haravaa muistuttavaa siipeä, jotka vetivät terien katkaiseman rukiin suunnilleen lyhteen kokoiseksi

kasoiksi pellolle. Lyhteiden eli ”jalallisten”, kuten Somerolla sanotaan, sitominen tapahtui käsin. Otettiin kahmalollinen ruista, kierrettiin samalla oljista sidos, jolla kuhilas vyötettiin keskeltä nopealla mutta pitävällä solmulla kiinni. Kuhilaat koottiin myöhemmin ja pantiin yksi lyhde katoksi, jotta sadevesi ei päässyt kuhilaan sisälle. Toisin kuin muut viljat, rukiit kuljetettiin enimmäkseen lyhteinä sellaisenaan latoon ja puitiin tarpeen mukaan vasta talvella. Rukiin tähkässä nimittäin jyvät ovat erittäin tiukassa, ja lisäksi pitkää olkea voidaan käyttää myöhemmin vaikka katon teossa.

Pärekaton teko

Vielä 1800-luvulla olivat sekä asuin- että ulkorakennusten katon Somerolla pääasiassa pärettä. Sodan jälkeen tehtiin asuinrakennuksiin useimmin tiilikatto ja ulkorakennusten pärekattoja joko uusittiin tai peitettiin huovalla. Olen ollut mukana kahden pärekaton teossa. Ensimmäinen tehtiin heti sodan jälkeen ja silloin istuin ladon seinän vieressä ja naputtelin pienellä vasarallani päreitä ladon seinälautoihin toisten ollessa katolla. Löysin näitä seinäpäreitäni vielä muutama vuosi sitten. Toisella kerralla sain jo lähetellä pärenippuja köyden kanssa alhaalta katolle.

Katon teko aloitettiin aina alhaalta eli räystäältä ja ennen päreen kiinnittämistä tarkistettiin taivuttamalla, että päreen ”riisteer” olivat alaspäin. Alla oli ruodelaudoitus ja välillä tarkistettiin laudalla tai langalla, että riveistä tuli suoraa. Pärekaton teko jos mikä oli ryhmätyötä, jossa juttu luisti siinä kuin työkin.

Olkikaton teko

Olin pikkupoikana näkemässä Lerpakan makasiinin

Elonleikkuu Lehtimäen pellolla 1935.
– Somero-Seuran kuva-arkisto.

Matti Syrjälän tekemällä tuollilla perunakappa ja höyliä.
– Kuva kirjoittajan.

olkikaton teon. Silloin oli Avellanilla vielä riihi, jossa katto-oljet puitiin, jotta olki saatiin pysymään pitkänä. Sitä, millä katto oli aikaisemmin päällystetty, en muista, mutta niin heikkokuntoinen se oli, että ilman erityisiä tukilautoja ei katolle ollut asiaa. Niiden avulla saatiin olkiniput kuitenkin katolle levitettyä.

Puinti suoritettiin lyhteitäin ja katoniput vahvistettiin vielä erityisillä sisälnaruilla, joita käytettiin myös katon sitomiseen. Työ aloitettiin räystäältä kuten pärekattokin. Lyhteet asetettiin suoraan riviin tyvet alaspäin ja sidottiin kiinni erityisillä sidoslangoilla. Katosta tuli paksu ja uutena hyvin kaunis ja erikoinen. Minulle jäi sellainen kuva, että se olkikatto ei voinut olla kovinkaan pitkäaikainen. Seuraava vaihe oli sitten katon sortuminen ja talon purkamisen. Tanskassa näkee paljon olkikattoja, mutta ne pohjustetaan aivan eri tavalla ja voi-

daan myös uusia ja kyllästä.

Piapojuhon teko

Someron kansallisruuan, piapojauhon, teko kuului talon jokasyksyisiin askareisiin. Kun kaurat oli puitu syyskuun alun tienoilla, alkoi Avellanin karjakeittiön suuressa muuripadassa piapon keitto. Ainekset olivat yksinkertaiset: kaurat kuorineen, vähän herneitä, suolaa ja vettä. Ja tuli alle. Keitosta hämmennettiin aika ajoin suurella puukauhalla ja keittoaika oli pitkä. Jos iltapäivällä aloitti, niin keitos oli seuraavan päivän puoliltapäivän valmis säkitettäväksi. Kuumuutta ei tarvinnut olla paljon, ja viimeiset tunnit keitosta lähinnä haudutettiin. Säkitettäessä seos oli jo kuumaa puuroa ja sen verran jäähtynyttä, että matkalla hevosella riihikuvatukseseen säkin päällä saattoi istua kuin lämpöistuimella ikään.

Koska Avellanilla ei enää

1950-luvulla ollut omaa riihettä, kuivatettiin kertyneet kaksi säkellistä Metsolan savuriihessä kaukana Mattilan takana pitkän metsätaipaleen päässä. Jossain määrin huvennut piapojauhoaines haettiin sitten parin päivän päästä takaisin ja jauhettiin myllyssä jauhoksi, jolloin lopultakin kaurankuoret saatiin pois. Piapojauho oli valmista ja säkitettiin valkeaan jauhosäkkiin, josta sitä sitten aina tarpeen mukaan otettiin jauhokauhalla pienempään astiaan.

Saippuanteko

Teurastus ajoittui useimmiten syksyyn, jolloin eläimet olivat lihavimmillaan. Sian teurastus tapahtui yleensä kotona ja sain pyörällä mennä päivää paria aikaisemmin pyytämään Nordgrenin Svantea Saarentaan puolelta teurastusta suorittamaan. Vaikkei teurastus mikään mukava toimitus ollutkaan, ei se minulle tehnyt häijyä sen enempää kuin vaikka lehmän poikiminen. Aluksi sikaa lyötiin lekalla päähän, sitten pistoolilla niskalaukaus ja lihakuuilla takajaloista keittokopin kattoon riippumaan. Lihat leikattiin ja suolattiin, suolet pestiin makkarankuoriksi ja sisälmykset, rasvat ja muu aines kerättiin muuripataan saippuan keittämistä varten. Saippuaan tarvittiin lisäksi lipeää, suolaa ja jonkin verran vettä. Alkoi hidas ja pitkä

keittäminen, joka kesti ainakin vuorokauden kunnes vaalea saippua-aines alkoi nousta keitoksen pinnalle. Lämpöä vähennettiin ja saippua sai vähitellen jäähmettyä.

Sopivan kovaksi jäähmettynyt saippua leikattiin tämän jälkeen suoraan padassa paloiksi, jotka sitten lastan avulla nostettiin pitkälle laudalle riviin kuivumaan. Saippua voitiin myös hajustaa erilaisilla yrteillä tai vaikkapa tervalla. Tällaisia 1950-luvun saippualautoja löytyi jostain hirren päältä vielä muutama vuosi sitten, mutta hiiret olivat pitäneet siitä huolen, ettei niistä paljon ollut jäljellä.

Jouluvalmistelut

Joulun valmistelu alkoi suursiivouksella jo pari viikkoa ennen joulua. Kinkku otettiin likoamaan, samoin lipeäkala. Koska talossa oli verraton leivinuuni, tehtiin suuri osa jouluruuista siellä: laatikot, kinkku, pullat, piparkakut ja muut leivät. Riisipuuro keitettiin suuressa padassa hellalla ja sen kanssa kuului ehdottomasti seka-hedelmäsoppa. Joulukuusen koristeet tehtiin vielä minun lapsuudessani itse. Oli käpyjä, hopeapaperitähtiä ja erilaisia värillisestä paperista tehtyjä paperirimssuja. Joulukuusi haettiin metsästä aattona ja joulupukki tietysti tuli aina. Käännetyn turkin sisällä naamari päässä oli useimminkin tätä kirjoittava lukiolaispoika.

Saippuat on valmistanut Sari Vitka. – Kuva kirjoittajan.

Hovilan kartanon kunnostus

Hovilan sukukartano, joka rakennettiin 1840-luvulla on restauroitu entiseen loistoonsa ja avattu juhlayleisölle keväällä 2011. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaassa päärakennuksessa on kunnioitettu aikakautensa rakennustapaa, tyyliä ja makua. Kaikessa pyrittiin säilyttämään vanhan tunnelma sellaisena kun se oli Vihtori Hovilan ollessa isäntä 1800-luvun lopussa. Tilaa on noin neljäsataa neliometriä, johon sisältyy saleja, herrasväen huoneita, neitien kamareita ja valoisia kuisteja, vanha kärjäsali ja viimeisenä hämärä pakaritupa.

Kunnostustöiden alkaessa kartanon rakennusten kunto oli kohtalainen. Päärakennus oli ollut yli viisikymmentä vuotta asumattomana, ja yli kolmeenkymmeneen vuoteen tilalla ei ollut tehty mitään kunnostustöitä. Onneksi, sillä näin niiden tilaa ja arvoa ei myöskään ollut pilattu.

Salista löydettiin alkupe- räiset katto- ja seinämaalaukset, jotka kunnostettiin Museoviraston valvonnassa. Salin yhdelle seinälle jätettiin esille myös fragmentti vanhaa alimmaista seinämaalausta, jonka yhteyteen kuulunut osa lehtikuvioista katon holkkalista vahvistettiin. Vanhoja tapettikerroksia otettiin talteen kuusi. Hovilan vanha bieder-meier sohva verhoiltiin ja lisäksi hankittiin toinen bieder-meier kalusto, joka alkuaan on teetetty Porvoon pappilaan 1820. Lepänjuuripöydän ympärillä on Raumalta kotoisin olevat biedermeier-tuolit. Kartanon saliin kuuluu taffelipiano. Kattokruunuksi hankittiin kertaustyylinen kristallivalaisin. Vanha lankkulattia

Eteisestä päästään ruokasaliin, josta aukeaa ovet kahteen kamariin ja kärjäsaliin.

– Kuvat Matti Torkkomäki.

otettiin esiin ja maalattiin harmaaksi. Salin verhotangot ovat alkuperäiset, vain niissä ollut kultamaalaus vahvistettiin. Hovilan verhot ovat pääosin valkoista pellavaa tai puuvillaa.

Daamien salonkiin kunnostettiin Hovilan vanha rokokoo-ryhmä. Kellertävän alkuperäisen kattomaalauksen

mukaisesti kalusto verhoiltiin keltaisella. Salongin ja salin lipastot ovat Hovilaan kuuluneita. Seinällä on mm. Ingrid Söderströmin maalaus Pirjo Hovilasta vuodelta 1946, jolloin Kaino Hovilan tytär oli neljävuotias. Rokokoo-peili koristaa sohvaryhmää.

Aune Korvenojan äidiltään Maria Avellanilta perimä

paitscheff-kalusto löysi verhoilun jälkeen sopivan paikan Herrain huoneesta. Sinne sijoitettiin myös Juho Hovilan kirjoituspöytä. Seinille kehystettiin sekä Juhon hevostunnikirjat että hänen isännyytensä aikaiset presidentit: Mannerheim ja Svinhufvud. Mannerheimin allekirjoittamat tunniakirjat kertovat nuoren isännän, luutnantti Kaino Hovilan, kaatumisesta jatkosodan alussa. Tämän huoneen kattomaalauksia löytyi kaksi: 1840–50-luvulla luppupaperille maalattu vihreäkuviainen sekä 1870 tehty monivärinen kattomaalaus, joka parempikuntoisena konservoitiin ja sen alle jäänyt dokumentoitiin.

Iso eteisen vanha korkkimatto otettiin esille. Trymo peili konsoleineen 1800-luvun alusta on hankittu Porvoosta.

Ruokasalin entinen vaaleansinisen tunnelma säily-

Suuressa salissa on entistetty katto- ja seinämaalaukset. Hovilan vanha biedermeier-kalusto kunnostettiin salia varten.

Yllä osia vanhoista kattomaalauksista ja salin uusi koristekuvio. Konservattori entistämässä salin kattoruusuketta. Oikealla keltainen kärjäsali ja Hovilan pääkuisti.

– Kuvat Matti Torkkomäki.

teettiin ja entisestä tapetista teetettiin fragmenttitaulu. Verhoiksi valittiin vanha rullaverhomalli ja puuvillaiset valkoiset sivuverhot. Ruokasalin vanha suorakulmainen uuni on Someron Kultelan Roosin uuneja.

Ruokasalista on pääsy kahteen pieneen neidonkamariiniin. Toinen kamari lienee ollut kartanon vierashuone, josta kertoo valkoinen Salon Kaakelitehtaan uuni ja pinkopahvikaton alta löytyneet rippeet hyvin vanhasta kattomaalauksesta. Lattia on vanhaa ruusukuvioista aitoa korkkimattoa. Hovilassa oli lukuisia sivustavedettäviä sohvia, joista valkoiseksi maalattu sijoitettiin yhdessä vanhan liinavaatekaapin kanssa vastapäätä kaakeliuunia. Edellisten emäntien huolellisesti tehdyt käsityöt ovat esillä liinavaatekaapissa. Juho Hovilan poikien (Aarnen, Yrjön ja Kainon) kouluaikaiset piirustukset kehystettiin seinille.

Kahden kamarin välistä löytyi pieni salaovi, joka oli tapetoitu 1800-luvun alun tapetilla. Ovi johtaa toiseen pikkukamariiniin, joka on ka-

Hovilan navetta, holvattu kivikellari, vanha aitta, makasiini ja vanha saharakenus on remontoitu vuosina 2007–2011. Alakuvassa 1600-luvulta oleva holvikellari. – Kuva Matti Torkkomäki.

lustettu kokonaan alkuperäisillä Hovilan huonekaluilla. Sivustavedettävä ns. Ypäjän mallinen sohva ja tassujalkainen lipasto sekä vanha arkku löysivät paikkansa kamarista. Ruokasalissa ja kamarissa ovat somerolaiset, kellertävät Kultelan saven Johan Roosin kaaliuunit. Matilda Hovilan 1900-luvun alussa saama kunniakirja voista on sijoitettu vanhan Singerin yläpuolelle.

Hovilassa pidettiin kärjjiä 1880–1900. Tilavaan kärjäsaliin mahtuukin runsaasti väkeä tänäkin päivänä. Korkean alapaneelin yläosaan hankittiin Keski-Euroopasta vanhantyylinen tammenleivätapetti. Ikkunaverhoiksi valittiin valkoiset puuvillakankaiset sen ajan tyyliset ”heittoverhokapat”. Pöydät teetettiin vanhojen mallien mukaan ja tuolit ovat osittain

Hovilan kartanon kunnostus aloitettiin kesällä 2009 hirsirakenteiden kengityksellä ja murtuneiden kattotuolien vahvistamisella. Päärakennus maalattiin kesällä 2010. – Kuva Matti Torkkomäki.

kustavilaisia. Kaksi komeaa lautaskaappia ja vanhat majolika-lamput täydentävät sisustuksen.

Kärjäsalin odotustilan seinät roiskemaalattiin. Roiskemaalasta löydettiin Hovilasta useammastakin huoneesta. Hovilan vanhat aidot wieniläiset Thonet-tuolit sijoitettiin vanhan kääntöpöydän ympärille. Vanha Hovilan sivustavedettävä sai harmaan värin. Vaatturin korkean työpöydän yllä on kaksi vanhaa suutarinlamppua.

Verhokapat ovat reikäomelta. Kalustukseen kuuluvat myös Hovilan 1700-luvun korkea kaappi sekä alun perin Ruotsista tuotu puusohva. Ainoa Hovilassa säilynyt kattovalaisin jugend-ajalta, antaa hyvän lisävalon isoon tilaan.

Eteisestä aukeaa koristeellinen mutta vankka ovi pakaritupaan, jota hallitsee mahtava valkoinen kolmenkymmenen leivän leivinuuni. Pakarituvan katossa on asiaankuuluvat leipävartaat. Lattialankut koholla olevine oksineen kertovat ahkerista askelista. Hovilan vanha renginkaappi on nostettu seinälle. Pieni ruokapöytä on 1800-luvun alusta. Puuvillaiset salusiiniverhot on kiinnitetty ajan tavan mukaan kantinauhoilla.

Hovilan keittiötilat ovat modernit. Vanhan tunnelman säilyttämiseksi yläkaappien tilalla on avohyllyt, joilla säilytetään vanhoja lasipurkkeja ja astioita. Teollinen liesi ja astianpesukone ovat nykyaikaa. Keittiön toisessa huoneessa on osa jäljellä olevaa kattomaalasta ja Hovilan vanhin uuni. Pala savirappausta jätettiin näkyviin.

Keittiöstä avautuu näkymä Hovilan 1700-luvun aikaiselle aitalle, joka kunnostettiin ja jonka katolle palautettiin vanha vellikello.

Isännän vaihtuessa 1900-luvun alussa Hovilaan rakennettiin kaksi kuistia. Isompi lasiveranta on sisus-

Aune Korvenojan äidiltään perimä paitscheff-kalusto sijoitettiin Herrainhuoneeseen. Seiniällä Svinhufvudin ja Mannerheimin muotokuvat. – Kuva Matti Torkkomäki.

Daamien salongissa on Hovilan vanha rokokoorhymä. Salongin lipasto on myös kartanon vanhaa kalustoa. Seiniällä Ingrid Söderströmin maalaus Pirjo Hovilasta vuodelta 1946.

– Kuva Matti Torkkomäki.

tettu 1920-luvun tyyliin. Valkoisen kesäiset huonekalut on verhoiltu siniraitaisilla kankailla. Ikkunalaudoilla kukkivat vanhat pelargoniala-

jikkeet. Eteisen ulko-ovessa on shakkikuvioiset pikkuikkunat. Pienemmän kuistin kalusto sai koristeikseen punaraidalliset tyynt.

Hovilan pihapiiriin on istutettu perinnekasveja ja lehtipuita sekä hedelmäpuita. Puiston kunnostuksella on pyritty 1900-luvun vaihteen tunnelmaan.

Häntälästä ”Vuoden kaupunginosa”

Kotiseutuliitto nimesi Häntälä Vuoden kaupunginosaksi 2011. Se oli tämän vuoden suurin uutistapahtuma Someron kyliltä. Uutisoitien myötä tiedotusvälineet levittivät Häntälän kylän ja olemassaolon kaikkien suomalaisten tietoisuuteen.

Nyt on myös aika nostaa esille taho, josta tapahtumaketju lähti liikkeelle.

Kotiseutuliitto haki ehdokkaita Vuoden kaupunginosaksi. Mietimme Somero-Seurassa, että Häntälä olisi selkeästi paikka, jolla olisi mahdollisuuksia menestyä mittelössä. Niinpä seura ehdotti Häntälää. Ja hyvinhän siinä kisassa kävi, kuten nyt jo tiedämmekin.

Kotiseutuliitto perustee valintaansa Häntälän aktiivisuudella ja vahvalla yhteisöllisyydellä. Häntälä on hyvä esimerkki vireästi toimivasta, kylämäisestä kaupunginosasta, joka toimii aktiivisesti elinvoimaisuuten-

sa ylläpitämiseksi.

Liitto muistuttaa, että Häntälän asukkaat ovat muun muassa toimineet tarmokkaasti kyläkoulun säilyttämisen puolesta, ja uusia asukkaita on houkuteltu perustamalla tonttipörssi.

Halusimme valinnallamme kiinnittää huomiota siihen, että kaupunginosa voi olla myös maaseutumainen asuinpaikka. Kuntaliitosten myötä yhä useampaan kaupunkiin liittyy maaseutukuntien kylä, jotka muodostavat kaupunginosia. Kunta- ja palvelurakenteen uudistuessa uusien suurkuntien kaupunginosien oma aktiivisuus on entistäkin tärkeämpää, valintaraadin puheenjohtaja Rauno Lahtinen toteaa.

Kotiseutuliitossa pantiin tyytyväisyydellä merkille, miten häntäläläiset pyrkivät aktiivisesti yhteistoimintaan Someron kaupungin kanssa. He ovat mukana Someron kylien neuvottelukunnassa sekä

Häntälän kylätoimikunta. Vasemmalta Sanni Ingerman-Laine, Anne Heino, Raija Mäkinen, Pirjo Merivirta, Miia Puska, Aila Setälä ja Pirjo Laakso. – Kuva Armo Kuisma.

kyläsuunnitteluhankkeessa, joka pyrkii luomaan yhteyksiä kylien ja kaupungin välille. Häntälässä on valittu työryhmä, jonka tarkoitus on laatia alueelle asukkaiden tahtoa edustava epävirallinen kaava, jota kaupunki voi hyödyntää maankäytön suunnittelussaan. Kotiseutuliitossa huomattiin myös Häntälän vilkas yhdistystoiminta ja yhteistyö yhdistysten välillä.

Suomen Kotiseutuliitto on etenkin paikallista kulttuuriperintöä ja kotiseututoimintaa vaaliva keskusjärjestö, jonka jäsenenä on 631 kotiseutu- ja kaupunginosayhdistystä, lukuisia alueellisia kotiseutujärjestöjä, kaikki maakuntien liitot ja yli kolmannes Suomen kunnista.

Liitto vaikuttaa lainsäädäntöön ja hallintoon kotiseututoiminnan edellytysten tukemiseksi sekä elinympäristön laadun ja ihmisten viihtyvyyden parantamiseksi. Kotiseutuliitto antaa jäsenilleen neuvontaa ja koulutusta, julkaisee alan kirjallisuutta ja edistää kotiseudun tutkimusta ja tuntemusta.

Kotiseutuliitto on valinnut vuoden kaupunginosan vuodesta 2001 lähtien. Ensimmäisenä sen sai Port Arthur Turusta. Ennen Häntälää ovat vuoden kaupunginosia olleet Käpylä Helsingissä, Kommila Varkaudessa, Kypärämäki Jyväskylässä, Hupisaaret Oulussa, Kontula Helsingissä, Nakertaja-Hetteenmäki Kajaanissa, Anttilanmäki Lahdessa, Tapanila Helsingissä sekä Roihuvuori Helsingissä.

Häntälässä järjestetään joka vuosi Kävele Pariisiin -tapahtuma, jonka pääpalkintona on matka Pariisiin. Mehukanisteria asettelee Raija Mäkinen, vieressä Outi Säkjäjärvi ja haitaria soittaa takana Lasse Nevalinna. – Kuva: Sauli Kaipainen.

Viljanviljelyä Häntälän notkoissa

Syntymäkotini Grönbacka on keskellä notkomaismaa. Sieltä pääsee ilman notkon ylitystä ainoastaan yhteen suuntaan Kuusjoelle. Ruotsinkielinen nimi muutettiin Murronniemeksi, koska sen oikean suomennosnimen Vihermäen setäni oli ehtinyt varaamaan itselleen. Murronniemi sopi vallan mainiosti nimeksi kotitalolle, koska maat rajoittuivat Murronkulmaan, joka on yksi Häntälän kylän sivukulmista.

Elettiin sitä aikaa, kun laitumia yritettiin parantaa. Notkoja raivattiin kaatamalla tuomet, pihlajat ja katajat pois, kannot kiskottiin ylös ja maa kynnettiin. Kahden vuoden rukiin viljelyn jälkeen siihen kylvettiin heinää. Heinänsiemenseokseen kuului timotein ja apilan lisäksi muitakin heinälajeja, esim. nurminataa. Tämä siksi, että laitumella olisi karjalla aina jotain syötävää.

Jyrkän notkon kyntäminen oli luku sinänsä. Siinä tarvittiin hevospari, joka oli tottunut kalteviin ja jyrkkiin paikkoihin. Kaksi miestä tarvittiin ohjaamaan hevosia ja kyntöauraa. Maa kynnettiin sivusuuntaan. Vältti kääntyi alaspäin, joten kyntäminen aloitettiin notkon pohjalta ja kynnettiin aina samaan suuntaan. Se oli kovaa hommaa, kun aura piti kannatellen kuljettaa aina aloituspäähän. Sitten maa hankmottiin hevosparilla samoin lapesuuntaan ja kylvettiin yhden hevosien vetämällä kylvökoneella. Vilja koottiin hevosparin vetämällä tuuppureilla. Se työ olikin oikea taitolaji. Oli myös jalaksilla kulkevia heinähäkkeitä, joilla tavalli-

Helga Laakso. Seinällä Pirkko-Liisa Rekolaisen maalaus.
– Kuva Armo Kuisma.

sesti notkoheinät koottiin, mutta häkki kaatui helposti. Tuuppurit pysyivät pystyssä, vaikka ne olivat kuin maailmanlopun välineet. Ne keikkuivat. Kun meni takapäähän, etupää nousi ylös. Tämä johtui keskellä tuuppureita olevista pyöristä. Notkon loivemmasta eli laukumasta mentiin alas ja tuottiin kuorma ylös. Alas mennessä köytettiin pyörät kiinni rehtoihin. Muuten eivät hevoset olisi voineet pidättää tuuppureita, koska aisoina olivat köydet tai ketjut. Köysi- tai ketjuaisaiset kakkulat kiinnitettiin tuuppureihin noin kaksikymmentäsensenttisellä s-muotoisella koukulla, joka kuitenkin helposti irtosi. Isä teetti Stälbergin pajassa koukun, jonka toinen pää oli melkein umpinainen silmukka ja toinen pää vähän loivempi. Ajettaessa hän työnsi vielä kepin tiukentamaan silmukka. Isä kutsui keksintöään ”Sattuma-Villen konstiksi”. Sattuma-Ville

Tuuppurit eli heinäkorjuukärryt, jossa on myös jalakset. Laitojen eli rehtojen sisään saatiin tehtyä kunnan kuorma. – Kuva Armo Kuisma.

oli sarjakuvasankari, joka seikkaili Maaseudun Tulevaisuudessa.

Kuormaa kerättiin lapesuuntaan kulkien. Toinen pyörä avattiin ja alhaalta otettiin muutama lapos ja kun vinottain nousiin ylöspäin, niin heitettiin samalla lappoita tuuppureihin. Sitten avattiin molemmat pyörät, kun tultiin ylösnousupaikkaan. Ei sieltä mitään suuria kuormia kerralla voinut tuoda. Raskastahan se oli hevosillekin, ei yksin ihmisille. Kun sitä aikaa muistelee, on kuin se olisi satua, mutta täyttä totta tämä kuitenkin on.

Vuonna 1963 mieheni otti ylös Kaunelan talon jyrkän notkon, joka kylvettiin ensin rukiille. Jyrkkä notko oraspeltona oli syksyllä niin kauniin tumman vihreä, että pyysin opettaja Pirkko Rekolaisen maalaamaan näkymästä taulun. Taulu on tälläkin hetkellä olohuoneeni seinällä, tosin ruskaväreissä, joten minulla on pala Häntälän notkoa aina näkyvissä.

Rukiin jälkeen tämäkin notko kylvettiin heinäsiemenseoksella. Kahtena ensimmäisenä vuotena keräsimme sieltä heinän ja sen jälkeen maa jäi laitumeksi. Ensimmäisinä vuosina leh-

mät laskettiin heinäkorjuun jälkeen syömään odelmaa.

Maanviljelys ei ole ollut helppoa koskaan. Me tulimme aivan hyvin toimeen olemattoman pienellä maatilalla. Olin pikkutalon emäntä, rakastin ensiksi miestäni, toiseksi pientä karjaani ja erittäinkin Arpa-nimistä lehmääni, joka antoi meille kolmetoista vasikkaa. Kaikki vasikat olivat yhtä lukuun ottamatta lehmävasikoita. Nimitin sitä lehmää Onnenarvaksi. Sillä oli hyvät tuotokset, joten saimme myytyä vasikat tiineinä hiehoina Norjaan ja Neuvostoliittoon.

Häntälän notkot ja niissä laidunnetut lehmät olivat elinehtomme. Nyt notkot ovat matkailunähtävyyksiä, mutta edelleenkin karjan laitumia. Luontopolkua pitkin pääsee ihailemaan notkomaisemia. Polku kulkee Kaunelan laitumien kautta Murrunkulmalle, missä hehkuvat keväisin keltaiset kullerot, ja sieltä Häntälän kylän lävitse takaisin entiseen alakouluun, joka nyt toimii Kyläkeskukseksi. Näin muuttuu maailma. Notkojen viljelyä on kuitenkin hauska muistella, kun seurailee tämän päivän tehokasta maataloutta.

Häntälän notkot on jälleen otettu laidunmaaksi.

– Kuva Armo Kuisma.

Vinttikaivo

Kustaa Frid uuden kaivonsa kannella.

– Kuva Manu Kärki.

Kustaa Frid rakensi viime keväänä talonsa pihamaalle Terttilään vinttikaivon. Kaikki tarvepuut löytyivät omasta metsästä. Sopivan haarapuun etsimisessä niskakin jo kipeytyi, mutta lopulta sellainen löytyi. Sinkkiämpärin tilalle hän aikoo tehdä ensi talvena puuämpärin.

Työvuosinaan Frid rakensi taloja ja talusrakennuksia hyötykäyttöön, mutta siirtyi

eläke-päivinä enemmän vapaa-ajan rakennuksiin.

Pihalla on jo kaksi huvimajaa ja ensi kesänä on suunnitelmassa tuulimyllyn rakentaminen. Isompien rakennelmien ohella Kustaa veistää puusta monenlaisia pienempiä esineitä ja puukkokokoelmaansa hän täydentää käymällä huutokaupoissa.

Kun isoisa auton osti

Auton historia on hyvin lyhyt, vain 125 vuotta. Carl Benz jätti ensimmäisen autopatenttihakemuksensa Berliinissä 1886. Benzin rakentama Motorwagen oli kolmipyöräinen mutta samaan aikaan Daimler jo kehitti ensimmäistä nelipyöräistä automalliaan. Benzin ja Daimlerin innovatiiviset poltomoottoriratkaisut loivat pohjan kaikille nykyaikaisille henkilöautoille. Nelisylinterinen moottori esiteltiin 1898 ja kun Rudolf Diesel esitteli oman moottorinsa, alkoi koko paketti olla kasassa. Amerikassa Henry Ford mullisti maailmaa käynnistämällä autojen liukuhihnatuotannon. Kuuluisat T-mallit tulivat 1913. Hevosettomat vaunut tosin herättivät aikalaisissa kummastusta ja jopa hilpeyttä. Suomeen ensimmäiset autot saatiin 1900-luvun alussa. Autokanta kasvoi hitaasti ja sitä hankaloitti erityisesti polttoaineen huono saatavuus. Bensiniä myytiin pitkään vain apteekissa.

Suomen taksiliikenne alkoi 1900-luvun alussa. Somerolla, Ihamäen Ruostelan tilalla, 1884 syntynyt Kustaa Korvenoja oli yksi varhaisimmista taksiautoilijoista maassamme. Hänen automiehen uransa alkoi Hämeenlinnassa mahdollisesti 1908. Hän omisti tuolloin Hämeenlinnan ensimmäisen auton, jonka rekisterikilvestä H:linna 1 hän joutui luopumaan, kun maaherralle hankittiin auto. (Tämä 1. rekisterikilpi on yhä tallessa) Auto oli ajan tapaan avoauto, amerikkalainen Hubmobile. Muutama vuosi myöhemmin Kustaalla oli jo kaksi autoa: ”Benz”

auto nro 2 ja N.A.G., jonka rekisterinumeroksi tuli 3.

Ennen maamme itsenäistymistä vuodelta 1914 on säilynyt kuvernöörin Kustaa Korvenojalle myöntämä sekä venäjän- että suomenkielinen lupa ”matkustelemaan automobiililla, sekä moottori- ja polkupyörillä Hämeenlinnan kaupungissa niin kauan kuin pakollinen määräys itseliikkuvilla ajoneuvoilla on voimassa”. Luvassa on ompelulangalla kiinnitetty valokuva Kustaa Korvenojasta hienon automobiilinsa ratissa komea koppalakki päässään. Polkupyörähän tuli maahamme yleisemmin käyttöön 1880-luvulla ja sillä ajelemiseen tarvittiin myös erillinen lupa. Kustaa Korvenoja oli nuoruudessaan innokas kilpapyöräilijä ja myöhemmin hän ajoi kilpaa myös autoilla. Moottoriliikenteen ensimmäisiltä vuosikymmeniltä löytyy myös kuva Kustaa Korvenojasta Indian-moottoripyörän päältä; myöhemmin hän omisti hän myös Harley Davidsonin.

Tuon ajan taksikyytiläiset olivat pääasiassa virkamiehiä ja Parolan upseereita. Maanmittaushallituksen insinöörin kanssa tehtiin jopa matka Lappiin – polttoainetta oli tuolloin varmasti varattava mukaankin.

Uudella ihmekulkuneuvolla toki haluttiin myös ajella huvikseen, vaikka vain kirkonmäelle ja takaisin. Olihan matkan teko autolla toista kuin hevoskyydillä, ja avoautossa tuli myös nähdyksi. Autoilu oli pitkään myös hyvin jännittävää ellei suorastaan pelottavaa. Matkan aikana ei uskallettu edes puhua ja

Kustaa Korvenojan ajolupa 1914. – Kuva Matti Torkkomäki.

onnellisesti perille päästyä todettiin helpotuksesta huokaisten: ”Kyll’ mei vaan sitt’ hyvin tultiin!”

Vielä 1930-luvulla auto oli harvinainen, ainakin maaseudulla. Salkolassa asui tuolloin pikkupoika Niilo Ojala,

joka oli aina valmis portteja avaamaan, kunhan vain pääsi kyytiin; väliäkö sillä, että joutuikin kävelemään monta kilometriä takaisin kotiin!

Vuonna 1917 Kustaa Korvenoja palasi Somerolle Talvisiltaan ja jatkoi siellä

Kustaa Korvenoja omisti Hämeenlinnan ensimmäisen auton mahdollisesti vuonna 1908. – Kuva Matti Torkkomäki.

Vuonna 1915 Kustaa Korvenojalla oli käytössään kaksi autoa. Tuolta ajalta on kolmikielinen (suomi – ruotsi – venäjä) mainos: "Ensiluokan `Benz` auto n:o 2 . N.A.G. auto n:o 5, joista auto nro 2 on Hämeenlinnassa ehdottomasti hienoin, voimakkain, suurin ja kulusaan tasaisin, ovat arv. yleisön vuokrattavana. Pitemmistä matkoista sopimuksen mukaan. Puh. 384 Kustaa Korvenoja". – Kuva kirjoittajan.

Kustaa, Elina sekä Tauno ja Aimo Korvenoja moottoripyörän kyydissä. – Kuva kirjoittajan.

kauppiaan ja automiehen uraansa. Hämeenlinnasta hän oli toki aikaisemmin poikennut autollaan Somerolle, ja Someron historian mukaan tilanomistaja August Haggren ja hän olivatkin Someron ensimmäiset autonomistajat.

Liikkumismahdollisuudet paranivat myös autottomilla, kun Somerollekin alkoi ilmaantua linja-autoyrittäjiä.

Kustaa Korvenoja aloitti ”vakinaiset kulkuvuorot” Saloon: 40-hevosvoimaisella autolla välitettiin henkilö- ja tavaraliikennettä. Näin somerolaisille järjestettiin yhteys Helsingin ja Turun junavuoroille. Ensimmäiset autot oli rakennettu kuorma-autoista, jopa niin, että penkit olivat irtonaisia. Penkit todennäköisesti pysyivät hyvin

ja Turkuunkin lähes 4 tuntia. Kun Kustaa Korvenoja solmi liikennesopimuksen Otto Naukkarisen kanssa, Somerolta pääsi Helsinkiin kolmasti ja Turkuun kahdesti päivässä. (Nykyisin taitaa päästä yhtä usein!)

Autot tulivat hevosajkaan. Turhaan siis ei alettu puhua hevosvoimista, henkilövauunuista ja voimavaunuista. Kun kuvernööri antoi sääntöehdotuksen voimavaunuliikenteelle, olisi moni ollut valmis kieltämään koko automobiililiikenteen, mutta moottoripelit olivat tulleet jäädäkseen.

Vuonna 1926 tilastojen mukaan auto ei enää ollutkaan kovin harvinainen Lounais-Hämeessä: Forssassa autoja oli 46 kpl ja Somerolla peräti 56 kpl. Autoliikenteen uranuurtajalla Kustaa Korvenojalla oli 1926–29 jo neljä linja-autoa, joista suurimpaan mahtui 26 henkeä. Kilpailu alkoi myös olla kovaa ja niin kävi, että 1930-luvun lama vei hänet konkurssiin. Pojilleen Aimolle ja Taunolle hän kuitenkin painotti, että autoissa on tulevaisuus ja niin molemmista tulikin myöhemmin liikennöitsijöitä.

Mutta se, kun isä auton osti, on jo sitten aivan toinen juttu.

Tauno ja Arja Korvenoja uuden letukan vierellä 1952. – Kuva kirjoittajan.

Hämeen Härkätiellä

Ikivanha historiallinen Hämeen Härkätie Turusta Hämeenlinnaan kulkee Liedon, Tarvasjoen, Marttilan, Kosken, Someron, Tammelan, Lopen ja Rengon kautta.

Arvellaan, että tie on saanut nimensä Tuu tuu tupakirulla -lorusta tai härän tekemästä polusta, joka leventyi tieksi. Nykyisin Hämeen Härkätie on merkitty koko matkalta ruskealla pohjalla olevilla valkoisilla häränpääkylteillä. Härkätien koko pituus on 162 km ja sen keskipiste on Knaapin ja Suutelan kohdalla. Siitä on 81 km kumpaankin suuntaan. Aikoinaan kilometripylväs on sen kertonut kulkijoille.

Turkuun tuotiin aikoinaan sisämaasta soopelin, kärpän, näädän ja saukon nahkoja, sekä haustetta. Hauste eli castoreum on majavan sukurauhasesta saatava erite. Hauste auttoi melkein kaikkiin sairauksiin ja oli erätalouden arvokkain tuote. Vastineeksi sisäsuomalaiset saivat kauppiailta metallia, aseita, koruja, tekstiilejä ja suolaa. Suola oli tärkeä esim. kalojen, lihojen ja vuotien säilytyksessä.

Härkiä ei käytetty pitkillä matkoilla, sillä sorkkaeläimenä se väsy helposti. Kotona härkä oli verraton työjuhta. Kun hevoset vietiin sotaan, härät saivat jäädä kotiin. Sanotaan, että hevosella Härkätien kulki päästä päähän viidessä päivässä. Ennen oli Somerolla paljon portteja ja veräjäiä, sillä kotieläimet tepastelivat vapaasti tiellä. Sieluni silmin näen jonkun kiltin pojan tai tytön avaamassa ja sulkemassa porttia kulkijoille. Joskus tämä saattoi saada

Virstanpylväs Pitkäjärvellä Kennintien risteuksen kohdalla.
– Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

jonkin pienen palkkionkin vaivoistaan. Se oli silloin kannustavaa.

Nykyisin ei härkiä enää juuri ole. Joskus ihmettelen, kun kaupassa tai ravintolassa tarjotaan härkää. Gurmeeta, tiedän, mutta tuskin oikeata härkää, joka on kuohittu sonni. Taitaa olla lautasella tarjolla sonnipoikaa. Tekisi mieli oikein kysyä joskus.

Hämeen Härkätieyhdistys

Hämeen Härkätieyhdistys toimii tehokkaasti. Joutokunta on valittu kaikista tien kunnista tasapuolisesti. Toivottavasti kaikki tien varren ja kaukaisemmatkin yrittäjät puhaltavat yhteen hiileen, näin saadaan tie taas arvoonsa. Kulkijathan yleensä jättävät muutaman lantin kiinnostaviin matkailukohteisiin ja ruoka- ja majoituspaikkoihin. Hyvä esimerkki on syyskuussa 2011 järjestetty Hämeen Härkätien auto-suunnistus, joka toteutettiin

yhdessä Rakennusperinnepäivien kanssa.

Suunnistajat saivat kartan ja passin, johon leimattiin kohteet, missä olivat poikenneet. Kahtena päivänä, viikonloppuna, olikin melkoinen liikenne Härkätiellä. ”Wanhat automobiilit” myös ajelivat tiellä ja poikkisivat kohteisiin. Saatuaan kahdeksan leimaa suunnistajat osallistuivat palkintojen arvontaan. Lahjoituksina oli saatu 30 palkintoa.

Somerolta mukaan lähtivät seuraavat kohteet: Torppamuseo, Huvila Härkä ja Traktorimuseo. Kävijämäärä yllätti. Kohteissakin oltiin iloisesti yllättyneitä kävijämääristä. Autosuunnistusta on toivottu jokavuotiseksi tapahtumaksi. Uusiakin ideoita on jo paljon ilmassa.

Someron osuudella on paljon nähtävää ja kaunis luonto ympärillä, jos vain kulkee avoimin silmin. Lisäksi täällä on mainioita ruoka- ja kahvipaikkoja. Usein

kuulin retkiryhmäläisiltä päivän kiertelyn jälkeen, että he tulivat vähän ennakkoluuloisesti ajatellen, ettei Somerolla taida olla paljon mitään. Yllätys on ollut melkoinen, kun kierrellään Somerolla ja Somerniemellä ja kierrosta voisi hyvinkin jatkaa vielä toisenkin päivän.

Nähtävyyksiä Hämeen härkätiellä

Hämeen Härkätien varteen, Someron 26 kilometrin osuudelle, Somero-Seura on pystyttänyt 7 kuninkaan-kiveä. Kivet on pystytetty niiden kartanoiden, isonpappilan ja kievareiden kohdalle, joissa tietä kulkeneet hallitsijat ja sotaherrat ovat yöpyneet matkallaan. Monesti turistit haluavat tietää, keitä hallitsijoita täällä on käynyt. Tieto on ”hakattu” kiviin, mutta ne taitavat olla vähän sammaloituneita. Mutta matkaoppailla on tieto hallussaan. Lisäksi Somerolla odottaa vierailijoita monet erilaiset museot, kirkot, kartanot, ostospaikat, hyvät ruokailumahdollisuudet, astrologinen baari, Lihavastamon tehtaanmyymälä, Pellavakeskus, Ruusutila ja se ”yhden miehen rakentama korpilinna” Häntälän notkoja ja luontopolkuja unohtamatta. Pajulassa silmää hivelevät suuret hyvin hoide-tut vanhat kantatilat. Taitavat aivan kilpailla siisteistä ja huolella hoidetusta puistoistaan. Tien varrella on myös kaksi seurantaloa, Pitkäjärven maamiesseurantalo ja Pajulan Valola. Seurojentalot ovat osa katoavaa maaseutua, mutta yhä tärkeää Someroa. Uudisrakentaminenkin on

Härkätieta Pitkäjärvellä. Kuninkaankivi Långsjön risteyksessä. Kartanossa yöpyi Ruotsin kuningas Adolf Fredrik 9.–10.7.1752. – Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

vauhdissa. Usein turistikin ihmettelevät valmisteilla olevia rivi- ja omakotitaloja. Vaurasta seutua, kuuluu toteamus. Varsinainen nähtävyys ovat Someron viljalakeudet ja Somerniemien harjumaisemat. Myös tanssi ja urheilu ovat Somerolla vauhdissa. Jokaiselle riittää jotakin harrastusta aina ratsastusta, urheiluautoilua ja keilaamista myöden.

Härkätieretket kannattaa ulottaa varsinaisen Härkätien ohi aina Hiidenlinna asti. Toivon, että saadaan liikettä ja eloa vanhalle historialliselle Hämeen Härkätielle. Suunnistusajojen ohella sellaista on luvassa joka joulu loppiaisen aikaan, kun koko Härkätien pituudelle syttyvät loppiaistulet eli härkävalkeat. Lyhdyt ja lamput ja soihdut

valaisevat todella kauniisti ja luovat lämpöä talven pimeyteen. Varsinkin Letku ja Kultela jopa kilpailevat tulista ja jääveistoksista.

Muurla-Seura Somerolla

Muurla-Seuran puheenjohtaja Hanna-Maija Saari-maa oli jo talvella ottanut yhteyttä museoemäntä Marika Haapalaan. Museoemännälle tuli ruuhkaa töiden kanssa ja hän kysyi, ottaisinko tämän ryhmän haltuuni. Tein sen mielelläni. Retkeä suunniteltiin ja sähköpostia oli ilmassa molempiin suuntiin. Seuralle sopi kierros kesäkuussa. Niin ajelimme kummitytön ja hänen äitinsä kanssa Somerniemien kirkolle, ja pian tulikin bussi portin eteen. Niina Alitalo oli yllätysesiiintyjä. Hän soitti ja lauloi ja lähti sitten kiireellä myymään Somerniemien kesätorille Musiikkiteatterin lippuja. Niina opiskelee Sibelius-Akatemiassa toista vuotta ja hänestä tulee isona opettaja. Luulen niin.

Esittelin lapsuuden kirkkoni ja laulua olisi voitu jatkaa, mutta ei löytynyt kuoronjohtajaa, joten lähdimme tutustumaan kauniiseen hautausmaahan ja sen moniin hautamuistomerkkeihin. Kesätorivierailun jälkeen oli ruokailu Punaisessa Lumpeessa. Ruoka oli hyvää ja palvelu toimi. Emäntä Hanna esitteli meille talon historiaa. Viihdyttiin. Aamupäivän seuraava kohde oli Hiidenlinna.

Olimme tilanneet esittelyn myös Somerjoen kioskilta, mutta Paratiisin luukku oli kiinni. Paluumatkalla elätimme toivoa, että kioski olisi auki. Ei ollut. Nyt huomasimme, että luukulla oli lappu, jossa kerrottiin kioskinpitäjän sairastuneen. Sairaudellehan ei mitään voi. Tyydyttiin siihen. Kuvia kuitenkin otettiin kioskill ja siinä oli hyvä kertoa paikan ja sen omistajien historiasta.

Seuraava kohde oli Hovimäen leirintäalue. Paimionjoen vesistön reunaan ajellessa kohti Someron keskustajamaa nähtiin monta kartanoa. Keskustassa vierailukohteina olivat Pellavainen ja Torppamuseo. Sen hoidettu miljöö kuuluu Someron takuuvarmoihin nähtävyyksiin. Museoemäntä Marika Haapala opasti museolla ja otti retkeläisistä kuvia heidän omilla kameroillaan. Tällä kertaa kierros päättyi Torppamuseolle.

Somerolla käy enimmäkseen eläkeläisryhmä. He tulevat yleensä viikolla. Töissä käyvät keräävät ryhmän yleensä viikonlopuksi, koska ovat silloin vapaita matkustelemaan. Otamme avosylin vastaan kaikki ryhmät Somerolle ja tarjoamme jokaiselle mieleisen päivän Somerolla.

Muurla-Seura Somerniemien kirkossa 2011. – Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Perunannostotalkoot

Syyskuu oli jo pitkällä. Alkoi olla jo aika nostaa perunat maasta. Sää tiedot lupasivat ilmojen kylmenevän. Kesä oli ollut kasvulle suotuisa, sadetta ja aurinkoa oli sopivasti. Tilaa viljelee nykyään veljeni perheineen. Keväällä olin ollut lajittelemassa siemenperunoita lapsuudenkodissani Vilukselan Peltolassa. Perunat säilytettiin maakellarissa, jossa ne lajiteltiin idätyslaatikoihin ja siirrettiin lämpimään tilaan itämään.

Kun perunan nostoaika lähestyi veli soitti ja kysyi, onko perunanpoimijoita saatavilla. Palkaksi saisi perunoita. Silloin ei oikein helpolla talkooväkeä löytynyt. Tyttärieni pojat sain houkutteluksi mukaan.

Sinä lauantaiaamuna sää oli aurinkoinen, mutta kolea. Hain pojat kotoa Forssasta ja köröttelimme kymppitietä puolisen tuntia Turun suuntaan ja vajaan kilometrin Hummarmäentietä. Nostohommat oli jo aloitettu, kun ehdimme perille. Nostokoneella avattiin vaot. Maa oli kuivaa kuin tuhka. Perunoita oli paljon kuivuudesta huolimatta. Kauniit ja puhtaat perunat houkuttelivat poimimaan. Meillä oli ämpärit mukana. Sitten vaan töihin. Pojat ahkeroivat kovasti. Talkooväkeä oli kaikkiaan kahdeksan henkilöä. Tunnin verran työskenneltyämme nuorempi pojista alkoi kyllästyä, sillä hän oli vasta nelivuotias. Ajattelin, että tähänkös se innostus loppui, kun urakka oli vielä pahasti kesken.

Meillä oli autossa mukana vähän välipalaa. Karkkipussitkin oli varattu molemmille, koska oli lauantai ja karkki-

Suomisen perunapellolla vuonna 2002. – Kuva Ilmi Suominen.

päivä. Pojat kävivät autossa syömässä. Pienen tauon jälkeen he palasivat takaisin pellolle. Sitten he keksivät kilpailla keskenään, kumpi saisi nopeammin ämpäriin täyteen. Perunaämpärit tyhjennettiin pelloille jaettuuihin säkkeihin. Siinä kilpaillessa kului pitkä tovi, mutta sitten alkoi jälleen väsyttää. Pojat istuivat ämpäriä päällä pellon laidalla ja paiskelivat multakokkareita. Kaikille mieluinen tauko saatiin emännän tullessa pellolle eväskoreineen. Väki asettui peräkärryn ympärille, joka toimi mainiosti tarjoilualustana. Jokainen sai kaataa termospullosta mukiinsa höyryvää kahvia ja ottaa korista tukevat pullan siivut. Pojat saivat mehua ja pullaa. Työt jatkuivat kahvitaunon jälkeen. Pojatkin jaksoivat olla työn loppuun saakka. Ahkerointi oli huomattu. Veljeni antoi kummallekin pienen palkan, jonka he laittoivat visusti taskuun.

Sitten oli ruokailun vuoro. Emännän valmistama maukas ateria maistui talkooväelle urakoinnin jälkeen. Kun oli syöty, miehet lähtivät

keräämään perunasäkkejä pellolta. Maasturin perään laitettiin peräkärri ja pojat pääsivät mukaan. Pellolta takaisin tullessa he saivat istua säkkien päällä. Muutama reissu piti tehdä ennen kuin kaikki perunat olivat kellarissa. Kotoa jo soitettiin, kun poikien piti olla vain muutama tunti talkoissa. Olimme sopineet, että pojat tullaan hakemaan.

Kävimme vielä sikalassa katsomassa possuja. Iso siat pelottivat, ja pikkupossujakin nuorempi uskalsi katsoa vain

mamman sylissä. Serkukset pääsivät vielä pellolle traktorijalulle. Joe, joka oli pienempi, sai ajaa kuljettajan sylissä istuen. Kaksitoistavuotias Jan sai ohjata yksin toisten istuessa vieressä ajo-ohjeita antaen. Ajaminen tuntui olevan mieluista kummallekin.

Kyyti kotiin odotti jo heitä. Kun perunamaan pölyt oli pesty pois, vei nukkumatti talkoolaiset viipymättä unten maille. Tästä syksyisestä päivästä, jolloin pojat saivat tutustua maatilanelämään, on jo yhdeksän vuotta.

Sanna-mamma ja Jan Eloranta ja Joe Koppanen sekä Tatu-koira vuonna 2002. – Kuva Ilmi Suominen.

Sanoi Horila

Viime vuonna tuli kuluneeksi sata vuotta Tapio Horilan syntymästä. Somerolaisen kotiseututyön suurmiestä on muisteltu mm. tuomalla mieleen erinomaisten suomenkielen käyttäjän ja sanavalmiin miehen sanontoja. Tapio Horila eli pitkän elämän, hän kuoli 96-vuotiaana 2006.

Tapio Horila ryhtyi vartuneella iällä tekemään väitöskirjaa. Aiheeksi tuli Tapijon tavoin tyrvääläissyntyisen Antero Vareliuksen suomen kieleen luomat uudissanat. Vareliuksen tuotanto on sangen mittava. Horilan keräämä sana-ainesto karttui melkoisen laajaksi. Suureksi osaksi hän teki tutkimustaan koulutyön ohessa. Horila päätti lopulta rajata väitöskirjansa aiheeksi Vareliuksen geologiset uudissanat, vaikka aineistoa olisi ollut paljon laajempaankin tutkimukseen. Horilan suomen kielen alalta oleva väitöskirja 1800-luvun geologiset uudissanat Antero Vareliuksen kielessä valmistui 1967. Väitöstilaisuus oli maaliskuussa 1967 Helsingin yliopiston Porthania-rakennuksen salissa III. Meitä oli muutamia Someron koulun entisiä oppilaita seuraamassa vanhan opettajamme väitöstä.

Virallinen vastaväittäjä Pertti Virtaranta – myöhemmin Someron murrekirjan tekijä – vähän ihmetteli ja kyseli, miksei Horila ole kirjansa nimen perään lisännyt: I osa. Käyttämätöntä aineistoa hänellä oli vaikka kuinka paljon. Kai hän kuitenkin aikoi jatkaa tutkimuksia?

Muistelen, että Tapio vastasi tähän, että parasta olla lupaa-matta mitään: Sellaiset väitöskirjat, joihin on merkitty osa I, mutta toista osaa ei ole koskaan tullut, ovat jo tulleet melkein vitsin aiheeksi.

Tapio Horila oli väitellesään jo 57 vuotta täyttänyt. Realistina hän tiesi, ettei voinut olla varma, riittävätkö aika ja voimat jatko-osan tekemiseen. Tapio toteaa väitöskirjansa alkusanoissa päätyneensä rajaukseen, kun silloin käytettävissä olevat aika ja rahat olivat lopussa. Ehkä hänellä oli myös mielessään edeltäjäkollegansa Vihtori Laurila, Someron yhteiskoulun suomen kielen opettaja, jonka Someron vaiheista Sampo Haahela sai aiheen romaaniinsa Idealistit. Laurilan väitöskirja ”Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana. I osa Yleiset näkökohdat” ei saanut koskaan jatkoa.

Samaan aikaan Horilan kanssa valmisteli väitöskirjansa toinenkin Someron yhteiskoulun opettaja: Pertti Viitanen, koulun rehtori ja biologian opettaja. Tapio mainitsi kerran, että kai siinä oli heidän kesken vähän kilpailumieltäkin siitä, kumpi ehtii ensin. Molemmat väittelivät samana vuonna 1967, mutta Viitosen väitöstilaisuus oli vasta lokakuussa. Hänen kyykkäärmeen talvehtimista koskevan väitöskirjansa valmistuminen lykkääntyi osittain Tapijon väitöksen aikaan olleen kirjapainolakon takia.

Tapio Horila kuului nuoruudessaan opiskeluaikanaan Akateemiseen Karjala-Seu-

raan (AKS) niin kuin moni muukin sen ajan ylioppilas. AKS lakkautettiin sodan jälkeen. Monet sen jäsenistä kohosivat myöhemmin huomattaviin asemiin tieteen, talouden ja yhteiskuntaelämän aloilla. Vuonna 1991 ilmestyi Matti Kuusen ja Ville-Paavo Aitolan toimittamana kirja Neljä tuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa. Yksi niistä 104:stä, joiden pienoiselämäkerta on kirjassa, on Tapio Horila. Matti Kuusi kirjoittaa mm.: ”Tapio Horilan elämäkerrassa on monta perus-AKS:läistä elementtiä: ensi polven ylioppilas, rahoitti yliopisto-opintonsa kulkemalla kesät tukkityömailla, osakunta-aktivisti, kansallisten tieteiden harrastaja, reservin upseeri, sotainvalidi, idealisti, kotiseututyön tukipylyvä, sisukas osallistuja elämän kolhuista huolimatta.”

Matti Kuusi oli akateemikko, joka oli tehnyt elämäntyönsä suomen kielen ja kansanrunouden tutkijana. Hän oli tutkinut mm. sananparsia ja kansanhuumoria. Tapio Horila oli myös koko elämänsä ajan kerännyt sananparsia. Hänen kirjansa Someron sananparsista oli ilmestynyt 1977 ja kaskukirjansa 1979 ja 1980. Tapio mietiskeli, miten hän oli päässyt tai valikoitunut niiden 104 joukkoon, joista AKS-kirjassa kerrotaan. Tapio arveli, että taisi Kuusi tuntea lukkarinrakkautta toiseen saman alan mieheen, ja otti hänet mukaan hänen sananparsiharrastustensa ansiosta.

Someron hautausmaan

kulmassa on vanha, nykyisin varastona toimiva rakennus, joka on joskus ollut kellotapuli. Torniosa on purettu 1800-luvun lopussa. On olemassa valokuva siitä, miltä 1700-luvun kirkonrakentajakirvesmiesten tekemä kellokastari näytti. Somerolla käytiin koko 1900-luvun jälkipuoliskon ajan ajoittain vilkastakin keskustelua siitä, pitäisikö kellotapuli entistää ja rakentaa yläosa uudestaan valokuvassa olevan mukaiseksi. Hankkeeseen oli luovassa testamenttirahojakin. Somero-Seura Tapio Horilan johdolla ajoi tarmokkaasti tapulin entistämistä. Vuonna 1969 Somero-lehdessä käytiin hyvin vilkas yleisönosastokirjoittelu asiasta. Tapiokin osallistui keskusteluun useammalla kirjoituksella. Kellotapulin restaurointihanke oli varsinaisen ikuisuusaihe. Asia oli ensimmäisen kerran esillä jo 1949 seurakunnan 500-vuotisjuhlan aikoihin. Lopullinen päätös siitä, että tapulia ei entistetä, tehtiin vasta 2002.

Tapio Horilan vaimo Kaija kuoli 1993. Hautapaikka on Someron hautausmaan vanhalla puolella lähellä entistä kellotapulia käytävän toisella puolella. Tapio toivoi ja tiesi tulevansa haudatuksi samaan paikkaan. Isäni kertoi, että kerran heidän kohdatessaan hautausmaalla Tapio oli Kaijan haudan kohdalla todennut: ”Tästä minunkin on sitten aikanaan hyvä katsella, miten tuon kellotapulin entistämistä asia edistyy.”

Kouluun vaikka puupohjakenkät jalas

Kyl niil oli mahrottoman hankala pikkupojan kävellä, varsinkin talvel, kul lumest kertys tilsoi puupohjiin. Siin meinas nilkat nyrjäättää. Kun kenkän päällisekkän ei ollu nahkaa, vaan paperinarukankast. Ei nek kestäny kauvan, kun sare pakkas ne pehmentämmään.

Sota-aikan ei tahtonu kunnan kenkii saara, paitti mustast pörssist, kauppiaan hyllyn alta. Näit puupohjasii kenkii kyl sai vähävaraset ja sotaorvot niin kun meijänkin mukulat, kansanhuallost. Nahka- ja kumitavarat meni Suomen armeijan käyttöön. Kotirintamal tartti kehittäät korviketuattei vaikka puust ja paperist.

Mää täytin seittämän vuatta kesäl 1943 ja syksyl rupesin talsimaan Joensuun kansakouluun. Sinne oli Jokelast, Jaatlan kylän perält parin kilometrin matka. Isommat kylän pojat peljätteli et opettaja voi vettääk korvast tai antaa tukkapöllyy. Kyl mää sit pelkäsinkin mennä kouluun. Mut opettaja Tuovi Helkiö oli kumminkii kovin ystävällinen ja suhtautus lämpimäst meittiin alakoulu-laisiin. Ensimmäist ja toista luakkaa opetettiin samas luakkatilas yht'aikaa. Mäkelän Antti, mun hyvä kaveri, käve toista luakkaa ja meip päästiin olemaan paljon yhres. Ei siin koulus mittään peljättävää ollu, enämpi mää pelkäsinkin Talosen Mikkoo, sitä susikoiraa, sillon kum mun tartti kulkeet Varkaanniittuun menevän tiän kautta.

Em mää paljom muista, mimmmost se koulun käynnin alku mahto sit oikeen olla. Askartelu ja käsityät on jääny

Seittämänvuotias tyttären poika Aaro Ristola pruuva vanhan ajan pulpettii ja kouluruakailuu Raitasten lomapaikan vintil heinäkuusa 2011.

– Kuva Pekka Raitanen.

miäleen. Semmottist värillist paperinauhoist punottiin lappui, vähän niin ku pärekoreikin tehrään. Sit tehtiin virkkuukoukukul sipulipussi. Sem mää muistan, kun yljänäs toin semmotten kotja ja pussi pantiin tuvan seinäl roikkumaan.

Lukemisen ja laskemisen opetteluist ei muistu mittään miäleen, kai nes sit sujus ilman onkelmii. Kouluruakailu oli soran aikaa vaatimaint, mukkaan tartti ottaa maitopullo ja eväsleivät ja syksyl tais joku omenakin löytyyt repun pohjalt. Simmost ryynivellii mää kyl muistan, ett koulus keitetiin, kun sem maku tullee vieläkin miäleen. Merkillist, et muutamat lapsuuren ajan ruan hajut ja maut tullee vieläkin muistiin, niin kun ny palvatus sianluista ja -lihas keitetyn perunasopankin. Em mää siit koton niin tykänny, mut kaikki piti syärä mitä lautasel etteen lykättiin. Ku ruaka-aineist sota-aikan ja sen jälkeenkii oli pula niin oppilaat keräs niit talkoil. Koulu-

laiset meni syksyl pärekoppais kans koulun viäreen Seppälän pellol ja noukkivat koppaas viljankorjuun jäljelt tippunei tähkii ja ne viätiin tappuriin. Nypittiin siin jyviikin maasta – juur kirjaimellisest.

Kolmannel ja neljännel luakal meittii opetti Sakari Kemppe. Hän oli inkeriläisii ja ensimmäisen mailmansoran jälkeisii emikranttei, entises Venäjän tsaarin armeijas

palvellu. Mun oli paha olla Kempin luokas enkä mää ollu opettajan suosios. Em mää kuiteskan kovin pahantapanenkan tainnu olla. Kyl mää kerran joutusin nurkkaan Laineen Eeron kans, kum mei oltiin heitetty lumipalloi toistein niskaan. Vanhempi veli Esko oli aikanas Kempin suosios, kun oli simmoten sanavalmis ja urheilullinen. Kemppe käve meilä kotonkin

Sota-aikaiset käyttämättömiks jääneet puupohjakenkät.

– Kuva Pekka Raitanen.

Joensuun kansakoulun neljäs luokka 1946. Vasemmal opettaja Sakari Kemppi. Takarivis vasemmalt on Olavi Viitanen, Voitto Ollonqvist, Veikko Haippo, Raine Lampo, Juhani Mattila, Lasse Vuorinen ja Erkki Reunanen. Keskimmaisies rivis olem mää ensimmäisenä, sit Lauri Nyberg, Antti Saarinen, Aulis Kyyrä, Raimo Lehtonen, Raija Aarnivaara ja Raili Kyyrä ja etummaisena vasemmalt Anja Lipponen, Aune Kanerva, Eeva Kilpelä, Sirkka Rasila, Heli Koskinen, Onerva Lukumies, Raili Johansson, Toini Kuisma ja Sirpa Narvio. Kuvast puuttuu Eero Laine. Kilpelän Eevan kans mei oltiin samal luakal kansakoulun ensimmäisestä luakast ylioppilaaks tulloon saakka. – Kuva Voitto Ollonqvistin.

valittamas must. ”Siint pojast ei tuu mittää, hänt ei toinna panna oppikouluu”, oli karu viästi äitil. Ei hän sit ilmoittannukkan muu Someron yhteiskoulun pääsykokkeisiin, vaikka hän suhtautus kovin myänteisest koulunkäyntiin. Mää lähin kummikin itte ilmottautumaan, kun sentäs mun vanhemmat sisaruksekin, Eine ja Esko jo oli yhteiskoulu. Kyl mää hyvin sisäl pääsin, taisin olla kymmenes suunnilles neljästykymmenest hyväksytyst, kun pääsypistei räknättiin. Laskentoo oli opettanu kansakoulun neljännel luakal Eero Helkiö, koulun johtaja ja varmaan mää laskuopin kans pärjäsinikin hyvin. Toristuksen numerot parantus yhteiskoulu selväst niist, mitä mää olin kansakoulu saanu, vaikka em mää mikkään mallioppilas ollukkan. Itsetuntokin kohentus.

Yksinkertaista maalaiselämää

Kyl mailma ja elämä oli somerolaisen koulupojan kokemuspieris pal selkjempää ja yksinkertasempaa kun nykysin. Vaikka ei sitä sillon voinu nährä, mimmonen tulevaisuus on eres. Koulu oli oppikirjoi vähän ja nekin vanhentunnei eikä tiatokoneist taikka tiatotekniikast ollu mittään kuvitelmaa. Opettajan merkitys oli torestas iso.

Sorast on täsä Someron Joulu -lehreskin kirjojettu paljon, enkä mää sitä nyv viitti enemppää muistella. Totta maar issää kaipasin, kun hän oli kaatunu talvisoran loppukahinois. Helsingin pommituksist kevättalvel 1944 näkys Someronkin taivaal valon loimotust. Net tais olla ilmatorjunnan ammusten räjähyksii. Siit mää muistan vieläkin tarkkaamisä suunnal Helsinki on,

kun sitä kattoo Jokelan pihalt. Pommikonnein reitti Tampereel meni Someron ylitten, ja aikuisenakin näin painajaisii koneläivueist.

Monta kertaa mää olen koittanu muistella, et olik elämä jollain taval masentavaa taikka kurjaa. Em mää simmoseks sitä ol kokenu. Elämän kiartokulku piänen maatilan elämäs oli hallittavis ja kotopiiris valmistettin ja tuatettiin tavarat itte. Ei puhuttu lähiruasta, vaikka melkein kaikki ruaka oli kotoperäst, tuatantoketju tunnettiin. Monenlaisii muistiin jäänei kokemuksii kertys tyäntekkoon osallistumisest piänel koulupojalkin. Kum mei mun veljein Eskon kans talutettiin lehmää Seppälän talloon sonnin tykön, mää joutusin lykkäämään lehmää hollil. Suuren sonnin apulaisena olo peljätti. Kun mejän emakko oli porsinu, niin Talosen Eino tuli kuahtitemmaan poikapualisii

porsai. Mun tartti sit pitteät niit sylisäin kiinen, kun isompii ei sattunu olemaan koton. Porsaat kiljus kamalastas. Talon vapaana juaksevat kanat teettivät koulupojal hommii, kum munat tartti pyhkiit etikkavetel ja viärä kennolaatikois Joensuuhuun kauppaan.

Kun Jokelan rakennukset oli soran jälkeen surkjas kunnos, tartti kaikki uusiit. Ei se rakentaminen olis ollu mahrollistakan, jolsei äiti olis menny uusiin naimisiin Mauno Vaittisen kans. Tuvas rupes kuulumaan Mualaan murre.

Tutuiks tullit nii Karhuset, Okkerit, Kultaset, Rutaset kui Närväsetkii. Käivät meil ja kyl myökii heil käytti ja talkooloil rakennettii uuvistaloloi Jaatilankin kyllä. Karhuse Jallu ja Mauno, Manuks myö hänt kutsuttii, hyöhä yhtennää kertoit ja muisteilit sotajuttuloitaa. Olha se jännittävävä kuunneltavaa koulupojal.

Horilan koulussa ja Vilkin opinsaunassa

Kevättalvella 2006 vierailin tapani mukaan Someron Lamminniemi-kodissa. Kuntoutuslaitoksessa onnittelin ypäjäleistä Vilho Ihamäkeä, joka pani talonsa myyntiin joskus vuosikymmen sitten ja muutti pitkäaikaiseksi asiakkaaksi kuntoutuslaitokseen, hyvin palvelevaan. Pois lähtiessäni Vilho yhtäkkiä muisti asiansa ja kehotti minua tervehtimään vanhaa opettajaa. ”Menes nyt lakki kourassa ja tervehdi Tapio Horilaa.” Siinä hetkessä muutuinkin koulupojaksi ja tosiaan tapasin vuoteessa lepäävän mielestäni pirteän iäkkään miehen, joka kyllä muisti minut. Kohtalaisen pitkään muistelimme kouluajojamme ja vieläpä Horila kiitti minua, kun hänen käskystään toin tervehdyksen 1999, kun Someron monitoimihallissa vietettiin Someron seurakunnan juhlaa piispantarkastuksen yhteydessä. Mukavan hetken vietettyäni Horilan vuoteen äärellä kuulin sitten kuukautta myöhemmin hänen poismentostaan pitkän elämän jälkeen.

Aloitin 1950-luvulla opiskeluni Someron yhteiskoulussa. Lautelan kylästä ei ollut ketään muita kavereita luokallani ja bussikuljetukset olivat siihen aikaan todella hankalia. Aamuisin ja iltapäivisin vietin tuntikausia Someron kahviloissa ja ruokaloissa, jotka muutenkin tulivat tutuiksi, koska yhteiskoulussa ei ollut omaa ruokailua. Koulupäivät saattoivat olla 12-tuntisia. Muistan ekaluokalla noustessani bussiin, että rahakukkaro oli jäänyt laatikkooni. Kuljettaja lupasi odottaa ja juoksin kotiini, joka oli aivan tien

Tapio Horila.
– Somero-Seuran kuva-arkisto.

vieressä. Palasin kohti bussia ja kukkaro putosi kahden komean graniittipylvään välissä. Samassa suhahti kuorma-auto ohitseni. Tultuani autoon kuljettaja tyyneästi totesi, että nyt taisi koulupojan päivät loppua, sillä hetken hän jännitti, kumpi ehtii ensin, poika vai kuorma-auto. Onneksi kukkaroni putosi justiin oikealla sekunnilla. Vuonna 1956 asuessani Jokioisilla Vaulammin meijerillä äitini Fanny Ahdin ollessa isännöitsijänä koulun käyntini helpottui suunnattomasti. Bussit sopivat hyvin lukujärjestykseen, ja nyt niitä kavereita alkoi ilmaantua. Toisaalta meijerin Risto oli eräänlainen julkkis kylässä ja nuorempia kavereita saapui meijerin pihapiiriin. Opettajatkin vaihtuivat Someron yhteiskoulussa ja nyt tutustuin Joel Vilkkiin ja

Tapio Horilaan. Tosin tämän ihmemies Horilan olin tavannut kodissani Lautelan Rauhalingassa, jossa hän oli ollut museotavaroita katsastamassa. Vanha metsästysreppu sai kyydin museoon ja yhdestä puusta tehdyt portaat navetan vintille hävisivät meiltä pois. Se minua hieman harmitti, sillä hieman liukkailla ja kuluneilla portailla oli mukava kiivetä heinäkasalle.

Talvella 1956 esitettiin täysille katsomoille Tuntematonta sotilasta. Alaikäisenä äänkesin mukaan koska isälläni oli ylimääräinen piletti ja Lautelasta oli bussikuljetus. Elokuva järkytti minua ja paluumatkalla muistan naisen saaneen raivokohtauksen autossa: ”Sota oli lahtarien syytä.” Minun käskettiin pitää suu kiinni, kun ihmettelin keitä ne lahtarit olivat. Ja vietin unettoman yön. Oppitunnilla nukahdin ja häpeissäni kerroin olleeni sodassa ja tästä lähin olen ehdottomasti sodanvastainen. Oppitunnin lopussa halusin miellyttää opettajaa ja kysyin, kuinka paljon Suomen pinta-ala lisääntyi kun Porkkala saatiin takaisin. Häpeän tunteeni hälveni kun minua keuhuttiin sanomalehtien lukijaksi; siitähän on hyötyä monilla oppitunneilla ja siitä lähtien entistä tarkemmin luin sanomalehtiä jopa niin, että ylioppilaskirjoituksissa tiesin siitä olevan melkoisen hyödyn.

Vaulammin aikani kesti vuoden ennen kuin palattiin takaisin Lautelaan, mutta tuo aika merkitsi sitä, että jatkoin koulunkäyntiäni ja luultavasti jopa tuleva ammattini harastuksineen hahmottui jo

tuolloin. Kalevalaa luettiin suomen tunnilla ja siitä olen kiitollinen, sillä oli varsin helppoa olla 2000-luvulla Paavo Liskin Sampo-oopperassa Ukko Ylijumalana. Oppitunnit olivat hauskan arvaamattomiakin. Myöhemmin jäi mieleeni eräs ainekirjoituksen palautus, jossa lähes jokaisella oli niitä nelosia tai vitosia. Taisi eräs tyttö purskahtaa itkuunkin. Niinpä itsekin menin kysymään oman aineeni perään, miksi siinä on vitonen vaikka asiaa on paljon. Horila vastasi syyksi sen, että aine on niin kuivasti kirjoitettu. Ei semmoisia jaksaa lukea. Ja kuiva puhe on kuulijoille kova rangaistus. Ilmeisesti Horila oli kuullut tulevasta ammattisuunnitelmastani. Tämän jälkeen olen aina sitä huumoria pyrkinyt viljelemään. Jonakin vuonna näin Horilan menevän poikien vessaan edelläni. Sieltä oli Matti tulossa ulos ja Horila ihmettelemään, että haiset tupakalta. En, intti poika vastaan ja sanoi, että ei ole edes tulitikkuja. Ja asia jäi sikseen. Saman päivän tunnilla Horila yhtäkkiä halusi ilmeisesti Kalevalanpäivän kunniaksi sytyttää kynttilän ja pyysi ystävällisesti Mattia sytyttäjäksi. Reippaasti Matti sen teki, ja Horila kiitti reipasta poikaa. Opettajaa nauratti. Hän totesi, että Matti meni nyt ansaan ja saa nyt saman tein jälki-istunnon. Ja hauskoissa merkeissä Horila veti tunnin loppuun, mutta Matti istui totisena pulpetissaan.

Joel Vilkki oli totisesti oma persoonansa. Puutarhaoppia ja esperantoa hän minullekin opetti. Ja sen seurauksena olen Ypäjäällä

viljellyt 40 vuotta valkosipulia ja jopa syksyisin on järjestetty oikein mestaruuskilpa suurimmista kasvatetuista valkosipuleista. Matematiikkaa Vilkki minulle taisi opettaa vuoden pari. Joka tapauksessa eräässä kokeessa sai mennä kesken kokeen kysymään, onko tämä lasku oikein suoritettu. Itsekin menin, ja Vilkki totesi vastauksen olevan oikean. Mutta täyttä pistettä hän ei silti anna. Miksei? ”Hullu paljon työtä tekee, viisas pääsee vähemmällä”, sanoi Vilkki. Olin suorittanut laskun pitemmän kaavan mukaisesti. Jos haluan täydet pisteet, niin minun on keksittävä lyhyempi ratkaisutapa. En muista, että olisin onnistunut, mutta siitä lähtien olen käyttänyt tietyissä tilanteissa sanontaa: ”Hullu paljon työtä tekee, mutta viisas pääsee vähemmällä ja parempiin tuloksiin.” Eräs urheiluopettajani oli löytänyt minut kesken urheilukenttätuntin lukemasta tenttiin. Nuhteet siitä tuli ja Vilkin puhutteluun. Valitin polveani ja muuta sellaista. No, jos jotakin opettajan selän takana tekee, niin sitten niin hienovaraisesti, että ei ainakaan opettaja näe. Rehtorin kansliasta lähdeytyni mietin kovasti, sainko minä nuhteita vai enkö. Pitäisikös ”lintsattessakin” sitä järkeä käyttää ja päästä vähemmällä?

Ensi vuonna tulee 50 vuotta siitä kun pääsin ylioppilaaksi. Saima Aura oli lakittajamme ja hillittyjä arvokkaita ylioppilasjuhlia koko porukalla vietimme Vilukselassa Eino Mäen talossa, josta poika Risto oli päässyt ylioppilaaksi. Mutta sitä ennen oli ehtinyt paljon tapahtua. Uusi rehtori, biologian opettajamme Pertti Viitanen oli saanut minutkin innostumaan hyönteisten ja perhosten keräämisestä sekä kyykkäärmeiden keruusta, sillä Viitanen teki moisista otuksista väitöskirjansa. Viimeisimmässä pappismatrik-

Istumassa vas. Saima Tuomola, Eeva Saikkala, Marjut Jousimaa, Anna-Liisa Parko ja Joel Vilkki. Takana Annikki Arola-Anttila, ?, Allii Siivola, Liisa Lindell, Tapio Horila, Teppo Siivola ja Urho Nuotio vanhan yhteiskoulun opettajainuoneessa 1940-loppupuolella. – Kuva Aila Talosen.

kelissa yhtenä harrastuksena on edelleenkin kyykkäärmeiden seuraaminen. Niitä olen jokaisena vuotena löytänyt ja varsinkin mökkipaikkakuntani Lappajärvi on hyvää käärmealuetta. Kyllä Someron yhteiskoulu jätti jälkensä jokaiseen ainakin tuohon aikaan opiskelleeseen. Muistan myös miten eräänlaista ristiriitaa syntyi Martti Litovaaran uskontotuntien ja Viitosen biologian tuntien välillä. Oliko arvon herroilla jopa väittelyä luomisuskon ja kehitysopin välillä, en tarkalleen tiedä, mutta luulin niin. Joka tapauksessa totesin kummallakin tunnilla että ristiriitaa ei ole, sillä kummassakin aloitetaan tyhjästä ja edetään sitten lopulta ihmiseen. Ajanjaksot vain ovat pidemmät kehitysopissa. Ja keksin että jospa se Raamatun päivä on paljon pitempi kuin meidän päivämme. Ja tarkoittihan se päivä myös ajanjaksoa hepreassa. Sen jälkeen en kuullut keskusteluja moisesta asiasta koulussani. Koulunkäyntini alku oli minulla hankala yksinäisyyden ja huonojen kulkuyhteyksien vuoksi. Mutta ajat muuttuivat ja kuulun siihen ikäpolveen, joka säädetyn iän saavuttua

rupesi käyttämään mopediä. Oikeastaan olen ensimmäisiä pärinäpoikia Somerolla. Ja polkupyörä nosti hienosti kuntoa. Uuden Hirvelän tie Pälikön kautta Hämmästen ahteelle lyhensi matkaa kotiin Lautelaan. Sen jokilaaksot ja kallioinen Perämäki ovat mieluisia leikkipaikkojani. Kuitenkin vuonna 1994 äitini Fanny Ahdin hautajaisien yhteydessä alkoi vuosien tauko, jolloin en halunnut ainakaan Etelä-Somerolla käydä enkä juosta tai pyöräillä koulumatkaani. Järkytys oli suuri, kun hautajaispäivänä ajelimme Amerikassa asuvan veljeni Raimo Ahdin ja Lappeenrannassa silloin asuneen

siskoni Ritva Ahdin kanssa kotikylääni Lautelaan. Ko-meaa hyvähirsinen syntymäkotini Rauhalinna oli juuri purkamisen ja hävityksen alla. Miksi ihmiset ovat kulttuurivihamielisiä hävittäessään vanhaa ja arvokasta? Toisella puolella on edelleenkin Jokelan talo pystyssä: samanlainen arvokas muisto menneiltä ajoilta. Silloin tunsin surua, vastenmielisyyttä ja vihaa ihmisten ajattelemttomuutta ja typeryyttä kohtaan. Vasta 2000-luvulla ollessani kahdeksan vuotta alueen lääninrovastina olen löytänyt uudelleen Someron muistorikkaat polut ja tiet.

Aarne Ervin suunnittelema yhteiskoulun ensimmäinen osa valmistui 1957. – Kuva Aila Talosen.

Riemuylioppilaan puhe lukion kevätjuhlassa 4.6.2011

Viisikymmentä vuotta sitten toukokuun viimeisenä päivänä 1961 meidän luokamme pääsi ylioppilaaksi. Juuri tässä samassa salissa saimme painaa ylioppilaslakit päähämme. Meitä ei ollut paljon, vain 21 kokelasta. Tänäkin meitä on täällä yhdeksän, sillä kuusi luokkatoveria on jo kuollut ja kaikki elossa olevat eivät päässeet tulemaan. Koko Suomessa valmistui vuonna 1961 uusia ylioppilaita noin 7500. Kun me synnyimme, oli Suomessa jatkosodan aika, ja neljä meistä oli evakkoperheiden lapsia. Minä olin yksi heistä.

Aloitimme vuonna 1953 koulunkäynnin Someron yhteiskoulussa. Sitä ennen olimme käyneet neljä vuotta kansakoulua ja suorittaneet hyväksyttävästi oppikoulun pääsykokeen. Vuonna 1957 valmistui tämä uusi arkkitehti Arne Ervin piirtämä yhteiskoulun pääarakennus. Muistan, miten avaralta, valoisa ja kauniilta tämä koulurakennus tuntui. Ja henkisesti avara oli myös koulun ilmapiiri. Ei meitä käskyin, kielloin eikä rangaistuksin kasvatettu, vaan kannustettiin keskustelemaan ja kysymään. Laulaakin saimme, usein välitunnillakin saatoimme laulella.

Koulun rehtorina oli Joel Vilkki, arvostettu Someron yhteiskoulun kehittäjä. Hän oli avarakatseinen, humaani, viisas ja hyvin karismaattinen mies, jonka katseessakin oli hengen paloa. Nuori ihminen vaistosi, miten koko sydämeään rehtori toivoi oppilaan ja koulun parasta. Oli tietysti ainutlaatuista saada opiskella esperantoa, mutta itse arvostin erityisesti sitä, että meillä

oli mahdollisuus opiskella useampia reaaliaineita kuin yleensä tuon ajan lukiossa, joissa oli tiukkaan määritellyt kielilinjan ja matematiikkalinjan oppiaineet. Someron lukiossa oli nimittäin meidän aikanamme käytössä kokeellinen opetussuunnitelma niin, että oli mahdollista valita keskipitkä matematiikka ja opiskella esimerkiksi niin kemiaa kuin psykologiaakin.

Luokanvalvojamme oli lehtori Pertti Viitanen, josta Joel Vilkin jälkeen tuli myös koulun uusi rehtori. Lehtori Viitanen oli silloin nuori, vastavalmistunut luonnontieteiden opettaja, ja hänen tuntinsa olivat todella kiinnostavia. Esimerkiksi geeneistä tuli silloin koko ajan uutta tietoa. Ei aiheesta tietenkään vielä ollut mitään oppikirjoissa, mutta opettaja piti meidät ajan tasalla. Teimme luontoretkeä ja ikimuistoisen luonto- ja luokkaretken Ahvenanmaalle. Hänestä on

erityisesti jäänyt mieleen, että biologian luokassa oli kyykäärmeitä, joita lehtori Viitanen tutki väitöskirjaansa varten. Niille oli rakennettu omat tilat luokan seinustalle. Eräs luokkatoveri muistaa tapauksen, kun kerran luokassa kävi työmiehiä hakemassa jotain rakennustarvikkeita, ja eräs heistä kysyi: ”Vierääks noi marot kans?”

Meidän lukioaikamamme televisio teki vasta tuloaan Suomeen, ja ohjelmatarjontaa kehiteltiin koko ajan. Meidän abiturienttivuotenumme televisiossa järjestettiin ensimmäinen Suomen lukiaille suunnattu tietokilpailu, ja Someron yhteiskoulun joukkue pääsi mukaan. Olin yksi joukkueen jäsenistä ja kilpailutilanne on vieläkin muistissani. Televisiostudion kirkkaat valot, kuumuus ja jännitys on jäänyt mieleen. Emme saaneet vastata joukkueena vaan yksitellen. Siinä sitten seisoin kameroiden

edessä enkä muuta voinut. Minulta kysyttiin: ”Mitä tapahtui Ruotsin historiassa vuonna 1658 ja mitä siitä seurasi?” Suureksi helpotuksekseni tajusin tietäväni asian. Selitin: ”Silloin oli Ruotsin suurvaltasotien aika, ja vuonna 1658 irrationaalinen eli ennalta arvaamaton tekijä puuttui historian kulkuun. Tuli niin kylmä talvi, että jo tammikuussa Tanskan salmet Iso Belt ja Vähä Belt jäätyivät niin vahvasti, että Ruotsin kuningas Kaarle X Kustaa vei sotajoukot salmien yli Kööpenhaminaan. – Lisään nyt, että joukoissa oli mukana varmaan Someronkin kartanoiden upseeri-isäntiä ja somerolaisia sotamiehiä. Tanska taipui, ja solmittiin Roskilden rauha, jossa Ruotsi sai Skoonen ja pääsi vihdoinkin etelässäkin merelle.” Vastaukseni hyväksyttiin ja muutkin Someron yhteiskoulun joukkueen jäsenet vastasivat vuorotellen oikein. Voitim-

Yhteiskoulun joulunäytelmä 1956. Neljännen luokan oppilaat Raija Romu ja Matti Hirsylä ovat Maria ja Joosef. – Kuva kirjoittajan.

me Mäntsälän yhteiskoulun joukkueen. Saimme muis-
toksi valokuvat itsestämme ja
koulu sai tietosanakirjan, joka
toivottavasti on vielä tallella
koulun kirjastossa.

Kiitos siitä, että osasin
vastata oikein, kuuluu kyllä
meidän historian opetta-
jallemme. Hän oli hyvin
ammattitaitoinen, aina yhtä
hyväntuulinen lehtori Eeva
Larsen. Me opiskelimme ja
kävimme koulua eri tavalla
kuin te nykyiset lukion op-
pilaat. Tiettyä oppiainetta
oli lukujärjestyksessä joka
viikko pari kolme tuntia ja
opiskelutahti oli nykyistä rau-
hallisempi ja inhimillisempi.
Opettaja opetti meille Suo-
men historiaa aina esihisto-
riasta silloiseen nykypäivään
eli Kekkonen ensimmäiseen
presidenttikautteen. Saimme
hyvän kokonaiskuvan ja asiat
jäivät mieleen. Itse lukion
historian ja äidinkielen opet-
tajana tiedän, miten kiire on
nykyisessä kurssimuotoisessa
lukiossa. Oppisisällötkin ovat
50 vuodessa muuttuneet.
Suomen historiastakin on ny-
kylukiossa vain yksi ainoa pak-
kollinen kurssi, joka käsittelee
autonomian ja itsenäisyyden
aikaa. Suomen ja Ruotsin
yhteisestä 700 vuoden ajasta
ei nykylukiolaisen tarvitse
tietää mitään.

Vahva persoonallisuus oli
myös äidinkielen opettajam-

TV-tietokilpailu 4.11.1960. Vastausvuorossa Someron yhteiskoulun Raija Romu ja Mäntsälän yhteiskoulun oppilas.

– Kuva kirjoittajan.

me Tapio Horila. Matema-
tiikan opettajamme Teppo
Siivola jäi mieleen sarkastisen
huumorin taitajana. Kerran
kun olimme oppitunnilla
passiivisia, saimme kuulla
tokaisun: ”Niinhän te olette
kuin lehmät nevassa.” Leh-
mästä tulee mieleeni mur-
rerunoilija Heli Laaksosen
runo, joka mielestäni sopii
juuri tähän hetkeen, kun
kouluvuosi on ohi ja loma
edessä: ”Mää en tahro olla
luav. Antakka mu olla lehm
koivu al.”

Meidän ylioppilaskevään-
nämme huhtikuussa 1961
Juri Gagarin lensi ensimmäi-
senä ihmisenä avaruudessa,
ja meistä tuntui, että maail-
ma oli auki taivaita myöden
edessämme. Mitä meistä
sitten tuli? Koska olimme
miehellämme käyneet Som-
eron yhteiskoulua, meistä
tuli monesta opettajia. Täällä
on tänään myös musiikin-,
kuvaamataidon- ja matema-
tiikan opettaja paikalla. Mo-
nesta pojasta tuli insinööri ja
yhdestä tekniikan professori.
Simo Vilkistä, rehtorimme
pojasta, tuli käskikirurgi. Me
kaikki toivotamme teille hy-
vää kesää Mika Waltarin
Sinuhun sanoin: ”Joka aamu
oli sydämeni kevyt kuin lintu
nähdessäni auringon nou-
sevan ja aloittavan kulkunsa
pitkin yön siniseksi pesemää
taivaankantta.”

Irja Laiho

Matti ja Tatti

*Tämä tarina kertoo pienestä Matista
joka kerran innostui rouskuista ja tatista.
Usein mummulaan piipahti hän kyläilemään
ja mummun kutsusta kanssaan syömään.*

*Oli tarjolla siinä pottuja, voita
tuoretta leipää ja porkkanoita.
Vaan mitä se soosi olla mahtoi
jota mummu juuresten peitoksi laittoi.*

*Se oudolta näytti vaan maistui hyvälle
heti mummupa auttoi asian jyvälle.
Sieniä, poikani metsissä kasvaa
ne kevyttä on ruokaa, ei läskiä rasvaa,
mutta punaista sientä et poimia saa
sukkajalkaa valkoistakaan.*

*Matti sen muisti kun kädessä pieni
kori ja linkkari, metsään riensi.
Sieniä kasvoi jo takana riihen
oli punaisia paljon ja jalkakin niiden
oli sukkia kasvanut, mustia toiset
ei ruuaksi kelpaa rouskut moist.*

*Näin tuumi poika varovasti
mutt polun varrella terhakasti
eräs sieni ruskea yksin kasvoi.
Noin komean ja kypsän hän poimia tahtoi.
Tuli iloisin mielin kotiin Matti
oli korissaan pienessä mätä tatti.*

Pablo Picasso naisen kuvaajana

Paras ylioppilasaine

Santtu Kerko.
– Kuva kirjoittajan.

Kuvat Maailmantaiteen historioista.

Picasso – se, joka töhri ja suttasi, ei osannut edes piirtää. Sanotaan, että hänen teoksiaan ja päiväkodin lasten suttupapereita ei voisi erottaa toisistaan. Picasso on monelle käsittämättömän ja turhan symboli: häneen viitataan, kun jokin on naurettavaa ja tekotaiteellista.

Oli hän sitten saavuttanut mainetta ja menestyksensä onnen kaupalla tai poikkeuksellisella taidolla, hänen teoksensa kertovat oman tarinansa. Useissa töissään Picasso kuvaa naista ja samalla paljastaa maailmalle syvimät ajatuksensa, tunteensa ja halunsa. Kauniit, rehevät, sulokkaat ja älykkäät naiset roiskahtavat Picasson teosten kankaille kuin alitajunnan piinaavat kiusaajat, kuin pakkomielteisen motiivi. Mutta suhtautuuko Picasso naisiinsa välimerellisellä sovinnimillä vai modernin tasa-arvoaateen ihantein?

”Äitiys” (1901) Pablo Picasson tuotannon varhaisajoilta käsittelee psykanalyttisin keinoin taiteilijan suhdetta naiseuteen. Maalauksen tyyli on vielä tähän aikaan melko perinteinen, hahmot näyttävät todellisilta ja värimaailma on hillitty.

Maalauksessa on kuvattuna suureen, rauhalliseen siniseen kaapuun pukeutunut nainen sekä lapsi, joka aivan kuin vajoaa viitan laskoksiin, tyyneen äidin syleilyyn. Teos on tunnelmaltaan arvokas ja harras: valkoiseen pukeutunut lapsi saa äidiltään täydellisen suojan ja rakkauden. Tuolin selkänöjä edustaa äidin lujaa auktoriteettia, mutta istuva asento pyöristää vallan huolehtivaksi ja levolliseksi. Kenties teos kuvastaa Picasson ensi kokemuksia rakkaudesta ja naiseudesta.

Entäpä sitten ”Kirjoittava nainen” vuodelta 1934? Tyyli on edelliseen teokseen verrattuna täysin päinvastainen. Yksinkertaiset, viileät värit ovat vaihtuneet kirkkaisiin, energisiin ja jopa hyökkääviin sävyihin. Siveellisesti kaapuun verhottu äitihahmo on riisuutunut, ja ensimmäiseksi teosta katsellessa katse kiinnittyykin provosoivasti esille asetettuihin rintoihin ja intohimon punaisella korostettuihin huuliin. Maalaus ei ole realistinen: nainen on hajotettu kubismille tyypillisesti useaan eri suunnasta kuvattuun osaan. Kaikki ruumiinosat ovat joutuneet voimakkaan pelkistyksen kohteiksi. Teok-

sesta kuvastuu eräänlainen naisen alkuvoima, joka on lähes ilkkurisesti asetettu niinkin steriilin toiminnan kuin kirjoittamisen rinnalle. Kuvastaako teos Picasson älykästä naista kohtaan tuntemaa alkukantaista vetoa puhutaan irstailun sijaan? Vaikka maalauksessa voikin nähdä vain naisen, joka kubistisesti kertautuu hajotettaessa, voi teoksessa nähdä myös kaksi ihmistä: miehen, joka syleilee edessään istuvaa naista. Mies on kuin aave, jonka läpi paistaa takana oleva ovi, kuin Picasson liittämä kuvajainen itsestään omassa alitajuisessa fantasiassaan.

Picasson arvostava suhtautuminen naisiin saa vielä lisäpontta teoksesta ”Rauhan kasvot XI” (1950), jossa pienet yksityiskohdat, pyöreät huulet ja korostettu yläluomen ja ripsien seutu, paljastavat rauhan olevan juuri naisellinen olento. Suuren tragedian, typeryyden ja raakuuden jälkeen miehinen sota on vaihtunut Espanjan sisällissodan ja toisen maailmansodan jälkeiseen naiselliseen rauhaan. Hahmon hiukset korvaava lintu on sekä rauhankyyhky että viisauden symboli. Teos koostuu vain

muutamasta suurpiirteisestä viivasta, mikä epäilemättä ärsyttää osaa katsojista. Toisaalta yksinkertaisuuden voi nähdä myös rehellisyytenä ja avoimuutena, ei välttämättä tekotaiteellisuutena ja laiskuutena.

Samalla kun vaihtuvat tyyli ja teoksen tema, muuttuu naisen asema suhteessa taiteilijaan. Mutta oli nainen sitten äidin lämpö, intohimon kohde tai suuri viisauden metafora, on hänet aina kuvattu arvokkaasti ja lähes pyhänä. Picasso ei väheksy äidin valtaa ja voimaa, ei siisti himoan, ei usko kovaan ja kylmään vaan pehmeään ja rakastavaan. Picasso käyttää naista tutkiessaan itseään ja ympäröivää maailmaa.

Se, millainen kuva Picasson naisista välittyy katsojalle, on tietenkin lopulta tästä itsestään kiinni. Kenties nainen on katsojalle käsittämätön, teennäinen ja raivostuttava, vain mitätön tuhru. Sitä Picasso tuskin on maalatessaan ajatellut.

Pupulaakson joulu

Pikkupupu ja isäpupu olivat lähteneet hakemaan aikaisin jouluaattoamuna joulukuusta, jonka he pystyt- täisivät kotipesän edustalle. Pikkupupu oli pukenut pääl- lensä lämpimän valkoisen takin ja päähänsä laittanut vihreän myssyn.

Pikkupupu pomppi suu- ren kuusen luokse ja ehdotti isäpupulle, että he ottaisivat sen.

”Tuo on aivan liian suuri kuusi meidän pihaan”, isäpu- pu sanoi ja näytti tassuillaan millainen kuusi saisi mitoilt- taan olla.

”Aika pieni”, Pikkupupu tuumasi ja pomppi seuraavan kuusen luokse. Vastaus oli jäl- leen sama, kuusi oli aivan liian iso pupujen pihaan. Myös kolmas Pikkupupun ehdot- tama kuusi oli vääränlainen. Pituus oli hyvä, mutta kuusen oksat olivat liian harvassa. Pikkupupu katsoi kuusta.

”Älä pahoita mieltäsi kuu- si, kun emme ota sinua”, Pikkupupu sanoi ja katsoi isäänsä päin joka nyökkäsi Pikkupupulle merkiksi, että jatketaan matkaa.

Puput tulivat kallion juu- relle, jonka huipulla Pikku- pupu näki kuusen, joka täyt- ti kaikki isäpupun antamat määrätykset. Kuusi oli sopivan pitkä, se ei ollut liian lyhyt eikä kuiten-kaan liian pitkä. Kuu- sen oksat eivät olleet harvassa, eikä liian tiheässä. Pikkupupu osoitti kuusta isälle.

”Käyhän katsomassa näyt- tääkö kuusi yhtä komealta tuolta ylhäältä”, isäpupu sanoi ja kertoi samalla laittavansa eväät esille.

Pikkupupu pomppi kal- lion päälle ja palasi pian ta- kaisin.

”Se kuusi oli täydellinen!” Pikkupupu kiljahti.

”Hienoa! Syöhän äidin laittamat porkkanaleivät ja

mehut niin mennään sen jälkeen kaatamaan se puu ja viedään kotiin.”

”Hurjan hyviä leipiä”, Pikkupupu sanoi ja ihaili löytämänsä kuusta.

Kun eväät oli syöty, puput kiipesivät kalliolle. Isäpupu otti kaatovälineet repustaan ja ojensi ne Pikkupupulle.

”Saat kaataa ensimmäisen joulukuusesi”, isäpupu sanoi ja opasti Pikkupupua miten toimia.

Juuri kun Pikkupupu oli aloittamassa kaatamaan kuus- ta, kuului kuusen oksien seasta ääntä.

”Kuka kaataa minun kuustani?” ääni kysyi. Pik- kupupu säpsähti ja pudotti kaatovälineen lumihankeen ja perääntyi isäpupun luokse.

”Tu-tu-tuolla puussa on joku”, se sanoi vapisevin äänin.

Isäpupu pomppi kuusen vierelle ja katsoi joka puo- lelle, muttei nähnyt mitään.

Pikkupupu pomppi takaisin kuusen luokse ja pian kuului sama ääni, tällä kertaa paljon lähempää.

”Kuka kaataa minun kuustani?” ”Kuka siellä?” isäpupu kysyi.

Tuli muutamien sekun- tien hiljaisuus kunnes kuusi vastasi.

”Olen kuusen henki ja tämä on minun kuuseni”, se huhuili möreällä äänellä.

”Tule esiin!”

”Minä olen kuusen henki, en minä voi tulla esiin, minä olen kaikkialla.”

Pikkupupu otti isäpupua tassusta kiinni ja halusi päästä takaisin kotiin. Pikkupu- pu sanoi, että jos jokaisella kuusella oli oma henkensä, eivät he voisi kaataa yhtäkään kuusta. Jos kuusen hengen suuttuttaisi, se saattaisi pilata joulun. Isäpupu ei uskonut Pikkupupun puheita vaan sanoi, että he aikoisivat kaataa kuusen joka tapauksessa, oli siellä henki tai ei.

”Henki, oletko siellä?” Pikkupupu kysyi ja pomppi aivan kuusen juurelle.

”Täällä ollaan!” henki huhuili.

”Minä olen Pikkupupu, enkä halua tehdä sinulle pahaa.”

”Minä tiedän”, henki vas- tasi. ”Voimmeko ottaa jonkun toisen kuusen?”

”Ette”, kuusenhenki vasta- si nopeasti, mutta tällä kertaa sen ääni oli erilainen kuin aiemmin.

Isäpupu kiersi kuusen vielä kertaalleen ympäri, se tiesi ettei puussa olisi mitään kuusenhenkeä vaan joku leik- kisi heidän kanssaan. Isäpupu kurkisti puun oksien alle ja näki siellä pienen oravan.

”Oletko sinä se kuusenhenki?” isäpupu kysyi oravalta. Orava hypähti pupujen eteen ja katsoi niitä suurilla ruskeilla silmillä.

”Sinäkö se olitkin?”, Pikkupupu kysyi ja pomppasi oravan luokse. Orava katsoi Pikkupupua ja nyökkäsi. Se kertoi, että ei halunnut pelottaa pupuja, mutta kuusi oli hänen kotinsa, ja jos puput olisivat sen ottaneet, olisi oravan täytynyt alkaa etsiä uutta kotia.

”E-e-en minä halunnut viedä kotiasi, en olisi tehnyt mitään jos olisin tiennyt, että sinä asut siellä”, Pikkupupu sanoi kyynleet silmissä. Isäpupu laittoi kaatovälineet takaisin reppuunsa ja sanoi, ettei oravan tarvinnut pelätä että hänen kotikuusensa kaadettaisiin.

Pikkupupu nyppäsi isäpupua tassusta ja katsoi silmiin.

”Voisimmeko me olla tämän joulun ilman joulu-kuusta. Jokainen puu voi olla jonkun koti, ja jos kaadamme itsellemme joulukuusen, viemme toiselta kodin. Ei olisi mukavaa viettää joulua ilman kotia”, Pikkupupu sanoi.

Isäpupu oli hetken aikaa hiljaa, nosti pikkupupun olkapäilleen ja nyökkäsi.

”Olet oikeassa pupuseni. Me pärjäämme ilman kuusta. Kukaan ei pärjää ilman kotia.”

Pikkupupu heilutti oravalle ja toivotti hyvää joulua.

”Oikein hyvää joulua teille”, orava huusi takaisin ja samassa oravan taakse ilmestyi monta pientä oravaa heiluttamaan. Pikkupupu katsoi pikkuoravia ja tajusi, että he olisivat vieneet kodin monelta oravalta.

”Oikein hyvää joulua!” Pikkupupu huusi. Pikkupupun huuto kaikui koko Pupulaaksoa ympäröivässä metsässä ja jostain kaukaa kuului takaisin: ”Hyvää joulua Pikkupupu!”

Hiihtäen, muistellen ja seurustellen

Pelloilla on tilaa hiihtää. – Kuva kirjoittajan.

Ikääntynytkin ihminen voi hoitaa kuntoaan, kun on joutoaikaa ja raajat toimivat. Talvella hiihtäminen on kunnonkohotusta. Vauhdin ei tarvitse olla pääasia.

Muistelen mennyttä talvea, kun hiihdin lähes joka päivä, mutten juuri nähnyt muita hiihtäjiä. Ne, jotka ladulla näin, olivat yhdet ja samat ja jotka hiihtivät yksin. Päätelen, että harrastajia on vähän. Vaikka olen 82-vuotias, otin tavoitteekseni hiihtää 200 kilometriä talven aikana ja aloitin ”tinkini” 29. joulukuuta. Esakalliolta hiihdin Ketolaan tyttäreni Kirstin kanssa, mutta hiihdin enimmäkseen yksin sen matkan. Sitten keksin pyytää seurakseni tuttavani Raili Välimäen. Raili olikin sitten seurani hiihtämässä ehkä kaksikymmentä kertaa. Hän viihtyi

ulkona kuten minäkin, ja meillä oli ympärillämme entuudestaan tutut maisemat. Kerran hyvällä hankikannolla menimme kauas pellolla olevan makasiinin luo. Raili katseli tuttua makasiinia,

joka hänen nuoruudessaan oli ollut hänen äitinsä perintönä saaman pellon keskellä. Raili muisteli, kuinka hän kotiväkinsä kanssa tuli elonleikkukseen. Tuli äkkiä ukonilma ja satoi niin paljon vettä, että se vei sillan, jota pitkin he olivat tulleet. Toinen silta oli kaukana, ja he yrittivät palata pellolta lyhyempää tietä. Isä Niilo Salama oli päässyt yli sillan kohdalla olleen parun avulla toiselle puolelle veto-ojaa. Hän otti vastaan pientä Raunia, jota Lahja-äiti kurkotti antamaan veden yli. Isä ehti saada tytön syliinsä, mutta äiti menetti tasapainon ja humpsautti veteen. Rauni ei vielä osannut kunnolla puhua, mutta huusi: ”Äiti meni huimaan!” Vaatteet märkinä hän joutui jatkamaan matkaa kotiin, piti soutaa veneellä yli Ihamäen puolelle Kaukasiin. Äidin isä Vihtorikin oli mukana ja hänen kanssaan Raili meni toisen sillan kautta. Se oli mukava muisteluretki, mutta sen jälkeen Raili lähti Lappiin hiihtämään.

Toisen tyttäreni Senjan

Lyyli Honkio Ketolan mökillä. Hiihtokaveri Kirsti Lindström. – Kuva kirjoittajan.

sain kovan viettelemisen jälkeen kanssani yhden kerran hiihtämään Esakallion ja Ketolan väliä. Joka kerta kun lähdin, otin useimmat sukset mukaan autooni. Jos sattumalta löytäisin kaverin, olisi sukset valmiina.

Helsingissä asuva sairaanhoitaja Eila on tullut vapaa-aikanaan seurakseni. Tuisku oli sekoittanut ladun, mutta kävimme silti Ketolassa. Toisen kerran, kun Railin ja Eilan kanssa olimme hiihtämässä, oli päämäärämme Nummilla. Kiersimme Hovimäen latua Simolan kautta ja latu kiersikin vasemmalle, vaikka Simola oli oikealla. Monen mutkan kautta välillä umpi-hangessa pääsimme lopulta perille Nummilaan Lauhan ja Ainon luo. Olin ilmoittanut Lauhalle, että tulen Railin ja Eilan kanssa kolmistaan. Sen kyllä arvasin, että Lauhalla oli voileipiä valmiina odottamassa. Eila oli pikkutyttönä ollut paljon Ainon seurassa, joten heillä oli paljon omia juttuja. Samoin oli Railillakin Lauhan kanssa, koska he olivat rippikoulukavereita. Sain kuunnella ja nauttia olostani.

Tulimme takaisin samaa reittiä ja ladun mäet tuntuivat isoilta. Eila antoi liukua täydellä vauhdilla mäet alas. Me Railin kanssa tulimme varovasti. Silti vauhtia oli liikaa. En kuitenkaan kaatunut.

Meillä oli Railin kanssa Ketolan mökillä kahvia juodessa paljon muisteltavaa. Raili kertoi, että asuessani Siuntiossa isoäitini luona Raili ja Rauni tulivat äitinsä kanssa vierailulle. Lohjalta oli matkaa noin kymmenen kilometriä. Isoäitini nuorin tytär Tyyne tuli vastaan pyörällä. Näin Rauni sai istua pakettitelineellä ja muut kävelivät.

Me Railin kanssa ihmettelimme, ettei muita hiihtäjiä näkynyt suurella lakeudella. Me vain hiihtelimme, meitä eivät pidätelleet televisiot eivätkä tietokoneet.

Reijo Mattila

Muistikuvia jouluaatosta 1939

Valfrid August Mattila (1902–1940) oli saanut ratsumieskoulutuksen. – Kuvat kirjoittajan.

Viime vuoden jouluaattona kun valmistauduin joulusaunan lämmitykseen, ajatuksiini tulivat vuoden 1939 jouluaaton tapahtumat. Tämä kirjoitus perustuu omaan muistiini sekä äitini kertomiin tapahtumiin tuolta vaikealta ajalta.

Jo syksyllä olivat vihollisen asevoimat ylittäneet Suomen rajan ja talvisota oli syttynyt. Omaa armeijaamme vahvistettiin kaikin tavoin, niin materiaalien kuin miestenkin suhteen. Vakinaisen armeijan ja reserviläisten lisäksi myös nostoväkeen kuuluvia kutsuttiin palvelukseen. Isäni oli syntynyt 1902 ja oli kasteessa saanut nimen Valfrid August, paremmin hänet tunnettiin Mattilan Akuna. Syksyn kuluessa oli hänetkin määrätty asepalvelukseen. Isä oli saanut asevelvollisena

ollessaan Lappeenrannassa ratsumieskoulutuksen. Koska varsinaista ratsuväkeä ei enää talvisodassa ollut, niin ratsumiehet koulutettiin jalkaväkisotilaisiksi. Siitä, missä isäni oli koulutuksessa, en tiedä. Ilmeisesti kuitenkin jossain lähiseudulla.

Äidillä oli jotain tietoa, että isä saattaisi jouluaattona käydä kotona. Kyllä me häntä odotimme. Toisihan hän mukanaan todellisen joulun, kun saataisiin olla taas kaikki yhdessä. Jouluaattopäivä kului, mutta isää ei vaan kuulunut. Illalla tehtiin navettatyöt ja odotettiin, mutta ei tullut isää eikä merkkiäkään hänestä. Saunaa oli lämmitetty koko iltapäivä ja iltatöiden jälkeen oli joulusaunan vuoro. Odotettiin yhä. Jospa hän vielä ehtisi meidän kanssamme saunaan.

Ilta ehti kulua pitkälle, kun lopulta lähdimme ilman isää. Talvisessa pimeydessä myrskylyhdyn valo oli tarpeen kun kävelimme peräkkäin kapeaa lumeen sotkemaamme polkua. Saunassa huomasimme, että isä voisi tulla juuri nyt, kun olemme saunassa. Meille tulikin kiire päästä tupaan. Taisipa peseytyminenkin jäädä vähän heikonlaiseksi.

Kun lähdimme saunasta, minulla oli kädessä ämpäri, jossa olivat pyykkivaatteet. Äiti kantoi käsivarrellaan Liisaa, toisessa kädessään myrskylyhty. Kalle kulki välissämme kaatuillen kapealla polulla, mutta kolmivuotiaan kovalla sisulla hän nousi aina ylös ja jatkoi matkaa. Hiljaa siinä mentiin eteenpäin. Äkkiä pääsi äidiltä kauhuhuuto: ”Tupa palaa! Liekit näkyivät kamarin akkunasta!

Reijo, heitä pyykit pois ämpäristä ja ota siihen lunta. Juokse tupaan ja heitä lumi liekkeihin ja koeta saada tuli sammumaan!”

Lähdin juoksemaan kohti tupaa, kinoksesta otin lunta ämpäriini ja menin vauhdilla sisään. Pysähdyin keskelle tuvan lattiaa ja katselin isää, joka istui pöydän vieressä kynttilän valossa. Sanaakaan sanomatta juoksin pihalle ja huusin minkä jaksoin: ”Isä on kotona ja kynttilä palaa!” Isä oli odottaessaan tuonut jouluruuat pöydälle. Perin vaatimaton se oli. Olipa pala palvilihaa, jonka eno oli joululahjaksi antanut. Minua kiinnosti kovin tuppipuukko, joka riippui isän vyössä. Isä leikkasi sillä puukolla kauniita siivuja palvilihasta. Silloin minunkin teki mieli veistää edes yksi lastu, mutta isä pisti puukon tuppeen sanoen, ettei jouluna saa veistellä.

Jollain tavalla jouluaatto siinä kului. Muistan vain, kun isä sanoi: ”Mun täytyy pian lähteä, nyt on sanottava jäähyväiset, koska tiedän kohtaloni, etten palaa luoksenne. Teidän täytyy itse pärjätä tästä eteenpäin. Muuta neuvoa en

osaa antaa, kuin että pysytkää yhdessä, niin olette vahvempia.” Sitten hän otti meidät käsiensä suojaan ja siunasi meidät lukemalla Herran siunaukseen. Ulos lähtiessään hän vielä muistutti: ”Älkää missään asiassa laskeko mitään sen varaan, että minä palaisi takaisin. Reijo, sinä olet vanhempi, pidä hyvää huolta Liisasta, Kallesta ja äidistä. Kun tarvitset apua, pyydä Jumalalta. Hän kyllä sinua auttaa. Muistakaa nyt, kun tämän oven suljen, niin poistun teidän elämästänne. Jumalan suojelukseseen!” Rasfaat kyöneleet valuiivat hänen silmistään. Eipä sinä yönä kunnolla nukuttu, koska illan dramaattiset tapahtumat, huoli ja kaipaus täyttivät ajatukset.

Kun helmikuun alussa täytin seitsemän vuotta, sain isältä onnittelukortin, jota säilytin kauan, mutta aikojen kuluessa se on kadonnut. Helmikuun lopussa äidin isälle kirjoittama kirje tuli takaisin. Silloin äiti sanoi: ”Meillä ei enää ole isää. Hän tiesi sittenkin kohtalonsa.”

Tuskallista odotusta kesti jonkin aikaa. Tieto kaatumi-

sesta tuli naapurien välityksellä. Kirkkoherran kansliasta oli soitettu Maasiltaan ja pyydetty toimittamaan suruviesti perille. Naapurin tyttäret olivat palaamassa koulusta ja saivat Maasillasta toimitettavaksi viestin perille.

Isän hautajaisista muistan ainoastaan yhdeksän Suomen lipuin verhottua arkkuja kirkon alttarilla. Isän kaatumispaikaksi ilmoitettiin virallisesti Pien-Pero, mutta jotain tietoa oli olemassa, että paikka oli väärä, koska Pien-Perossa ei silloin ollut taisteluja. Kun kerättiin tietoja kaatuneiden muistomatriikkelia varten, sain olla mukana Valtion sota-arkistossa tutkimassa somerolaisten kaatuneiden kantanotteja. Ihmeellinen sattuma, että ensimmäinen kantanotte, josta tietoja kirjasin, oli isäni kortti. Kortissa oli lopussa teksti: ”Kaatunut Sakkolan Keljassa 19.2.1940. Vakuudeksi N-N kompanian päällikkö, kersantti N-N kompanian väepeli.” Yli kuusikymmentä vuotta kestänyt epätietoisuus oli päättynyt.

Matti Pentti oli maatilalla poika Someron Lautelasta. Hän syntyi Juho ja Regina Pentin perheen kuudentena lapsena 22.2.1925. Kaikkiaan lapsia perheeseen syntyi kymmenen. Matti oli ”reipasotteinen työssä, yhteishengen rakentaja toveripiirissä, innostava ja rohkea velikulta”. Näin hänestä kerrotaan kirjassa Someron sankarivainajien muisto. Matti oli poikkeuksellinen lahjakkuus monella tavalla: Hän oli innokas sotilaspoika, jolla oli johtajaominaisuuksia. Matti oli liikunnallisesti lahjakas. Hän harrasti pesäpalloa, suunnistusta ja yleisurheilulajeja. Erityisesti keskimatkan juoksijana hän menestyi. Voltin Matti heitti vaikka kirjat kainalossa – eivätkä kirjat pudonneet, kertoo Matin tuntenut sotilaspoika. Matti oli myös musikaalisesti lahjakas. Hän soitti viisirivistä harmonikkaa juhlatilaisuuksissa ja lauloi hyvin. Hän harrasti myös metsästystä.

Suojeluskunnan poikaosasto antoi Matille mahdollisuuden toteuttaa lahjakkuuttaan. Seppo Satamon kirjoittamasta historiategoksesta, Suojeluskunta- ja lotto toiminta Somerolla 1917–1944, voimme lukea monesta kohdasta, miten Matti osallistui toimintaan.

Suoria lainauksia kirjasta: ”Syyskuussa 1941 pidetyssä Lounais-Hämeen suojeluskuntapiirin suunnistusmestaruuskilpailuissa uuden poikatyönjohtajan, vapaussoturi Vihtori Nurmen sotilaspojat antoivat näytön noususuunnasta kohti piirin huippua. Matti Pentin viides sija pan-

Kalle, Reijo ja Toini Mattila. – Kuva kirjoittajan.

Sotilaspoika Matti Pentti

tiin varmasti merkille poikatyönjohtajien keskuudessa. Muiden huojennukseksi Somero ei vielä saanut mukaan täyttä joukkuetta. Someraniemi näytti isoveljelleen ja piirin muille poikaosastoille kantapäitään ja vei joukkumestaruuden. Varmasti myös Vihtori Nurmi oli katsellut kipua tuntien tuloluetteloa, josta ei löytynyt muita somerolaisia kuin erinomaisen henkilökohtaisen suorituksen tehnyt Matti Pentti, ja tehnyt päätöksen näyttää, että hänen poikiaan ei pidä aliarvioida.”

”Pajulassa helmi-maaliskuun vaihteessa 1942 pidettyihin talviharjoituspäiviin osallistuneet 54 poikaa majoittuivat koulun luokkiin, osa opettaja Hossin asuinhuoneisiin. Nurmi oli värännyt kouluttajiksi Kustaa Hossin, luutnantti Reino Parkon, rouva Anna-Liisa Parkon ja sotilaspoika Matti Pentin. Huoltajina toimivat rouvat Tyyne Juote ja Kerttu Hovila (Korpi), sekä neiti ja rouva Horsmala apulaisinaan neidit Laakso ja Juote. Ohjelmassa oli suksien huolto, hiihtotekniikan, pujottelun ja mäenlaskun harjoituksia, latupartion toimintaa, sulkeisjärjestyksen harjoituksia suksilla, etenemistä rivissä, jonossa, paririvissä ja parijonossa, poistumisharjoituksia ja ryhmänjohtajien mieskohtaisia harjoituksia. Ryhmäopetuksessa Reino Parko esitteli tykistön toimintaa, Anna-Liisa Parko opetti ensiavun antamista ja Kustaa Hossi puhui routavuosisista ja itsenäisyydestä, sodasta ja rauhasta ja nuorison kasvattuksesta.”

Nämä lainaukset kuvaavat

Uusia kuvia pitää saada

Matti Pentti 22.2.1925–28.6.1944. Kuva

hyvin, minkälaista oli sotilaspoikien toiminta. Matti oli esimerkillinen sotilaspoika. Hän ilmoittautui vapaaehtoisesti lähtemään rintamalle tositoimiin 18 vuoden ikäisenä syksyllä 1943. Kevään 1944 aikana hän oli Huuhanmäen koulutuskeskuksessa Laatokan rannalla oppimassa sotilastaitoja. Isäni Into Hovila oli Matin serkku ja toimi tuohon aikaan kouluttajana Huuhanmäessä. Matista tuli ryhmänjohtaja. Hän lähti etulinjaan alikersanttina. Kesän kynnyksellä paine rintamalla kasvoi. Matti oli

kertonut isälleni haluavansa taisteluihin ennen kuin sota päättyisi. Isä oli varoittanut häntä liiallisesta innostuksesta. Isälläni oli kokemusta rintamalta talvisodasta ja jatkosodan hyökkäysvaiheen ajalta. Hän oli menettänyt kaikki parhaat kaverinsa syksyllä 1941 Syvärin voimallisuuden taisteluissa ja itsekin haavoittunut. Hän tiesi, että etulinjan taisteluissa voi myös käydä huonosti.

Isä kirjoittaa äidilleni Kerttu Hovilalle kirjeessä 4.7.1944: ”Olen saanut olla vielä täällä rintaman takana.

Täältä lähetetään miehiä eturintamaan. Pentin Matti lähti viikko sitten, samaan aikaan kuin mies, jolta ostin haitarin. Hän oli nimeltään Mustakallio. Molemmat ovat jo kaatuneet. Olivat joutuneet hurjaan tappeluun. Se porukka oli tuhonnut 20 panssarivaunua ja saanut kuusi vaunua ehjänäkin.” Matin elämä etulinjassa kesti vain tunteja, tämän voi päätellä kaatumisen ajankohtaa ja isän kirjeen päiväystä vertaamalla. Matti kuoli panssarivaunun tykin täysosumasta Ihantalassa 28.6.1944. Ruumista ei voitu tuoda kotiin, koska se oli hajonnut niin pieniksi palasiksi. Matti antoi henkensä Suomen puolesta 19-vuotiaana.

Pentiltä olivat sodassa mukana Matin lisäksi veljet Arne ja Erkki. Arne kaatui kymmenen päivää Matin jälkeen 7.7.1944 Käsnäselässä 23-vuotiaana. Myös hänen ruumiinsa jäi taistelukentälle. Ruumista ei saatu tuotua omalle puolelle, vaan Arne jouduttiin hautaamaan taistelukentälle. Samoihin aikoihin myös Erkki haavoittui. Luoti osui hänen lompakkoonsa, jossa oli kynsisakset ja kolikoita. Ne hajottivat luodin ja pelastivat Erkin, josta tuli myöhemmin Pentin talon isäntä vuosikymmeniksi.

Matti oli antanut sotilaspoikalupauksen, jonka hän kirjaimellisesti piti: ”Kolme minulle pyhää: Jumala, koti ja isänmaa. Niiden tunnusten alla minä palvelen maatani, uhraan työni niiden onnellisuuden hyväksi. Olen maani poika ennen kaikkea.”

Pyäräharme

Linjaporukka paino hommi Jaatlaas ja Jovensuun koulun nurkis. Saarev Väinöl alko pirempeaikane asennushomma Osuuskaupav viljavarastos, mitä pirennettiin aika pal. Sinnet tuli uusii konei, mihen tartti sähköt. Valoi ja koskettimmii tarvittiij ja Väinön tilal tuli mun ikäsein Rairaj Janne. Mukavan sorttinen miäs. Ollup pari vuatta setäs Leon sähköliikkees. Leo lopetti sähköhommat ja rupes hakemaam malmikivvii ja kultaa pitkim mettii. Jannen ei parantunnuk kuv vaihettaat tyämaata. Yks pikkasen liika viisas äijä oli lämmitänny kevätalvest mustan kiuaskiven saunam pesäs ja viäny sen Levom pihal, se uppos hankeen ja sulatti hanke ympyrkäisel läven. Äijä oli änkänny Levol: “Me-me, meteori, meteori...”

Mää ja Janne oltii samansorttisek kuivap pojat, samallinen huumori ja jutut. Meitist tulikum pian hyväk kaverit. Janne oli ammattimiäs, mitä mää ev viäl ollu. En tiänny teoriast, enkä muustakam paljoo mittään. Koukut ja eristimmeet tunsij jo, ja kuparilankat. Silmä erotti, mikä oli kutost, kymppii tai kuuttatoist. Vaijerit oli vaijempii. Täyty laskeet säikeet.

– Sur ränttäis lukkeet sähköoppii, opetellat termit, yksinkertasemmak kytkennät ja varmuusmääräykset, jos meinaat sähkömieheks ruveta, Janne neuvos. -Ja opetella lukemaa kytkinkaavoi, ettei tarttek kontaktorei kokkeilemal kytkheet, niinkuv Väinö.

– Mistä mää simmosiitiatoi?

– Osta ensiin vaikka Sähkömiehen kalenteri kirjakau-

past, ja Sähköoppi.

Ei se nii helpost käyny. Kumpaseskin oli laskui ja muita vaikjoi asjoi, eikä mun koulutuksellain ymmärtänny yhtikäs mittään.

– Tilla Kansavallistuksen Kirjeopistost Teknillisem matematiikan kurssi ja sähköopin, niinkum määkin aikainain, Janne sano.

Siit alko pakerrus. Laskut oli simmosii, ettel luullu ikän oppivain, ja karvat meinas lähteep päästä, kun nuppi hikos niät ja täyty raappiit.

Uurev vuarem puala laskut rupes lopultas menemään kaaliin. Ja tukkaakij jäi pikkase. Sillon olj jo opetellu sisätoitā ison aikaa Väinön opis. Ei linjatyät talvel passannukka. Maa jääsä ja tolpat liukkai niin, ettei tolppakenkäim piikit pitāny, eikä hanskakāres mikkään finempi tyā luanannu.

– Menes sää Virtane Väinön kans Osuuskauppaar ropottamma sisähommi. Ei hyppysep palellu. Kevvāl pääset taas Aarnem porukkaan, Lennartti oli määrānyk kum pakkaset alko.

Mää olin kulkenup pyärān kans kottoolt koko suven evvāat repus. Kaikkein oikjempi oli mennä Härkälām pihalt läpitteij ja salmest ylittem puusillast Pappilam puala. Siit Kohnamäkkee ylōs santakuapan syrjāst Raitasen simettivalimon erest isol tiälā. Sit olikin alamäkkee Jaatlaan sillal saakka, siit ylitten Aallov verstaal. Pappilan nummest pääsi ohitten kahta kautta. Molemmis teisā jyrkāt ylämäjet, ettei niit jaksanup polkeet. Vaihreppyyrii ei sillon ollu. Kotjappāin oli parreim mennä nummest ohitten, sej

Martti Jokinen sotaväessä. – Kuva Raili Virtasen.

jälkeen ensmäisest tiähaarast vasemmal santatiätā. Siin mäki oli sev verran loiva, et pystys laskemaa, kur reippaast jarrutti. Lyhkäsempāä kautta, kun aamusii lykkāsim pyärāā ylōs, oli niij jyrkkā ettei siit parantunnu laskeet aleskāsin. Vaikka kuijja olis jarruttannu, luisus ronkmānttinās mājēn alas, vaikka jarru olis ollu lukus.

Kulkeminel luannisti hyvin ensimmāisiin pakkasiin. Erellisel päivil oli satanu, vesi juassu mäkkee ales ja yälā jäätyny. Aamupäivāst ripsuttanu

pari senttii lunta jääm päälā, ja teki kelist arvaamattoman. Sai ajjaat kiāli keskel suuta, ettei löytāny ittees ojampohjast. Kotomatka sujus hyvin siihen saakka, kun tulim siihen mäkkeem kun alko alesmaa Härkälān sillal päin. Kum painoi jarruu, pyärā ja mää nurriin. Mäki oli liukas kul lasivuari. Pyärā luisti raatonas mäkkee ales, mää pyärām päälā rāhmeellās. Tiā oli pikkasen kampela järveen kāsin, kun vesi oli lirunu ja rantaan saakka jääsä kul luistimpāana. Kattelin kauhuv vallas

rannal lähestymistä. Kerkisin hunteerata, mahtaaks siin kohras olla äkkijyrkkä ja kuija pääsem pyärän kans järvest ylös. Hyppysyet ei ulettunu oksiin, ett olis saanuk kiinen. Muutama metri ennen sukelust ruskjansaviseev vettee, oli puujuuri sev verran ronkkeellas, ett vauhti toppas ja sain keinoteltuut itteim mettäm puala ja rämpellettyyt takasiin tiälä. Polkeminen oli ensiiv vaikjaa kun kaatuisain olin kolhinu häntäluin, ja se kimmoili ja poltti viäl kotonki, ett täytys konkata.

Puntaroittin, ruppeiskos kulkemaan kirkon kautta, mistä tuli aika pal pirreim matka, muttei olis pahhoi kalteviä ahte, paitti Harjul loiva ahre. Vai rennaiskos lyhkäsempää tiätä Rautlaan kosken kautta? Ahte siälki oli, muttei niim pahhoi kun Kohnamäes.

Yks kerta poljin taas kotja soukkaa, levjöst lankuist tehtyy Rautlaan koskisilta. En ymmärtänny vahrata koko aika etteesäinj ja etupyärä lipsaatti lankkuir rakkoo. Tuli äkkipysäys. Taisim pyärtyyk, koska em muista yhtään kuija se kävi. Kun selkisin, pyärä oli mum pääläin, kämmenist nahka rikki, leuka veres, takarivos kipjä patti ja maitopullo kappalina repus. Kun sain itteim pystyyn ja paiskasin ensimmäitteeks pullonkappalat koskeen. Kun synnäsिम pyärätän, mulp pääsi ärräsiä tuttavaij ja sukulaistein nimmi. Runko oli kempula, etuhaarukka poikki ja etupyäräv vanne melkeen kahreksikko. Er raskinnup paiskata vainaattettäm puala, vaikka ols olluk kaikkeiv viissaampaa. Mää hullu raahasin rekkalan seljäsäin kotja. Jokkut vahtas ihmisäs, mikä kuhilas tiälä oikeem mahto mennä mettäkulmaa päim mutten ollut tiätävännäs. Meinasij jos vaikka kummit sopeis uuteem

pyärään. Takakummi oli ollu vasta pari viikkoo alla. Semmää ymmärsin koht, ettei pyärärommu kannattannur ruveta reeraamaan. Tulis tyyrempi kun uus, ja oli mul pyärän hinta kerinny kertymään säästöön. Aamul aikasiim mää lähriin klenkkaamaaj jalkasij Jovensuuhuun. Mahakurnas, kunnen ollus saanuales mittääm muuta kun kupin kahvet horassu. Leuka oli ajettunnu ja vesi juaksi silmist, kun köitin haukata leipää. Äiti surkutteli, kuim meinaat töisä pärjätä, kunnes voitakkuukan saas syätyyt?

– Kyl se siit varmaan suttaantuu. Sais vaam päiväm menemääm, mää mutisin.

Ehtool oli synnätty ja hunteerattu, kuim mää simmottoon olin ittein kolhinu. Pyärä vissiil lentänyp pään ylitten kuppিকেikkaa, mää mahallair rähmeelläs, satula kopsauttanu takaraivooj ja komauttanu leuvvan sillankanteen. Se selitti muv vauriot.

Ruakatunnil oli kiirup pyäräpuarii. Luin lehrest reklaamii Helkama Hopjasuamast, minkä runkol liitoksek kehuttiin olevaj juatettu hopjast ja kestäisivät sata vuatta, taikka ainakim pyärän ijän. Silloj jo mainosmaakarit osas sujuvast valhetella. Vettääk kakoi nokast.

Kun kurvasin uurel pyärälläin Salamam pihal, rouvan apulainen Katri tuli vastaan.

– Herrajjestas, mikä sul on sattunu? Oleks ollu tapelus? se siunas.

– Ei merkillisempää, kum pyärä hajos, pikkasel loukkaasin itteinki. Kaikkein kama-lempaa kunnei saa syätyyt kuv velluu. Leuka sattu, enkä saap pureskeltuut pehmustkal leipää.

– Ans kum mää katon.

Katri vahtas silmiij ja sivele leukaa. Ei eres sattunu. Kropal läpitten kävi niinkun

sähköisku. Olim pari kertaa simmosen saanu. Katri pehmuset kätet oli ihan erilaiset kun äitin. Naamal läppiminem pisti syrämme hakkaamaaj ja mahampohjast vihiasi.

– Es sää syämätät töisä jaks. Mää keitän sul vellii. Mev verstaaseev vartoomaa, ettei rouva näje kun tuan. On kans simmonen protkotaja, ettem muuta san, Katri lirkutti.

Oli merkillinen olo. Samallas kuuma ja kylmä. Kipjä ja makja. Naama punotti, kätet hikos. Pelkäsin Kiäpin Taunon tulevan kesken kaike verstaam perält kopistas, kun se siäl korjas ratioi ja muita erityisii vehkei. Some-rol ei ollu kettään yhtä näpsää käsistäs simmosii reeraamaan. Tauno oli pahastas haavotunnu, eikä pystyny raskaisiin töihiin, muk kätet ja nuppi pelas sev verran paremmin. Huakasin helpotuksest, kur rappusis rupes kuulumaan näpsät askeleet. Katri sipsutti verstaan pöyräv viärej ja laski vellulautasen kärestäs työpöyräm päälä.

– Pistiv voitakij joukkoon. Pitäs maittaat.

– En ikän ol näin hyvää velluu saanu. Kiitoksii paljon. Hiukan kuumaa vaan. Täytyy puhaltaat jähryksiin, ennenkum pistää luskaa suuhuus. Huulet ja ikenät viäl sevverran arat.

– Voi, voi. Sattuuks noin kovin? Mun ols tarvinnu jähryttää paremmin, Katri surkutteli, kum mul tuli vesi silmiin. Ei kuumuuren tährem, mukkun kukkaan ei olluk koskaan niin korjast mul sanonu, eikä pitäny nii hyvää hualta kun Katri piti, vaikka en kehrannus sitä sil sannoot. Aattelin et parrein kun antaa mennä vellun kuumuurem päihiiv vaa...

Kulkeminen tuli syksyy myären aiv vaav vaikjem-

maks. Yälä oli sumet, kun jääty tiälä. Aamul oli härmet ja tiä liukas. Sikkun sato lunta, niin vasta vaikja alko. Rekiraittii myärem pysty ajamaa, kun oli tarkkana, ettei etupyärä lipsaattannu raitist. Joskus kun yälä oli pyryttänny, täytys lykätäp pyärää ussemman kilometrii, pahemmis kinoksis kantaat, ennenkum pääsi isol tiälä, ja se oli usseej jo siihen aikaan aurattu. Mää juttelin koton, et täytyy varmaar ruveta kattomaan kortteerii Jovensuusta. Kulkeminen rupes olemaal liiv vaikjaa ja aikaaviävää.

Kahkailin sammaa yks aamu verstaalkin, kum pyhkisin hikkee ottast. Turun tiäkin oli tuiskannu paikoin umpeej ja olin raahannup pitkäm matkaa pyärää seljäsäin.

– Puhu murhees Jukal. Sev vinttikamaris mää ja Villekin kortteerataan, eikä ol tyyris, varastomiäs sano. Villee mää em paremmin tuntenu, mut tiäsin holjaluantoseks. Ville oli Aallom putkimiäs. Asenteli pump-pui, painesäiliöi, vessoi ja viämärei. Niit hommii rupes tulemaan vuas vuarelt aiv vaal lissää. Takalaroj Jukka, mikä rapisteli oven suusa lunta saappaistas, toimis putkihommoin jonkunsorttisena tyäjjohtajana.

– Arto meinas, et suv vinttikamariin sopeis hyviv viäl yks tämmönel leini poika hyryläiseks. Kuis on? mää kysyin.

– Kyl mar sinne viäl yks laveri mahtuu. Käy tost naapurist Akun putiikist hommaamas petivehkeet. Mää paiskaan kännän kans ne ehtopäiväl meilä.

– Mun täytyy töittej jälkee vaam polkeet ensin koton sanomas, etteivät ihmettel mihen olej joutunu. Tulen sit vasta teilä, mää selitin.

Niim must tuli jovensuulainen.

Monokkaan kyläiltamaprojekti

Monokas r.y. perustettiin Somerolla keväällä 1999 elvyttämään lavatanssiperinnettä. Yhdistys on toiminut paikkakunnan tanssipaikoilla Esakalliolla, Teeriharjulla ja Ämyrillä. Pääasiallinen toimintamuoto on tanssikurssit, joita pidetään kesäisin perjantaisin Esakalliolla.

Yhdistyksen toimenkuvaan kuuluu myös erilaisten musiikki- ja tanssiesitysten pitäminen osana erilaisia juhlia. Yksi esimerkki on Someron kulttuuripäivät. Yksi suosituimmista toimintamuodoista on perinteisten Esakallion Iltamien järjestäminen Suviheinäviikolla – nyt jo kuudennen kerran. Nuo iltamat muodostuvat parituntisesta musiikki/tanssiesityksestä ja sen päätteeksi tulevasta yleisötansseista. Uusin projekti on kyläiltamat.

Kylätoiminnan aktiivisuus Somerolla on oivallinen lähtökohta iltamaprojektin onnistumiselle. Projektin tarkoituksena on luoda ja palauttaa iltamaperinne kylien omaksi perinteeksi ja näin vahvistaa kylien asukkaiden yhteishenkeä ja luovuutta. Ohjelmavaihtelun luomisessa tutustutaan kylien omaleimaisuuteen, pyritään kartoittamaan kunkin kylän kulttuuritoiminnan erikoispiirteet ja niiden nykytila. Kartoituksen perusteella päätetään millainen ohjelmavaihtelu on järkevin.

Kyläiltamaprojektissa Monokas on mukana koordinoimassa 6:n iltamatapahtuman järjestämistä Someron eri kylissä. Projektiin on saatu EU-rahoitusta. Saadun tuen turvin pystymme aikaansaamaan tasokkaita esityksiä

monenmoiseen tilaisuuteen.

Iltamaprojektin läpivienti kestää kokonaisuudessaan arviolta noin 2 vuotta. Käsikirjoitukseen saamme ammattilaisen apua, kun Kaija Parko on mukana projektissamme. Tanssillisen osuuden suunnittelu voidaan kuitenkin pääpiirteittäin hoitaa Monokkaan omalla joukolla, jolla on jo valtaosa kokemus esiintymisessä. Tarvittaessa muodostetaan erityinen suunnitteluryhmä, joka kiertää kylät ja kokoaa kunkin kylän toimijajoukon, jonka tehtäviin kuuluu myös ideoiden valikointi ja talous ja markkinointi.

Projektikonkaisuus on hyvin paljon kylien erikoispiirteiden hyväksikäyttämistä, ja ne ovatkin omiaan luomaan käsikirjoituksen ja esityksellisen rungon. Pitkällinen yhteistyö Somero-Seuran kanssa on luonut kytköksiä eri kyliin ja uskomme

sen edesauttavan sopivien ratkaisujen muodostumisessa. Iltamien järjestämispaikkoja ovat somerolaiset kylät, joilla useimmilla on kyläkeskus.

Ohjelmavaihteluna on iltamavaihtelu, jossa aluksi on tunnin ohjelmallinen osuus, joka muodostuu laulusta, tanssista, draamaosuuksista ja juonnosta. Lopuksi tanssia noin puolitoista tuntia.

Käsikirjoitus rakennetaan Monokas ry:n suunnitteluryhmän ja kylien vastuuhenkilöiden sekä valitun käsikirjoittajan kanssa yhdessä. Pitämällä käsikirjoittajan ja esiintyjien välisiä tiimipalaveria saadaan luotua suotuisat olosuhteet kunkin kylän piirteiden hyväksikäyttämiseen.

Iltamamusiikki voi vaihdella taustanauhoista elävään musiikkiin. Näin yhdistetään esimerkiksi nuorten bänditoiminta iltamiin ja luodaan yhteyksiä eri-ikäisten toimijoiden välille. Musiikin esitystapa

on siis joko valmiiden ääni- ja videonauhujen hyväksikäyttö tai live-bändi. Myös materiaalin etsiminen ja muokkaus kuuluu toimintaan.

Vuosien varrella esiintymisasujen kokoaminen on lisännyt Monokkaan vaate- ja rekvisiittavaraston varsin suureksi. Investointeja esiintymislaitteistoon on myös ehditty tehdä vahvistimien ja soittimien osalta. CD-arkisto on laajentunut ja sitä voidaan käyttää myös yleisötansseissa. Monokkaan ryhmään kuuluu monenmoista taitajaa niin koreografian kuin harrastetatterin suuntaan.

Projektin valmistuttua seuralla on käytössään erittäin laaja ohjelmakokonaisuus kotiseutuhistorian värityksenä ja siitä kertovana. Ohjelmiston kokoamisvaiheessa pyritään aktivoimaan mahdollisimman paljon somerolaisia mukaan kotiseutua elävöittävään toimintaan.

Kyläpäälliköiden asenteen arvelemme olevan erittäin positiivisen ja yhteishengen aalto pyyhkäisee kylät vauhtiin ja Somerosta tehdään kylien malliseutu Suomessa. Toivomme henkilökohtaisten kokemusten hyödyntämisen olevan projektillemme ajankohtaan sopiva. Varsin monet Someron kylät ovat saaneet jopa valtakunnallista näkyvyyttä. Nyt on oikea aika tarttua juuri iltamaperinteeseen elvyttämisen tielle!

Myllyllä tapahtuu

Pitkäjärven iltamat lauantaina 19.3. aloitettiin Kaija Parkon käsikirjoittamalla ja ohjaamalla tarinalla ”Myllyllä tapahtuu”. Tarinaan oli nivottu sekaan mm. laulua, runonlausuntaa ja rivitanssia. Mylläri (Jani Kurvinen) ja mylläriin muori (Olla-Riitta Aarikka) johdattivat katsojat myllyn tunnelmaan. Mirja Honkanen ja Anne Kalin eläytyivät runonlausuntaan. Heidi Virtanen ohjaili Vesaisen kerhon lapsia. Laulamassa olivat Maija Kolattu-Tolvi, Piritta Sihvonen sekä Jari Tuusa. Musiikkipuolesta vastasi Tytti Pelkonen sekä Unton Vali-tut Hellin Laineen johdolla. Väliin oli myös ripoteltu historiaa Arto Tuomisen johdolla. Tanssiosuoksissa esiintyi tanssiseura Monok-

kaan tanssijoita. Pitkäjärveläisittäin Landleidit esittivät alkuaan Irlannista kotoisin oleva rivitanssia.

Ohjelma jatkui Anne Kalinin Kylärunolla ja päättyi kappaleeseen ”Mummon kaappikello”, jonka aikana Muori ja Mylläri torkkuivat keinustuoleissaan ja esiintyjät hiipivät hiljaa ohi, etteivät herättäisi.

Pitkäjärven Seurojentalon sali oli täysi ja tunnelma mainio. Kyläiltamat saivat hyvän alun ja tästä oli hyvä jatkaa.

Herra Häntälän seikkailut

Seuraavana vuorossa oli Häntälän iltamat 8.6. Neljän kylän alueelta (Kerkola, Syvänoja, Häntälä ja Talvisilta) n. 30 hengen innokas joukko esitti iltamissa Tellervo Niemisen käsikirjoittaman tarinan ”Herra Häntälän seikkailut”. Idean näytelmän juoneen antoi Kari Nordgren.

Tapahtumapaikkana oli kaunis talonpoikaismiljö, Yli-Eskolan pihapiiri. Siellä seikkaili Herra Häntälä (Raimo Rintala), neljän naisen (Heidi Koivu, Satu Säteri, Katariina Kotro ja Anne Heinonen) pyörityksessä, etsiskellen jatkajaa Kylä-Eskolan taloon. Oikeastaan sitä jatkajaa toivoi enemmänkin talon vanha emäntä (Raija Mäkinen).

Kylän asioista tiedottivat erinomaisen ansiokkaasti juoruakat (Leena Kerko ja Seija Sirkka Sirro). Herra Häntälän touhuja seuraili myös joukko kylän lapsia (Häntälän koulun oppilaita). Perinteisiin iltamiin kuuluvaa runonlausuntaa esitti Leena Kerko. Laulamassa olivat Elisa Eskolin, Elisa Pyykkö, Seijasirkka Sirro ja Pentti Koskimaa. Haitareineen esiintyvät Terhi Romu ja Sanna Rantanen, rummuissa oli Hannu Nokka ja bassossa Pekka Virtanen. Tanssiosuoksissa esiintyi tanssiseura Monokkaan tanssijoita.

Ohjelma alkoi kohtauksella, jossa Kylä-Eskolan tuvassa emäntä ja poika Albert juovat kahvia. Puhelin soi ahkeraan, kun Saara, Hilma ja Marjaana halusivat puhua Albertin kanssa. Mutta Albertilla oli aina niin kiire, ettei hän joutanut puhelimeen.

Häntälän laulun, jonka esitti Kari Nordgren, jälkeen Albert astui kotitalonsa tupaan. Mukana hänellä oli morsiamensa Victoria. Ja siitäkös soppa syntyi. Ei kulunut kauaakaan, kun Kylä-Eskolan tuvan oveen kolkutettiin ja ensimmäisenä ryntäsi sisälle Saara, hänen jälkeensä Hilma ja viimeisenä Marjaana. Heillä kaikilla oli nyytit käsivarsillaan. Ty-

töt rupesivat yhteen ääneen puhumaan nyyteilleen. Ja lopputulema on selvä: Albert istuu mykistyneenä nyytit sylissään.

Ennen tansseja Pentti Koskimaan esitti laulut: ”Me tulimme kapakasta” ja ”Kotkan ruusu”. Ruusutyttöä oli Salla Koivisto, Kotkan ruusuna oli Leena Kerko ja miehinä Ahti Kukkonen, Kari Nordgren ja Arto Koivu. Esitys tapahtui ulkona ja ilma oli mitä kaunein. Yleisöä oli yli kolmesataa henkeä.

Kaskistosta kajahtaa

Pitkäjärven ja Häntälän kyläiltamien jälkeen ovat vuorossa kyläiltamat Kaskistossa pyhäinpäivänä. Juhlat ovat vielä edessä. Tapahtumapaikkana on Kaskiston vanha alakoulu. Tunnelmaan päästään heti alkumetreillä, kun Kaskiston Erän hirvimiehet (Jukka Nummilla, Pentti Vallenius, Tapani Nummilla ja Teuvo Lehtonen) ovat passissa hirvimetsällä. Voi vain arvailla, mitä tapahtuu, kun he kohtaavat sienimetsällä olevat Monokkaan tanssijat. Ja tunnelma sen kun tiivistyy, kun estradille astuu velho (Vilhelmiina Halinen) ja velhon pikku apurit.

Perinteisiin iltamiin kuuluu myös runonlausuntaa, jota esittää mm. Anja Kaase ja Mikko Nummilla. Kuorolaulua esittää paikallisista koottu sekakuoro sekä nuorten kuoro Rytmiirypäleet.

Lasten tanssileikin ohjaa Meri Rawstorne. Haitareineen esiintyvät Moranderin veljekset.

Mukana on myös tanssiseura Monokkaan tanssijoita. Käsikirjoitus ja ohjaus on Kaija Parkon.

Kaskiston iltamien jälkeen projektissa ollaan puolivälissä. On ollut ilo huomata miten innokkaita ja aktiivisia kyläläisiä löytyy Somerolta. Yhteishenki on lähes käsin kosketeltavissa ja talkoohenkeä löytyy.

Häntälän kyläiltamat pidettiin Yli-Eskolan pihapiirissä. – Kuva Ahti Kukkonen.

Neuvostoliittolaiset sotavangit Somerolla jatkosodan aikana

Suomen sotamenestys oli yllättävän hyvä jatkosodan alkuvaiheissa vuoden 1941 kesällä. Suomalaiset saivat voittojen ansiosta yllättävän paljon sotavangeja, jotka aluksi sijoitettiin vankileireihin. Pian kuitenkin huomattiin, että ruoka oli vähenemässä ja piti keksiä jokin keino, jolla vankileirien vahvuutta saataisiin pienemmäksi. Keksittiin ratkaisu: siirretään vankeja maaseudun taloihin. Siellä talot tarjoaisivat asunnon, ruuan ja työtä.

Somerolla toiminnan johtaja oli Arvo Ilomäki, joka nimitettiin työvoimapäälliköksi. Hän oli syntynyt Pohjanmaalla ja käynyt siellä maanviljelyskoulun. Hän oli jatkanut opintojaan Mustialassa, mistä hän oli valmistunut agrologiksi vuonna 1940. Samaan aikaan hänet vihittiin avioliittoon tammelalaisen morsiamen kanssa. Pariskunta muutti Somerolle,

jonka työvoimapäälliköksi Ilomäki sai nimityksen.

Vankiasioiden selvittely on osittain hyvin hankalaa, sillä Ilomäen kertoman mukaan hänelle oli sodan loppuvaiheessa soitettu ja kehoitettu polttamaan kaikki vankeja koskevat paperit. Niin hän oli myös tehnyt. Suurin osa seuraavasta on muistitietoa.

Hangon vankileiristä on lähetetty Someron taloihin vankeja. Ei ole selvinnyt, saivatko talolliset valita haluamansa vangit vai määräisivätkö vankileirin viranomaiset, kuka lähtee ja minne lähtee. Tämä olisi mielenkiintoista tietää. Toisten tietojen mukaan vankien saamiseen isäntien piti tehdä anomus, joka käsiteltiin. Tämä tuntuu luonnolliselta, siltä vankien työstä piti kuukausittain maksaa työvoimapäällikölle: jos maksaa, kai saa päättää monestako vangista maksaa. Isännät saivat tietää etukä-

Smirmoffin valokuvaamon leima 1930-luvulta.

teen, kuinka monta vankia oli tulossa. Toisten mukaan taas isännät hakivat vangit jostain.

Toisaalta muistetaan, että vangit olisivat olleet jotenkin suojeluskunnan kyläpäällikön vastuulla. Niinpä Pajulassa kyläpäällikkö Aarne Juote olisi jakanut vangit taloihin.

Vankien kohtelusta annettiin hyvinkin pikkutarkat ohjeet. Tärkeintä tietysti oli vartiointi. Käytäntö oli toisenlainen, sillä vangit saivat liikkua työajan ulkopuolella melko vapaasti. Vankien

olujen tarkastaja oli Arvo Ilomäki, joka liikkui polkupyörällä - myöhemmin moottoripyörällä - ja suksilla. Liikkuessaan hänellä oli aina ase mukana. Tarkastuksista Ilomäki ilmoitti taloihin etukäteen, että vankien huoneet ehdittiin lukita.

Jos vanki ei käyttäytynyt määräysten mukaan, hänet voitiin siirtää takaisin vankileiriin. Koska vangit osasivat huonosti suomea, tarvittiin toisinaan tulkkia. Tarvittaessa tulkki selvitteli myös ristiriitatilanteita. Somerolle tulkiksi oli nimetty salolainen valokuvaaja Feodor Smirnoff. Hän oli syntynyt vuonna 1892 ja oli ollut tsarin armeijan luutnantti. Vallankumouksen aikana vuonna 1917 hän oli katsonut parhaaksi siirtyä Helsinkiin, missä hän aluksi oli ollut satamatöissä ja asunut "veneen alla". Palkkarahoilla hän oli ostanut kameran ja ryhtyi opettelemaan valokuvausta. Varsin pian - ehkä jo vuonna 1918 - hän perusti Saloon valokuvaamon, jota hän piti 1960-luvulle saakka. Uskonnottaan hän oli ortodoksi, mutta oli vuonna 1934 käänntynyt luterilaiseksi ja liittynyt Salon seurakuntaan.

Vankiasioissa hänen pää-

N:o _____

Mr. Alanen, Yrjö

on tänään suorittanut sotavankien palkan
lokakuulta 1944, 84 työp. a' 35:,-, ktsä knt-
situluksesta Somer - Salo - Hangas 400:,-

mk kolmeentuhatta kolmesataa neljä

kyynnentö

joka määrä täten kullataan

Someron Työvoimapäällikkö

Arvo Ilomäki

kuun 31 p:nä 1944

mk 3340:,-

N:o 3/30

Someron työvoimapäällikkö Arvo Ilomäki on kirjoittanut kuitin, jonka mukaan Yrjö Alanen on maksanut venäläisvankien töistä lokakuulta 1944 (12 työpäivältä) sekä vankien kuljetuksen Somerolta Hankoon.

Keikyän Eläkeläiset retkeilivät 15.6.2011

tehtävänsä oli toimia tulkina ja kuulustelijana Salon Kaakelitehtaan vankileirillä (nykyisin näillä paikoin Motonet, Honkong), jossa oli noin 40 vankia. Taustansa vuoksi hän inhosi neuvostoliittolaisia vankeja, jota olivat bolševikkein perillisiä. Ja juuri bolševikkien vuoksi hän oli joutunut lähtemään. Smirnoff oli jopa käyttänyt väkivaltaisesti vankeja kohtaan. Sminroff kävi myös tarkastamassa vankien oloja. Salon Isonkylän Puontin emäntä sai moitteita, kun oli laittanut vangeille liian hyvää ruokaa. Moitteita tuli siitäkin, että vankien luettavaksi annettiin sanomalehtiä, sillä niistä suomenkielentaitoinen vanki pystyi selostamaan sotatapahtumia muille. Asia ratkaistiin niin, että Puontilla leikattiin lehdistä pois kaikki sotauutiset, minkä jälkeen lehdet annettiin vankien luettavaksi. Tämän tyyppisistä ongelmista ei Somerolta ole tietoa.

Arvo Ilomäen tytär Sirkka Suonpää muisti isänsä kertoneen vankien lähdön ajalta (vuoden 1944 syksyllä): Vangit oli lastattu junaan, jonka oli määrä viedä vangit Hankoon. Silloin joku tuttu vanki oli tullut sanomaan Ilomäelle, että tämän ei olisi hyvä tulla enää juttelemaan, sillä vangit suunnittelivat kapinaa. Vanki ehdotti, että Ilomäki menisi vaunuun ja laittaisi oven lukkoon.

Loppunäytös vankiasioissa sattui vuoden 1947 kesällä. Kauniina kesäpäivänä kolme pitkään tummaan mantteliin pukeutunutta miestä tuli Ilomäen taloon ja kyseli, onko Arvi Ilomäki kotosalla. Vaimo oli vastannut, että ”ei ole”, vaikka olikin naapurissa Laukontauksen pärekattotaloissa. Jälkeen päin otaksuttiin, että Valpon miehet olivat tulleet hakemaan Arvo Ilomäkeä, ehkä kuulusteluihin.

*Oli viileä aamu, kun matkaan lähdimme,
halki viljavan saviseudun matkasimme.
Taitavan Maijan saimme oppaaksemme,
valtavaa tietomääräänsä muistelemme,
Pellavakeskus, se on kuin toivemaa,
niin paljon siellä oli katsottavaa,
me filmin pellavan kasvusta näimme,
ihan nostalgian tunnelmiin jäimme,
pellavasaunassa sai aina pannaria,
ja kuuli naisten juttuja mukavia.
Vielä älykapseleitakin ostelimme,
pian viisaiksi itsemme huomasimme.*

*Torppamuseon tonttu työnsä taitaa,
vaikka ei käytä tontun paitaa,
oli eräs eskarityttö katsonut ihmeissään,
miten reikälevyn takana riisit pysyvätkään,
kovin epäkäytännöllisiä ne olivat,
jotka tässäkin torpassa ennen asuivat.
162 km pitkä on Hämeen Härkätie,
se meitäkin hetken eteenpäin vie.
Maija tunnetulla taidollaan johdatteli,
Someron kylät ja talotkin esitteli,
Somerniemen kirkossa hiljennyimme,
suivirrenkin laulaa heläytimme.*

*Punainen Lumme ruokaa laittoi,
meille se vallan hyvin maittoi,
hyttysetkin pyrkivät osingolle,
emme edes kaljaa antaisi noille,
ruoka oli hyvää, ja sitähan riitti,
täydellä vatsalla jokainen kiitti.
Sirkka kertoi syöneensä liikaa kai,
sekö ahtaasta välistä kulkemaan sai.*

*Hiidenlinnan isäntä, tämä hiljainen mies,
turistin viihdyttämiseen keinot ties,
niin hyvin juttujen kerronta luisti,
tällä miehellä ei pätki muisti,
taitava hän on myös käsistensä,
melkein mitä vaan mies kertoi tekevänsä,
puun sisältäkin löytää yhtä ja toista,
reliefiä suurta ja suurenmoista.
Vaikka kuinka lastuja poistaisin puusta,
eipä löytyisi kuvaa edes täysikuusta.*

*Somero on täynnä vanhoja kartanoita,
niiden rakennustyyliä ei torpat voita.
Ne kuninkaiden kivet ovat myös historiaa,
pitihän maata ja kansaa joskus katsastaa,
näin seurueet kulkivat tuttua Härkätietä,
nykyihminen ei hidasta kulkua siedä,
kun ainainen kiire on kantapäällä,
istuu hätä ja hoppu olkapäällä.*

*Härkälän kartanoon myös tutustuimme,
sen pehmeisiin tuoleihin istuuduimme,
emäntä kertoi kartanon historiasta,
sekä talon entisestä omistajasta,
sotapäälliköstä joukoissa Flemingin,
Suomen miehet joutuivat moniin vaaroihin,
Härkälän kartano läänityksenä upseerille,
oli kuninkaan lahja Anders Larssonille.*

*Yhä matkamme jatkui, taas ostoksille,
ostimme makkaraa myös tuttaville,
Helka ilmoitti suolia ostavansa,
hän tekeekin itse lihaiset makkaransa,
turhia lisäaineita ei kaipaa kukaan,
eikä myöskään emulgointiaineitakaan.
Kylki väärässä kannoimme makkaroita,
eihän tätä vihannesta mikään voita,*

*Humppilassa vielä hetken viivähdimme,
ennen kuin kotikylän saavutimme,
jälleen, kuten aina, paras on se hetki,
kun omaan petiin päättyy retki.
Taas huomasi, on kaunis synnyinmaamme,
sitä kukin lahjoillamme palvelkaamme.
Sukupolvien ketjuun olemme liitetyt,
esivanhemmilta perityt tavat säädetyt,
ole tehtävissäsi aina tunnollinen,
elämästäsi Luojalle kiitollinen.*

Niina Alitalo esiintymässä ryhmäläisille
kesällä 2011.
– Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Museoilla riittää talkootöitä joka vuosi

Somero-Seuran kymmenillä museorakennuksilla riittää aina talkoita. Suorastaan jonoksi asti, ja tärkeimmät työt pitää nostaa aina etusijalle. Tavoitteena on, että seuran museoista ja niiden tuhansista esineistä on hyötyä ja iloa paitsi nykyisille ihmisille, myös tuleville polville, some-rolaisille ja kaikille museoiden vierailijoille.

Korvaamattoman arvokas apu rakennusten ja esineistön asiantuntijana sekä käsistään taitavana tekijä on Voitto Ollonqvist. Hän on uhrannut aikaansa Somero-Seuran hyväksi jo vuosikymmenten ajan.

Talkoopäällikkönä on nykyisin Olli Nuotio. Yhdessä Ollonqvistin kanssa he suunnittelevat tehtävät työt, ja kutsuvat väen koolle, kun on aika tarttua työn touhuun.

Tämän vuoden iso työllistäjä oli Pajulassa sijainneen Koulumuseon tyhjennys. Seura joutui siirtämään esineet väliaikaiseen varastoon, sen jälkeen kun kaupunki oli myynyt koulukäytöstä poistuneen rakennuksen.

Koulumuseon tyhjennys oli heti tammikuun alussa, joten yhdeksän hengen talkooporukan ei tarvinnut ainakaan kärsiä helteistä. Opetukseen liittyvä vanhan ajan tarpeisto pakattiin pääosin kuorma-auton konttiin. Arempaa ja herkemmin rikoutuvaa esineistöä ajettiin myös muutamia henkilöauton peräkärrikuormia kaukupaikalle.

Toukokuun alussa purettiin torppamuseon vanha riuksu. Totta kai rakennettiin uusi aita lahonneen tilalle, ja riukujen halkaisu alkoi saman

Pajan katon malkapuiden päihin porataan reikiä. Antti Mäkelä, Jorma Aalto ja Juhani Talonen. – Kuva Olli Nuotio.

tien. Seipäiden teroitus oli oma työvaiheensa, kuten myös perinteiseen tapaan tehty karkkien hiillostus nuotiolla lahoamisen estämiseksi.

Riukuaidan tarveaineet kuljetettiin museolle, ja aidan pystytys oli kesäkuun alussa yhden viikonlopun kestänyt työmaa. Perään vielä siivottiin pois roskat.

Jautilanjoen rantatörmässä sijaitseva pajan katto oli työlliställä elokuussa. Katon korjaus oli pohjustettu jo kesällä 2010, sillä uudet malkapuut oli valmisteltu Kärsälän ruusutilalla samaan aikaan, kun seuralla oli päretalkoot. Ensin purettiin katolta pois vanhat malkapuut. Välissä tehtiin sauhutupaan uudet ulkoraput, ja uudet malkapuut nousivat pajan katolle syyskuun alkupäivinä.

Edellä lueteltujen isom-

pien rakentamistalkoiden lisäksi Somero-Seuralla on ollut lukuisia vähäisempiä, mutta yhtälailla tärkeitä töitä. Keväiset haravoinnit, museon tilaisuuksien järjestelyt, nurmikoiden ajo sekä heinänteko perinteisesti seipäille ovat työllistäneet isoa määrää avulialta ja ahkeria ihmisiä. Usein kuultu lausahdus on ollut, että talkoista tulee tekijälle hyvä mieli, kun voi olla avuksi.

Ensi kesän talkootyöt on jo listattu. Torppamuseon pajassa tarvitaan rautaesineiden huoltoa, mutta myös maan ja juurien kaivuu seinien viereltä ovat välttämättömiä töitä. Myös pajan palkeet ovat pudonneet, tukit ovat mädät ja ovenalushirsikin pitää vaihtaa.

Tekemiset eivät pääty tähän. Savusaunan lattia

pitää siivota, rakennusten nimikilvet selventää ja korvata puuttuvat kyltit uusilla. Tuulimylly tarvitsee uuden oven ja lankkusahauspukki on nykyisellään vaarallinen. Museon humalatarhaan pitää laittaa uusi aita sekä ladon hirsien tervaa.

Museoiden esineistö kaipaa toukkatorjuntaa ja härkäpiahto pitää entisöidä. Muita tärkeitä työurakoita ovat myös hevoskierto ja luhtin penkki.

Myös tulevana kesänä Somero-Seuralla on monia tapahtumia, joista merkittävin on Pitäjänpäivät heinäkuussa. Tapahtumien tekijöiksi tarvitaan aina mukaan iso joukko talkoolaisia.

Kaikki ovat tervetulleita mukaan iloiseihin talkootöihin!

Digitointi – Kotiseutuarkiston tulevaisuus

Sanotaan, että tulevaisuutta ei voi ennustaa, mutta menneisyydestä voi oppia. Tämän vuoksi yksi kotiseutuyhdistyksen tärkeimmistä tehtävistä onkin aikaisempien sukupolvien jättämän tiedon suojeleminen ja säilyttäminen.

Kaksi vuotta sitten Somero-Seuran johtokunnan jäsenet kokoontuivat keskus-telemaan Kiiruun koulukeskukseen sijaitsevan kotiseutuarkiston tulevaisuudesta. Valokuvat, dokumentit, äänitteet ja muu seudun historiasta kertova materiaali makasi arkistokaapeissa pölyttymässä. Karu totuus oli, että tämä materiaali haurastuisi ajan kuluessa käyttökeltomaksi, ellei jotain tehtäisi.

Erityisesti valokuvat, joita arkistossa on varovaisesti arvioiden useita kymmeniä tuhansia kappaleita, haluttiin suojata mahdollisimman nopeasti. Yli puolen vuoden tiiviin valmistelutyön jälkeen ELY-keskus myönsi rahoituksen hankkeelle, jossa aloitettaisiin arkistomateriaalin siirtäminen digitaaliseen muotoon. Yksi Somero-Seuran suurimmista ponnistuksista, digitointiprojekti, oli käynnistynyt.

Toisin kuin lasi- ja muovinegatiivit sekä paperikuvat, digitaalisessa muodossa olevat kuvat säilyvät oikein käsiteltynä pitkiäkin aikoja muuttumattomana. Myös materiaalin jakaminen ja hyödyntäminen helpottavat tiedostojen monistettavuuden ansiosta.

Jakamista varten aiotaan perustaa digitaalinen materiaalipankki, johon kenellä tahansa on pääsy. Tähän sähköiseen varastoon pyritään

Rauli "Badding" Somerjoen rippikuva.

Someron Huolto Oy.

Polttopuiden tekoa. – Kaikki kuvat Somero-Seuran kuva-arkiston digitaalisesta kokoelmasta. – Kuvat Otto Aukio.

säilömään paitsi arkiston valokuvat, myös muu tieto. Tavoitteena on, että jonain päivänä kuka tahansa voi tutustua kattavasti ja vaihtomasti kotiseutumme historiaan.

Projektin lähtölaukauksesta on nyt kulunut lähes puolitoista vuotta ja tulokset ovat lupaavia. Kuvien digitointi sekä tiedostojen asian-

mukainen arkistointi sujuu suunnitellusti ja ensimmäiset kuvat päästään julkaisemaan kaikkien katsottavaksi todennäköisesti jo ensi vuoden alussa.

Somero-Seura on edelläkävijä kotiseutumateriaalin nykyaikaisessa käsittelyssä ja hyödyntämisessä. Siksi toimintamme vaikutukset ulottuvat myös Someron ulkopuolelle: muut lähiseudun

kotiseutuyhdistykset ottavat mallia työskentelytavoistamme omien arkistojensa digitoinnin valmistelussa ja toteutuksessa.

Käsissämme on kuitenkin ikuisuusprojekti, joka jatkuu todennäköisesti vielä vuosikymmenenkin kuluttua. Siksi on tärkeää ymmärtää, miten tärkeän asian parissa työskentelemme.

Somero-Seura kiittää

Toimintaa 2011

Kesäkuussa museo oli auki la-su klo 12–15 ja pitäjänmakasiinit olivat auki sekä juhannuspäivänä että 2. juhannuspäivänä klo 12–15. Heinäkuussa museo auki pe-su klo 12–15. Suviheinäviikolla museo auki joka päivä klo 12–15.

Talkoot

8.1. Koulumuseon tyhjennys.
10.–12.1. Koulumuseon siirto varastoon.
Koulumuseo kaupungintalon kellariin 11.1.2011.
Pihataalkoot museolla 28.4.
4.5. Vanhan riukuaidan purku.
5. ja 6.5. Riukujen halkaisu.
13.5. Seipäiden teroitus.
18.5 Seipäiden hiillostus.
8.6. Aita-aineiden kuljetus museolle.
10.–11.6. Riukuaidan pystytys.
19.8. Pajan katon purku.
19.8. Sauhutupaan uudet ulkoraput.
3.9. Pajalle uusi katto.

16.–22.5 Museoviikko.
28.5. Museo avautui.
31.5. klo 9–15 oli yläkoulun järjestämä päivä koululaisille. Järjestäjänä Susanna Yliharmi ja 8-luokkalaisten kaupallisten ryhmä ja Helena Jalo ilmaisutaidonryhmän kanssa. Illalla iltamat, kahvion järjesti Tuula Salomäenpää ja Maritta Nokka.

1.6. Lasten museopäivä, paikalla oli Elvi Ainalinpää-Mattila, Sinikka Ojala ja Ritva Helminen.

8.7. Kulttuuri ry:n järjestämä taiteiden ilta, jolloin museo oli auki klo 17–21. Taiteiden yö.
16.7. Hermannina heinään.

13.8. Yhteislauluilta.
10.–11.9. Euroopan rakennusperintöpäivään liittyvä Härkätien autosuunnistus. Museo auki klo 10–16. Ilmainen sisäänpääsy.
26.–27.11. Ruokava-messut.

Näyttely:
Neil Dockrayn näyttelyn avajaiset 28.5. ja su 29.5. klo 12–15.

Lahjoituksia Somero-Seuralle
Somero-Seura kiittää kaikkia lahjoittajia, jotka ovat luovuttaneet esineitä ja aineistoa sotaveteraanien perinnehuoneeseen. Lahjoittajien luettelo on nähtävissä Aholassa perinnehuoneen tiloissa. Museoesineitä ovat lahjoittaneet Juoten ja Korven maatilat Antti Hakamäki
Jussi Soini

Henkilökunta

Museoemäntä Marika Haapala. Talkoopäällikkö Olli Nuotio ja avustajana Voitto Ollonqvist. Talonmies Kimmo Talikka.
Kesätyöntekijä Joel Saari-mäki.

Saventalajamuseosta huolehti Kultelan kyläyhdistys. Sauhutuvasta huolehtivat Aila ja Juhani Talonen.

Talkoomuonituksesta huolehti Essi Torkkomäki.

Kiitokset yhteistyöstä

Helsingin Somero-Seura
Someron kaupunki
Someron Kulttuuri ry
Someron seurakuntayhtymä
Someron Sotaveteraanien Tukijärjestö
Someron Lions-klubi
Someron Rotary-klubi
Someron 4H-yhdistys
GRP Graafinen Palvelu
Mäkilän Traktorimuseo
Someron metsänhoitoyhdistys
Kärsälän ruusutila
Jukka Nurmi
Härkälän kartano
Kultelan kyläyhdistys
Sotaveteraanit
Kalle Elo
Pertti Mentula
Ruokava-messut

Juhani Talonen ihastelee Sauhutuvan uusi portaita 19.8. suoritettussa lopputarkastuksessa.

Lauluillan vetäjänä museolla toimi Pentti Koskimaa ja säestäjänä oli Pekka Leppälä. – Kuva Armo Kuisma.

Somero-Seuran toimintaa

Riukuaitatalkoissa
olivat mukana
Pertti Mentula,
Jorma Aalto,
Antti Mäkelä,
Voitto Ollonqvist,
Markku Kämi,
Armo Kuisma, Joel
Saarimäki, Juhani
Talonen.
– Kuvat Sauli Kaipainen
ja Armo Kuisma.

Koulumuseon siirrossa olivat mukana Olli Nuotio, Armo Kuisma, Arja ja Raimo Lyly, Ahti Kukkonen, Marika Haapala, Sauli ja Olli Kaipainen, Timo Kinnunen ja Voitto Ollonqvist, Manu Kuisma ja autoilija Kai Aaltonen. Tyhjennyksessä olivat mukana Matti Toivonen ja Mika Ekman, Eija Olander, Pena Koivu, Satu Roos, Timo Lehtinen. Kaupungin edustajana paikalla oli Kari Kostiander.

– Kuvat Olli Nuotio.

Pajan kattotalkoissa olivat mukana Kiimo Talikka, Juhani Talonen, Jorma Aalto, Antti Mäkelä, Olli Nuotio, Heikki Salomaa ja Voitto Ollonqvist.

Päiväkotilapset 1.6. museoon tutustumassa.
– Kuvat Sauli Kaipainen.

Koululaisten museopäivän ohjelmassa oli hiirentappope-
liä, esineiden tunnistusta, puujaloilla kävelyä. Oppilaat
opastivat museon rakennuksissa. Ilmaisutaidon ryhmä esitti
Badding-näytelmän sekä päivällä että illalla.

Hermannin heinätalkoissa olivat mukana Markku Kämi,
Jorma Aalto, Antti Mäkelä, Voitto Ollonqvist, Eino Lähteen-
korva, Matti Ruokonen, Armo Kuisma, Marika Haapala ja
Essi Torkkomäki-Ryhtä. Mukana olivat myös Neil Dockrayn
puoliso Paula Tamminen sekä Olavi Dockray, Kate Barron,
Agatha Johnson ja Kaija Barron. – Kuvat Armo Kuisma.

